

J E G Y Z Ő K Ö N Y V

a Magyar Írók Szövetsége 1968. június 6-i kibővített választmányi
ülésétől

Darvas József¹, a Magyar Írók Szövetségének elnöke: Javaslom, hogy kezdjük el a kibővített választmányi ülést.² Előre elnézést kérek a nyári rekedtségért, de talán mégis sikerül végigmondanom azt, amit szeretnék.

Szeretettel üdvözlöm a választmány megjelent tagjait, a meghívott vendégeket. Mindenekelőtt szeretettel és tisztelettel köszöntöm Kádár János elvtársat, s nagyon megköszönöm neki, hogy elfogadta a meghívásunkat. (*Taps.*) Talán nem árulok el titkot, ha elmondom, hogyan jött létre ez a találkozó. A Hazafias Népfront kongresszusán³ a szünetben Dobozyval⁴ együtt közrevettük Kádár elvtársat: sokmindenről beszélgettünk, s közben megkérdeztük, nem lenne-e kedve eljönni hozzánk, az Írószövetségbe, mert nap szerint talán éppen fél évtizede, hogy itt járt nálunk. Azt mondta: ha meghívjuk, szívesen eljön. Élünk ezzel a lehetőséggel, s meghívtuk.

Öt évvel ezelőtt, amikor nálunk járt⁵ – nem hagyomány még, de reméljük, az lesz, hogy legalább ötévenként eljön, s esetleg sűrűbben is, ha lehetőség van rá –, akkor is így kezdtük a választmányi ülést, az együttléteket, hogy én rövid tájékoztatófélét tartottam, s ugyanezt tennénk most is, ha helyeslik a jelenlevők. Tudom, hogy elsősorban nem arra

---

¹ Darvas József (1912–1973) író, publicista, politikus. A II. világháború előtt a népi írói mozgalom baloldalához tartozott, szoros kapcsolatban állt kommunista értelmiségiekkel. 1945-ben a Nemzeti Parasztpárt alelnöke. 1947 szeptemberétől 1956 októberéig különböző miniszteri tárcákat tölt be elsősorban a kultúra és oktatás területén. 1957–1959 között a Hunnia Filmstúdió igazgatója és a Kortárs című folyóirat egyik alapító szerkesztője. A Magyar Írók Szövetségének 1951–1953 között és 1959-től haláláig volt elnöke. 1960-tól a Hazafias Népfront alelnöke, 1972-től az Elnöki Tanács tagja volt.

² A szövetség közgyűlései között, a tagok által közvetlenül megválasztott választmány volt a szervezet irányító szerve. A Magyar Írók Szövetségének rövid történetére I. <http://www.iroszovetseg.hu/html/tortenet.html>. A Magyar Írók Szövetsége 1959. szeptember 25-én alakul újjá. Elnöke Darvas József, főtítkára Dobozy Imre volt. Az újjáalakulás dokumentációját közreadta: Zárt, bizalmas, számozott. 1956–1963. i. m. 120–146.

³ A Hazafias Népfront IV. Kongresszusa 1968. április 17–19-e között ülésezett Budapesten. Darvas Józsefet újra a szervezet alelnökévé választották, Dobozy Imre viszont két ciklust követően nem kapott tisztséget, nem került be az Országos Tanácsba.

⁴ Dobozy Imre (1917–1982) író. Tisztviselőként kezdte pályafutását. 1945 után belépett az MKP-ba és járási párttitkár lett. 1947 és 1959 között újságíró volt a Szabad Föld, a Szabad Nép és a Népszabadság c. lapoknál. 1961–63-ban az Élet és Irodalom főszerkesztője volt. 1959-től 1973-ig az Írószövetség titkári, később főtítkári, majd elnöki tisztét töltötte be.

⁵ Kádár János az 1963. június 21-ei kibővített választmányi ülésen vett részt Darabos Iván, a KB Tudományos és Kulturális Osztálya vezetőjének és Aczél György művelődési miniszterhelyettesnek a társaságában. Kádár János utólag szóban beszámolt a látogatás tapasztalatairól a Politikai Bizottság 1963. június 25-ei ülésén, de az elmondottakat a jegyzőkönyv nem tartalmazza. (MOL M-KS 288.f. 5/305. ő.e.) A látogatásról Tóth Dezső, az Írószövetség párttitkára 1963. július 1-jén számolt be a szövetség pártszervezetének. Az elhangzottak érzékeltetik, hogy jelentős eltérés volt az 1968-as előadás tartalmához képest. (MOL M-KS 288.f. 33/1963/23. ő.e.)

kíváncsiak, amiket én mondok, de azért tűrjék el mégis az én bevezetőmet, annál is inkább, mert talán mégsem lesz cél és haszon nélkül való az, amit elmondok.

Amikor öt évvel ezelőtt Kádár elvtárs itt volt, akkor az irodalmi élet konszolidációja nagyjából a befejezéséhez közeledett, s joggal állapíthattuk meg – ha jól emlékszem, ő is megállapította –, hogy ebben a munkában, az irodalmi élet konszolidációjában az Írószövetségnek komoly és fontos szerepe volt. Sohasem vindikáltuk magunknak azt az eredményt oly módon, hogy abban mi lettünk volna a főszereplők: nyilván a párt jó politikája, a jó irodalompolitikája volt az alap, de annak a realizálásában – abban tudniillik, hogy minden igazi érték szóhoz jutott a magyar irodalomban, húsz év után, tulajdonképpen először a felszabadulás óta az, hogy az irodalmi értékrend legalábbis realisabb lett az irodalmi életben az előző időkhöz képest, s hogy jó, alkotó atmoszféra alakult ki – valamelyes része azért az Írószövetségnek is volt. Ezt akkor Kádár elvtárs is megállapította.

Utána kicsit nehezebb idő jött az Írószövetség életében, mert azzal, hogy lezárult a konszolidáció, feladatunknak egy fontos részét tulajdonképpen befejeztük, s nem volt könnyű megtalálni az Írószövetség munkájának új formáját és új tartalmát. Emiatt magunk között is nagyon komoly viták voltak, de meg kell mondani, hogy felsőbb szerveinkkel is voltak viták, néha ingerült, nem mindig hasznos és termékeny viták, de mégis érthető viták, s végül is azt hiszem, nem haszon nélkül folytatott viták. Erről nem a rekrimináció, hanem az igazság kedvéért annál is inkább szólni kell, mert a felsőbb szervek részéről bizonyos tendenciát éreztünk az Írószövetség szerepének a csökkenésével kapcsolatban. Nem szavakban nyilatkozott ez meg, sőt szavakban és nyilatkozatokban éppen az ellenkezője történt, de a próbálkozásainkra való reflex-szerű mozdulatok, gyakran elutasító mozdulatok ezt az érzést keltették bennünk, hogy van egy ilyen degradálási szándék. Ennek kézzelfogható jele volt többek között az *Élet és Irodalom* című hetilapnak az Írószövetségtől való elvétele.⁶ Az indok az volt, hogy nem jó a lap. Persze ilyen alapon a *Népszavát* is el lehetett volna, és el lehetne venni a szakszervezetektől, a Magyar Nemzetet is a Hazafias Népfronttól, tovább már nem is folytatom. (*Derűltség.*) Bántott bennünket az is, hogy nem egészen demokratikus módszerrel történt ez a döntés. Ismétlem, nem a rekrimináció szándékával mondom ezt el, hanem

⁶ Az Írószövetség újjáalakulásakor az *Élet és Irodalom* a szövetség lapja lett. A szerkesztőség átalakult, a lap vezetésével Szabolcsi Miklóst bízták meg. A párt vezetése 1960 augusztusában elégedett volt a lappal. Az 1963. november 16-ai számtól a lapot nem az Írószövetség jegyezte. Dobozy Imre főszerkesztő helyére a korábbi szerkesztő, Nemes György lépett. A szerkesztői teendőket Garai Gábor vette át. Az Írószövetség az *Élet és Irodalom* helyett a *Kortársat* kapta meg. A döntést a Politikai Bizottság 1963. június 11-én Orbán László előterjesztésében azzal a szándékkal hozta, hogy a lap ne csak irodalmi, hanem szélesebb, közéleti, politikai kérdésekkel is foglalkozzon, több riportot jelentessen meg. (MOL M-KS 288.f. 5/304. ő.e.) Az Agitációs és Propaganda Bizottság elé készült előterjesztés az *Élet és Irodalom*at alacsony színvonalú, tisztázatlan feladatkörű, jellegtelen, szürke, semmitmondó kritikái rovattal rendelkező, az olvasóknak túl beavatott, az íróknak érdektelen lapnak minősítette. Már 1962 májusában alapos belső bírálatnak vetették alá a újságot, de az nem változott, így elkerülhetetlen volt kivonása az Írószövetség fennhatósága alól. (MOL M-KS 288.f. 33/1963/23. ő.e.)

tájékoztatni illik arról, hogy mi történt. Annál kevésbé akarok rekriminálni, mert azért az utóbbi időben, körülbelül egy év óta – elég hosszú idő után – úgy érezzük, hogy legalábbis kezdjük megtalálni azokat az új formákat és új tennivalókat, amelyek igazi feladatai az Írószövetségnek. Ezt mi úgy határoztuk meg, hogy egy széles értelemben és okosan felfogott érdekvédelem: szellemi és anyagi érdekvédelem egyben.

Ennek a gondolatnak a jegyében körülbelül egy évvel ezelőtt itt a választmány összefoglalta az irodalmi életnek azokat a fő problémáit, amelyekről úgy éreztük, hogy megoldandó problémák, s eljuttattuk a Központi Bizottság illetékeseihez, a művelődésügyi miniszterhez, azzal a gondolattal – ezt akkor is képviseltük, s ma is képviseljük, és azt hiszem, hogy helyesen látjuk a dolgot –, hogy a meglévő problémákat idejében észrevenni és megoldani az okos dolog, mert ha nem oldjuk meg őket, akkor túlnőnek önmaguk jelentőségén, s maguk köré gyűjtenek olyan új jelenségeket is, amelyek esetleg már nem jó jelenségek. E problémák részletes ismertetésébe nem mennék bele, a megoldásuk folyamatban van, helyenként lassan mennek a dolgok, néha a mi hibánkból is.

Az eszmei érdekvédelem terén, hogy mégis próbáljak valamelyest konkrét lenni, körülbelül úgy határoztuk meg a feladatunkat, hogy ott lenni a szavunkkal mindazokban a társadalmi testületekben, ahol az irodalom érdekét valamelyes társadalmi kontrollal védeni és segíteni kell. Ez a rádiótól, a televíziótól kezdve a kiadókon keresztül a legkülönbözőbb ilyen testületeket jelenti, s azt hiszem, hogy bár nemcsak az írók tudhatják, s nemcsak az írók védik természetesen az irodalom érdekeit, de nem rossz, ha az írók is ott vannak a maguk saját szempontjaival.

Matev elvtárs, a Bolgár Népköztársaság művelődési minisztere tegnap vendégként nálunk járt, s elmondta, hogy náluk az írók megszállták az egész kulturális területet: író a miniszter, költő, nem is rossz költő, író a rádió vezetője, a televízió vezetője, annak alelnöke, stb., stb.⁷ (**Szabó Pál:**⁸ Ami nem rossz, még nem jó.) Megmondom, a tapasztalataink birtokában némi megrettenéssel hallgattam ezt a felsorolást. Ilyen szerepre – úgy gondolom – nem törekszünk mi az irodalmi életben, de jelenti ez a dolgainkkal, a problémáinkkal

⁷ Pavel Matev pontosan a bolgár állami kulturális és művészeti bizottság elnöke volt, aki Ilku Pál művelődésügyi miniszter meghívására egy bolgár küldöttség élén egy hetet töltött Magyarországon. Bulgáriában kiemelt művelődéspolitikai eseményként rendezték meg 1968. május 20–24-e között a Bolgár Írószövetség első kongresszusát, amelyen részt vett és felszólalt Todor Zsivkov. Az eseményre külföldi vendégeket is hívtak, Magyarországot Urbán Ernő képviselte. A kongresszussal összefüggésben került sor az írók említett mértékű politikai reprezentációjára.

⁸ Szabó Pál (1893–1970) író, politikus. Napszámosként, kőművesként kezdte pályáját. 1920-ban a Tanácsköztársaságban való részvétele miatt két év helyi internálásra ítélték. A paraszti világ írójaként vált ismertté a húszas-harmincas években. Alapító tagja, 1939-től elnöke volt a Nemzeti Parasztpártnak. Az 1945 utáni politikai életben mint országgyűlési képviselő, mint a Hazafias Népfrent elnöke (1954–1956), és 1959-ig mint az Elnöki Tanács tagja vett részt. A 75 éves íróat áprilisban köszöntötték. (Féja Géza: Meglepetés. A 75 éves Szabó Pál köszöntése. Élet és Irodalom, 1968. április 6., Veres Péter: Szabó Pál 75. születésnapja elé. Népszabadság, 1968. április 4. 3.)

kapcsolatban azt is, hogy ez a szellemi érdekvédelemnek egy teljesen természetes mozzanata a részünkről.

Kádár elvtárs előtt nem ismeretlen, hiszen Veres Péter⁹ is cikket írt erről, vita is folyt körülötte, magam is felszólaltam a Parlamentben,¹⁰ hogy bár szívvel és lélekkel helyeseljük is, és értjük is a gazdasági mechanizmust, de vannak – nemcsak bennünk, mert nemcsak a magunk aggodalmainak adtunk hangot, hanem másokban is – olyanfajta aggodalmak, hogy nem vezet-e ez – ha nem vigyázunk – a kultúra, s benne az irodalom túlzott kommercializálódására. Nem elméleti kérdésként vetettük ezt fel, hanem már az új gazdasági mechanizmus előtt is voltak ilyenfajta jelenségek, könyvkiadásban, színházaknál, a rádiónál, a televíziónál, s ha nem vigyázunk, és nem jelezzük idejében a jelentkező problémákat, akkor ezek még szélesebben megmutatkozhatnak. Ezt is a szellemi érdekvédelem egy fontos területének tartjuk.

Elkezdünk itt egy – szerintünk nagyon komoly – mozgalmat. Én inkább csak a megnevezését említem. Úgy nevezzük: Az olvasó népért.¹¹ Tulajdonképpen itt minden olyan szervnek a munkáját szeretnénk összefogni, összefoglalni és segíteni, amelynek része van abban, hogy tényleg olvasó néppé legyünk, az iskolai irodalomoktatástól kezdve a könyvtármunkán keresztül a tömegkommunikációs szervekig azt hiszem, sokminden tennivaló van még.

⁹ Veres Péter (1897–1970) író, politikus. Szegényparaszti származású, az I. világháború időszakában és utána a baloldali mozgalmakban keresett politikai lehetőséget. A két világháború között a szociáldemokraták soraiban, majd a népi írók táborában találjuk. 1945 és 1949 között a Nemzeti Parasztpárt elnöke, az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke. 1947-ben építési- és közmunkaügyi, majd 1948 őszeig honvédelmi miniszter. 1954-től a Magyar Írók Szövetségének elnöke. 1956-ban részt vett a Petőfi Párt szervezésében és vezetésében. Az 1960-as években a Hazafias Népfrent vezetésében tevékenykedett, közben jelentős publicisztikai tevékenységet végzett. Veres Péter igen sok cikket publikált ebben az időben,

¹⁰ Darvas József 1967. december 21-ei felszólalásában a kultúra szerepének növelése, a piacosítási tendenciái ellen lépett fel és egyben szorgalmazta a kultúrára fordított összeg növelését az 1968. évi költségvetésben. Különösen a könyvkiadás színvonalának megőrzése miatt aggódott a papír- és nyomdaárak emelkedése miatt. Javasolta a Kulturális Alap állami dotációjának megháromszorozását. Egyfelől szorgalmazta a marxista szellemű kritika erősítését, másfelől kifogást emelt a „kritikai terrorléggör” ellen, amely szerinte emberi kiüresedettséget dicsérő műveket magasztal. Konkrétan is támadta Jancsó Miklós Csillagosok, katonák című filmjének elismerő kritikai visszhangját. Hozzászólásában utalt a Népszabadságban Veres Péter, Bognár József és Rényi Péter közötti vitára. A vita Veres Péter: Néhány szó a kollektivista gondolkozásról címmel a Népszabadság 1967. október 15-ei számában jelent meg. Ehhez kapcsolódtak további cikkek, majd a vita egy kerekasztal-beszélgetés közlésével zárult, amelyen Veres Péter, Bognár József, Szabó Kálmán, Rényi Péter, Huszár Tibor és Földes István vett részt. (A kollektivista gondolkozásról az eszmékről és az érdekekről. Népszabadság, 1967. december 24.)

¹¹ Az „Olvasó népért!” mozgalom célja a könyv, különösen a magyar irodalom eljuttatása volt azokhoz, akiknek az olvasás nem volt kenyerük, vagy a magyar irodalmat nem ismerték. A mozgalom kiterjedt a könyvkereskedelempre, a propagandára, az oktatásra, az ismeretterjesztésre, részt vettek benne a társadalmi szervezetek. Itt született az olvasótábor, jellegzetes tevékenységi formája az író-olvasó találkozó volt. A szervezést később átvette a Hazafias Népfrent.

Azután van egy komoly vállalkozása az Írószövetségnek, a Magyarország felfedezése könyvsorozat, amelyben egyelőre 27 író vesz részt, a párt, az állam részéről ehhez komoly támogatást kapunk.¹²

Elkezdünk foglalkozni az utóbbi időben a határon túli magyar irodalom kérdésével is. Éppen tegnap zárult itt le egy nagyon érdekes vita a szocialista országokban lévő magyar irodalmakról.¹³ Felelősségteljes, komoly vita volt ez. Szerintünk helyes elvi alap, hogy ezek az irodalmak – figyelembe véve az ő sajátos helyzetüket – szerves részei a magyar irodalomnak, s a velük való törődés nekünk is feltétlenül gondunk.¹⁴

Ez a tanácskozás szerencsére úgy ért véget, hogy elhatároztuk: szűkebb bizottságot küldünk ki, amely az ezzel kapcsolatos gyakorlati tennivalókról is tervezetet dolgoz ki, amelyet ajánlásként elküldünk mindazoknak a szervezeteknek, amelyeknek tennivalóik vannak ebben a tekintetben. Későbbi időben a messzebbi emigrációs irodalmat is számba szeretnénk venni kritikailag, hogy mi is van, mert azt is a mi irodalmunk részének tartjuk, amit tarthatunk, és nem tartjuk annak, amit nem tarthatunk, de ami van, azt számba venni kötelességünk!

Persze felvetették, hogy nagyon komolyan kell foglalkoznunk a határon belüli irodalom kérdéseivel is a jövőben. Milyen mulasztásaink vannak? Az egyik, hogy a legfiatalabb írónemzedékkel az Írószövetség nem foglalkozik eleget.¹⁵ Itt nem arról van szó,

¹² A Magyarország felfedezése című irodalmi szociografikus munkát és könyvsorozatot a szövetség kezdeményezte 1967-ben. Darvas József 1967. november 14-én írt feljegyzést a párt központjához, amelyben már arról számolt be, hogy az előkészítésre bizottság alakult a Magyar Írók Szövetségén belül Erdei Ferenc, Féja Géza, Veres Péter, Illés Endre, Molnár Géza, Mocsár Gábor, Gáll István és Darvas József összetételben. A sorozat a két világháború közötti kezdeményezésre ment vissza, amikor is néhány kötet (Viharsarok, Futóhomok, Cifra nyomorúság) megjelenése után betiltották az ellenzéki töltetű kezdeményezést. Darvas természetesen nem ellenzéki, csak valóságfeltáró szándékúnak nevezte az elgondolást. Alig két héttel ezt követően Óvári Miklós, már a pártközpont Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya és a minisztérium egyetértésével támogatóan terjesztette a javaslatot az Agitációs és Propaganda Bizottság elé. A sorozat beindult és sok értékes alkotásnak adott lehetőséget az évek során a megjelenésre.

¹³ A Magyar Írók Szövetsége Kritikai Szakosztályának kétfordulós kerekasztal-vitájáról az Élet és Irodalom 1968. május 18-ai és június 15-ei lapszáma adott tudósítást. A legérdekesebb javaslatokat így foglalta össze a hetilap: „Nyíljon mód az írók személyes kapcsolatainak elmélyítésére, az állandó író-olvasó találkozókra a külföldi magyar írók és itthoni olvasóik között. Egyetemeink magyar tanszékei biztosítsanak bizonyos óraszámot ezeknek az irodalmaknak. Létesítsenek díjat, amelyet minden évben egy-egy külföldön megjelent magyar mű kapna.” Az Írószövetség megbízta kritikai szakosztályát, hogy dolgozzon ki tervet arra, hogy mik a legközelebbi teendői az egyes hivatalos szervezeteknek, a sajtónak, a tömegkommunikációs eszközöknek, a szomszéd országok magyar irodalmának megismertetésében. (Kettős kötődés – kettős felelősség. Vita a szomszédos országok magyar irodalmáról. Élet és Irodalom, 1968. 20. sz. 1-2., a folytatás: Gyakorlati felelősség. Élet és Irodalom, 1968. június 15. 6.)

¹⁴ Az Írószövetségben megfogalmazott kettős felelősség elvét felsőbb nyomásra a romániai magyar írók elutasították. Ennek első megnyilvánulása Domokos Géza július 24-ei cikke volt az Előrében, majd ezt követte Huszár Sándor kategorikus elutasítása az Utunk augusztus 2-ai számában. Ez a magyar kezdeményezés megfeneklését jelentette romániai relációban.

¹⁵ A fiatal költőnemzedék – pl. Tandori Dezső, Börcsök Mária, Dobai Péter – rossz közérzetével foglalkozik egy antológia megjelenése kapcsán Eörsi István: A fiatal költők közérzete című cikk. (Élet és Irodalom, 1968. május 18.)

hogy nincsenek elég nagy számban publikációs lehetőségeink, bár ez sem biztos, ezt is meg kell vizsgálni, de a Kortárs, az Új Írás és a többi lapok azért szinte havonta mutatnak be új írókat, csak éppen azt nem tudjuk, hogy mit is jelentenek ezek. Nem akarunk mesterséges nemzedéki kérdést kreálni, de az irodalom mindig új nemzedékek jelentkezésével újul meg. Az új nemzedékek új arculattal, új problémával jelentkeznek. Ez természetes dolog! Hogy a most jelentkező fiatalok valóban mit hordoznak magukban, ezt nem jártuk komolyan körül, és ez nagyon komoly feladatunk nekünk is és mindazoknak, akik a fiatalok problémáival foglalkoznak.

Az irodalmi élet nem azonos az Írószövetség életével. Nagyon jól tudjuk, hogy az szélesebb ennél. Néhány szót szeretnék erről mondani. El szoktuk mondani – és nem szólamszerűen, hanem azért, mert így van –, hogy irodalmi életünket egészében egészségesnek, jó szelleműnek tartjuk, s magunk között még azt is hozzátesszük, hogy talán az összes szocialista országok között ma nálunk a legnormálisabb a helyzet. Ilyenkor mindig kopogunk is egyet, nehogy rosszabb legyen! (**Közbeszólás: hármat.**) Ugyanakkor azt hiszem, becsapnánk magunkat, ha azt mondanánk, hogy itt minden rendben van. Ezen az egészséges alaphelyzeten belül vannak problémáink.

Nem akarok hosszú referátumot tartani, egy-két problémára azért mégis rámutatnék. Többek között arra, hogy az az „isten békéje”, amely az irodalmi életben ma uralkodik, nem fenékiig tejfel, mert bizonyos jelek mutatják, hogy a mélyben valóságos problémák feszengenek, ami nem is lenne baj, sőt, nagyon jó lenne, ha a maguk igazi természetével jönnének felszínre. Kádár elvtárs valószínűleg nem ismeri a Benjámín-Csanádi vitát,¹⁶ amely szerencsétlenül félrement, személyeskedésbe torkollott bele tulajdonképpen, de ennek a vitának a mélyén tulajdonképpen komoly feszítő erő van.

Hogyan kell értelmeznünk a társadalmi érdekeltségű irodalom szerepét? Jó-e még az az értelmezésünk, amelyet magunkban hordozunk, azon kívül, hogy nem került-e túlságosan is háttérbe nálunk a társadalmi érdekeltségű irodalom, nem uralkodott-e el olyan atmoszféra, amelyben ez nem érzi elég jól magát? Néhány szóval csak azt jelzem, hogy csak ebben az egy vitában is rendkívül komoly problémák feszengenek, s érzésem szerint itt is, ott is vannak igazságok. Nem kibékítésen akarunk munkálkodni, hanem a nyílt szembesítésen és konfrontáláson, mert mindkét álláspontnak lehet igaza és a vitában csak gazdagodnak ezek az álláspontok.

---

¹⁶ Benjámín László: Vitáink és a bírálat védelmében. Népszabadság, 1968. március 24. 7. A vita A magyar valóság versei című két évvel korábban Csanádi Imre által szerkesztett antológiáról, illetve Somlyó György részéről való kritikai fogadtatásáról szólt. Része volt egy tágabb, a kritikáról általában folyó sajtópolémianak, így a cikkek nagyobb része a Benjámín-Csanádi-Somlyó szóváltást nem érintette. A válaszok: Somlyó György: „Korrajj” és „valóság”, H. Z.: Csak indulat? mindkettő Népszabadság, 1968. március 30. 9. A vitazáró: Héra Zoltán: A kritika, ha valóban akarjuk... Népszabadság, 1968. április 8.

Ezzel a dolognak ezt a részét tulajdonképpen be is fejezném, legfeljebb azt teszem hozzá, hogy az anyagi érdekvédelem is komoly problémánk. Tudniillik némely hiedelmekkel szemben íróink többségének komoly egzisztenciális problémái vannak. Egész honoráriumrendszerünk szellemében is, és anyagi fedezetében is elavult és hátramaradt.¹⁷ Ezen is feltétlenül változtatni kell. Itt az anyagi és szellemi érdekvédelem találkozik még oly módon is, hogy a jelenlegi honorárium-rendszer elsősorban nem értékmérő! Feltétlenül emelni kell a honoráriumokat, mert körülbelül 10 éve – ha nem több – nem emelkedtek a honoráriumok nálunk, míg másutt mozgás volt ebből a szempontból. De ezt úgy kell alakítani az emelésen túl, hogy jobban szolgálja az eszmei és művészi értéket, mint eddig!

Bár ezek komoly gondjaink és azt hiszem, természetes is, hogy komoly gondjaink, ezen a mai találkozón elsősorban nem is ezekről, vagy nemcsak ezekről szeretnénk beszélgetni, hanem szélesebben szeretnénk néhány problémát felvetni. Kádár elvtárs ismeri azokat a kérdéseket, amelyeket mi eljuttattunk, mégis ismertetném a jelenlévőkkel. Bár egyes íróktól kértünk kérdéseket, magunk is közvélemény-kutatás alapján állítottuk össze ezeket, de ebben a formájában azért nem ismeretesek a kérdések, azonkívül nyilván megindítanak az emberekben olyanfajta gondolatokat is, hogy talán jó lenne megkérdezni, mert nincsenek benne. Ezeket ismertetném, ha a választmány megengedi.

Azt hiszem, nem véletlen, hogy kérdéseink előterében azok a problémák állnak, amelyek a nemzetközi helyzettel kapcsolatosak. Ezt nem is kell indokolni és nem kell magyarázni! Az első kérdés körülbelül így hangzik: melyek ma a nemzetközi helyzet fő tendenciái? A legutóbbi időket tekintve áll-e az az értékelésünk, hogy a nemzetközi helyzetet a szocializmus pozícióinak állandó erősödése jellemzi? Tudniillik a nyugati sajtó és nemcsak a velünk szemben ellenséges sajtó, inkább úgy ítéli meg a helyzetet, hogy a szocialista tábor a maga belső ellentétei, gazdasági és egyéb fejlődésének nehezen leküzdhető ellentmondásai miatt átmenetileg defenzívába szorult. Elfogadható-e ez az értékelés? Ha nem, milyen tények és tendenciák bizonyítanak ez ellen?

A másik kérdéskomplexum: a szocialista országok egymáshoz való viszonya. Mivel magyarázható a szocialista országok közötti ellentmondások fokozódása és szélesedő köre? A budapesti konzultatív tanácskozáson csak hét szocialista ország vezető pártja vett részt, Drezdában a románok nem voltak jelen, Moszkvában Csehszlovákia sem.¹⁸ Vajon

¹⁷ A szövetség 1967-ben kezdeményezte a filmek forgatókönyveierért, a televíziós játékok forgatókönyveierért, a fordításért járó honoráriumrendszer átalakítását, a kettős adóztatás megszüntetését, általában egy kedvezőbb honoráriumrendszer bevezetését. Tekintettel azonban arra, hogy a honoráriumokat a hatvanas évek közepén emelték meg, a felsőbb hatóságok a javaslatokat nem támogatták, bár a kettős adóztatás tarthatatlanságát minden további nélkül elismerték.

¹⁸ A budapesti találkozóra 1967. július 11–12-én került sor, amelynek előzménye az ún. hatnapos arab-izraeli háborúval kapcsolatos közös nyilatkozathoz kötődő konfliktus volt. A szocialista országok június 9-én nyilatkozatban támogatták az arab országokat Izraellel szemben, ezt a nyilatkozatot

elegendők-e az eddigi elemzések erről a helyzetről, a fejlődésnek erről a tendenciájáról, amelyek egyes pártok helytelen vonalával, a nacionalizmus erősödésével, az önállóság téves értelmezésével magyarázták ezt a folyamatot? Vannak ilyen vélemények és azt hiszem, hogy ezek nagyon komolyan számbaveendő vélemények, amelyek azt mondják, hogy ez a fajta differenciálódás – amely tulajdonképpen már 1948-ban a jugoszláv problémával elkezdődött¹⁹ – történelmileg szükségszerű és megállíthatatlan folyamat, szembe kell nézni ennek a tényeivel, és az eddigi magyarázatainkon túl elméletileg komolyabban kellene venni ennek az okait, és elemezni ennek az okait. Hogy egy szocialista ország után több szocialista ország lett, ez történelmileg és minőségileg majdnem olyan jelentős dolog, mint az, hogy egy szocialista ország lett, és ahhoz, hogy a szocialista országok közötti integrációnak új, magasabb rendű formáját találhassuk meg, komoly elméleti számvetés nagyon szükséges lenne. Mi erről Kádár elvtárs véleménye?

Azt hiszem, az is érthető, hogy a csehszlovákiai helyzetre vonatkozólag sok kérdést kaptunk. Mindjárt meg kell mondanom, hogy a párt lapja és egyáltalán maga a sajtó nagyon jól – de talán ne túlozzunk –, jól foglalkozik a csehszlovák helyzettel. Tényleg tárgyilagos és sokoldalú információt kapunk, ennek ellenére úgy gondolom, vannak olyan értékelési momentumok, amelyeket talán a sajtó nem hoz ki, és amelyek ebben a körben mégiscsak elmondhatók. Tehát kérdezzük: milyen okok idézték elő az ottani fejleményeket? Várható-e, hogy Csehszlovákiában valóban a nyugati munkásmozgalom számára elfogadható szocialista modell formálódik ki, ahogyan ezt nyugaton még egyes kommunista pártok is mondják!? Miért van az, hogy egyes kommunista pártok, főleg az SZKP és az olasz KP között – hogy két pólust mondjak – véleményeltérések vannak, tehát, hogy a kommunista pártok meglehetősen eltérő módon ítélik meg a csehszlovák folyamatokat? Melyik megítélés látszik reálisabbnak és miért? Hogyan hatnak a csehszlovákiai események az ottani magyar kisebbség sorsára? Ez is érdekel bennünket. Mjacskóval találkoztam kint Rómában, aki most ott van Szlovákiában és a csehszlovák írószövetség küldötteként jelent meg az európai

---

Románia azonban nem írta alá. Így a budapesti találkozóra már meg sem hívták, szemben Jugoszláviával, akit J. B. Tito képviselt.

1968. március 23-án Drezdában Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, az NDK és a Szovjetunió legfelsőbb vezetői voltak jelen. Huszár Tibor szerint a drezdai találkozóra a szovjetek elszigetelési céllal nem hívták meg a különutas Romániát. Huszár Tibor: 1968. Prága, Budapest, Moszkva. Kádár János és a csehszlovákiai intervenció. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1998. 32. A moszkvai szűk körű találkozóra Moszkvában május 8-án került sor. A május 8-ai moszkvai találkozót a szovjetek két nappal korábban, váratlanul hívták össze azzal a céllal, hogy a szovjetek tájékoztassák szövetségeseiket a csehszlovákokkal folytatott tárgyalásokról. A megbeszélésen az álláspontok ütköztetésére, egyeztetésére is sor került, valamint gazdasági kérdések megbeszélésére. Huszár Tibor: i. m. 84–91.

¹⁹ Darvas József itt a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának (Kominform) 1948. június 27-ei Bukarestben tartott ülése döntéseire utal. Itt elítélték a Jugoszláv Kommunista Párt politikáját és kizárták a Kominformból. Ezzel kezdetét vette a Szovjetunió és más szocialista országok, valamint Jugoszlávia között egyre éleződő konfliktusokkal tarkított hidegháborús viszonya, amit csak Sztálin halála után, fokozatosan váltott fel normalizálódás.

íróközösség tanácskozásán. Most nem akarom őt sem jellemezni, sem értékelni, mindenesetre érdekes volt, hogy elmondta: furcsa ellentmondás van Csehszlovákiában. Részben egy általános rokonszenv van a magyar párt pozíciójával szemben, amelyet elfoglalt a csehszlovák ügyekkel kapcsolatban, ugyanakkor Szlovákiában van egy rendkívül felélénkült nacionalizmus és magyarellenesség.

A következő kérdés: hogyan lehet értékelni a lengyel helyzetet? Tudniillik vannak vélemények, hogy a lengyel társadalom válságjelenségei mélyebbek, mint a csehszlovákoké? Így van-e ez? Ott a párt egyébként szilárdabbnak látszik, mint mondjuk Csehszlovákiában, legalábbis az intézkedéseiből úgy tűnik.

Azután helyes-e a csehszlovák és lengyel belső ellentmondások kiéleződésével kapcsolatban elsősorban, vagy ha nem is elsősorban, de nagyon hangsúlyosan az imperialista ideológiai diverziót emlegetni? Ha ezt csináljuk, nem akadályoz-e bennünket a komplexebb helyzetelemzésben és a helyesebb következtetésekben? Azután vajon Lengyelországban a cionizmus kérdésének bevetése nem erősíti-e az antiszemitizmust és nem olyan engedmény-e ez a tömeghangulat hatására, amellyel marxista pártnak nem helyes élni?²⁰

A következő kérdés: hogyan értékelhetjük a nyugati országok értelmiségében, főleg a diákság körében – de nemcsak ott! – végbemenő radikalizálódási folyamatot? Ehhez hozzátenném, hogy ezt most már szélesebben is meg lehet fogalmazni, mert más előjellel és tartalommal, de bizonyos rokon vonásokkal már Jugoszláviában is találkozunk ilyen jelenségekkel. Előzőleg a lengyel eseményekben is a diákságnak elég fontos szerepe volt. Ezért mégis a nyugati ilyen jellegű mozgalmakra vonatkoztatom a kérdés további részét.

Mi az oka, hogy ezek a mozgalmak, miközben szocialistának vallják magukat, nemcsak a kapitalizmus, hanem a szocializmus megvalósult modelljét is elutasítják, mondván, hogy ezek konzervatívva váltak. Miért orientálódnak elsősorban a harmadik világ forradalmi mozgalmai felé? Gondolok a gevarizmus nagy elterjedtségére. Csak értelmiségi kispolgári anarchizmust és álradikalizmust kell ebben látnunk, vagy érdemes és szükséges odafigyelni a kritikájukra is?

Elmondanám egy személyes élményemet, mert ezt jellemzőnek érzem. A római COMES-ülésem²¹ az a különös helyzet alakult ki, hogy Enczenberg,²² akiről tudjuk, hogy

²⁰ L. erre Mitrovits Miklós: Lengyel '68. Egyenlítő, 2008. 7–8. sz.

²¹ COMES = Communita Europea degli Scrittori = Európai Írószövetség. Az Európai Íróközösség Végrehajtó Bizottsága 1968. május 29-én tartott ülést Rómában. A szervezetnek Magyarország is tagja volt. A Magyar Írók Szövetségét Darvas József mellett Tolnai Gábor akadémikus képviselte.

²² Hans Magnus Enzensberger (1929–2007) német költő és filozófus. 1968. január végéig Amerikában volt vendégprofesszor, innen Kubába ment. Nyílt levélben búcsúzott vendéglátó országától, amelyben marxista stílusú kritikában fejtette ki radikálisabb baloldali álláspontját az Amerikai Egyesült Államokban uralkodó állapotokról, és azt párhuzamba állította az 1930-as évek eleji németországi viszonyokkal. (Az amerikai veszedelem. Enzensberger nyílt levele. Élet és Irodalom, 1968. március 16. 4.) Nem Enzensberger volt az egyetlen európai értelmiség, aki személyes élményei következtében

kicsoda és milyen nézeteket képvisel – kritizálható és vitatható módon olyan forradalmi koncepciót képviselt, amire nagyon is oda kellett figyelni. Sajnos, ezzel szemben jelenlevő szovjet barátaink – meg kell mondanom – tudtak egy vitatkozó alternatívát odaállítani. Érzésem szerint nemcsak, vagy elsősorban nem is személyi képességekben van itt a probléma, hanem abban, hogy milyen hinterland volt mögöttük és nem tudtak mást csinálni, mint a békés egymás mellett élésnek tíz évvel ezelőtti, kicsit anekdotikusan felfogott hangulatait ismételtetni. És nem volt jó helyzet, őszintén megmondom. Miért van az, hogy például Nyugat-Németországban az értelmiség ifjúság – úgy látszik – ma forradalmibb, mint a munkásosztály.

Mit lehet várni reálisan a kommunista és munkáspártok novemberi moszkvai értekezletétől,²³ vajon a részt vevő pártok száma a pesti konzultatív találkozéhoz képest nőni, vagy csökkenni fog-e? Különösen izgalmas ez a szocialista országok vonatkozásában: Jugoszlávia, Románia, Kuba, VDK, Korea.

Vannak szkeptikus vélemények, amelyek szerint a mai helyzetben az értekezlet csak formális eredményt hozhat a fennálló véleménykülönbségek miatt, egyetértés csak olyan tág általánosságokban fogalmazható meg, amiknek inkább csak deklaratív értékük lehet: felhívás az egységre, az imperializmus ellen stb. Sőt, hogy éppen a részvétel, vagy nem részvétel kérdése esetleg új feszültségek forrása lehet. Mi a valós, helyes álláspont ezekben a kérdésekben?

A következő: látható, érzékelhető, hogy a KGST-ről, annak helyzetéről, jövőjéről viták folynak a részt vevő szocialista országok között.²⁴ Mi ezeknek a vitáknak fő tartalma és eredője? Igaz-e az, hogy a KGST mai formájában korszerűtlenné vált? A csehszlovák sajtó bizonyos közlései alapján például, hogy Csehszlovákia jóval a világpiaci ár felett kapja a Szovjetuniótól az olajat. Sok kérdés hangzik el azzal kapcsolatban, hogy milyen az árstruktúra a KGST-n belül.

Ehhez a kérdéshez tartozna még az is, hogy az egyes szocialista országokban más-más módon, bár azonos céllal végrehajtott gazdaságirányítási reformok nem nehezítik-e a KGST-n belül a gazdasági integrációt, vagy éppen segítik.

---

az amerikai társadalom fasizálódásának a veszélyére hívta fel a figyelmet. Alberto Moravia ilyen értelmű úti beszámolóját a Tükör című hetilap tette közzé. (A félelem országa, és Amikor Amerika gyilkol. Tükör, 1968. 28–29. sz.)

²³ A kommunista és munkáspártok nemzetközi értekezlete előkészítésének szervezése 1968-ban a magyar pártra hárult. A nézeteltérések miatt az értekezletre csak 1969. június 5–17-e között kerülhetett sor Moszkvában.

²⁴ A KGST jövőjéről valóban viták folytak a szocialista országok között 1968-tól. Elsőnek Lengyelország, majd Magyarország dolgozott ki reformjavaslatot a KGST korszerűsítésére. A magyar javaslatot 1968 júniusában küldték el a tagállamokhoz véleményezésre. A magyar elgondolás volt a legradikálisabb, kompatibilis volt az új gazdasági mechanizmus felfogásával és egy korszerű tervezési modell mellett a kapcsolatok piacosítására törekedett. A nemzetközi sajtó az 1969 eleji nyilvánosságra kerülése után csak úgy aposztrofálta, mint a kelet-európai Közös Piac megteremtésének tervét. A magyar vezetők tíz év alatt képelték el az átalakítást, de ez a többi ország egyet nem értése miatt nem valósulhatott meg.

Mi várható a vietnami kérdésben? Sokan kérdezik, hogy a Szovjetunió, s egyáltalán a szocialista országok miért nem nyújtottak és nem nyújtanak még hathatósabb segítséget a vietnami népnek, hogy valóban csak a Kínával való konfliktus ennek az igazi oka, vagy egy világpolitikai stratégia szab ennek a segítségnek határokat. Azt hiszem, elég világos a kérdés.

A következő: vannak vélemények, hogy bár az SZKP XX. kongresszusa vetette fel a személyi kultusz, a dogmatizmus problémakörét, ezek következményeinek az igazán mélyreható leküzdése a Szovjetunióban lassú, és el-elakadó folyamat. Az SZKP Központi Bizottságának és plénumainak határozatai is, mintha ilyen megmerevedést tükröznének. Igaz-e ez, ha igen, mi a helyzet?

Külpolitikában az utolsó kérdés: köztudomású, hogy míg a trianoni békeszerződés tartalmazott pontokat a nemzeti kisebbségek jogairól, a párizsi békeszerződésből ez hiányzik. Az általános emberi jogok keretében kezeli ezt a problémát. Egyes szocialista országokban a magyar kisebbség helyzete némely vonatkozásban rendezetlenebb, mint volt a két világháború között. Ez sajnos a kárpát-ukrajnai magyar kisebbségre is áll. Nem lehet-e aktívabb politikát folytatnunk a lenini nemzetiségi politika elveinek következetesebb érvényesítéséért.

A további kérdések a belső helyzetre vonatkoznak. Erre is azt kérdezzük: kaphatnánk-e rövid tájékoztatót, mik a belső helyzet fő jellemzői, mik a fő problémáink, gazdasági természetűek ezek, vagy politikaiak is, illetve ezek nyilván elválaszthatatlanok, hogyan függnek össze? A nemzetközi események, például a románok nemzeti önállósági politikája, a csehszlovák változások hogyan hatnak, milyen reakciókat váltanak ki a mi közvéleményünkben? Az a különös dolog van – Kádár elvtárs is tudja ezt –, hogy a románokat most egy felébredt nacionalizmus internacionalista módon szidja és örül, hogy szidhatja. De ugyanakkor vannak ilyenfajta kérdésfeltevések, hogy nem az-e az okos, amit a románok csinálnak, azok mindig idejében megcsinálták a maguk politikáját.

Figyeljük-e eléggé, hogyan hatnak ezek az események? És még egy probléma: igaz-e az, hogy minden konszolidáltságunkkal együtt is, az utóbbi időben a feszültség bizonyos növekedése érzékelhető a magyar társadalomban?

A szocialista országok között egyike vagyunk azoknak, ahol a legkiegyensúlyozottabb a belső helyzet. Ez alapvetően jó dolog, őrizni kell, de nem fenyeget-e az a veszély, hogy nem vesszük idejében észre a mélyben gyűlő új ellentmondásokat? Kádár elvtárs legutóbb a Hazafias Népfrent kongresszusán is arról beszélt, hogy politikánk fő vonalaiban nem változik, ami nem jelenti a megmerevedést, s nem jelenti azt, hogy nem figyelünk az új jelenségekre nagyon is figyelő szemmel. Én úgy gondolom, hogy az MSZMP politikájának nagyon is konstans tényezője az utóbbi, hiszen olyan helyzetben vette kezébe az ország irányítását, amikor rendkívül drámaian vetődtek fel új, s nem is új ellentmondások, és azokra

nagyon alkotó módon kellett válaszolni. Végeredményben a gazdasági mechanizmus is tükröz egy ilyen ébrenléteket. Ezt a magatartásunkat nem kellene-e kiterjeszteni a gazdasági életen túl most már az élet egyéb területeire is, nagyon komolyan megvizsgálva a másutt meglévő ellentmondásokat is? Egyáltalán vannak vélemények, hogy ez a kiegyensúlyozottság, konszolidáltság nagyon jó, de nem egyértelműen jó, hanem van ennek ára is, bizonyos állóvíz-szerűség, kifáradtság, növekvő közömbösség, depolitizálódás, a közélet atomizálódása stb. Így van-e ez?

Tulajdonképpen ehhez kapcsolódik, bár itt, a demokratizálás területén sok minden történt, hogy elég gyors-e, elég mély-e ez a folyamat, a szükséghez képest nem lehetne-e ebben például a parlamentnek is, a népfrontnak is sokkal nagyobb szerepet adni az eddiginél?

Mik az új gazdaságirányítás bevezetésének első tapasztalatai, a tervezett ütemben és hatáskörrel valósul-e meg a reform?

Vannak akik, bár hívei az új gazdasági mechanizmusnak, új ellentmondások kiéleződésétől tartanak; például erős jövedelmi különbségek egy nagy réteg és a nagy többség között, növekvő feszültség a humán értelmiség és a műszaki-technikai értelmiség között, aztán az úgynevezett ügyes emberek, a menedzser típus térhódítása, mindennek morális kihatásai a közéletre, egyáltalán ki lesz a példa az ifjúság számára majd.

Azt hiszem, hogy ezek is megválaszolható kérdések.

Nagyon fontos kérdésnek éreztük már akkor is, amikor feltettük, de most még különösebben annak érezzük a következőt: van-e eléggé összetett és szociológiailag alátámasztott helyzetismeretünk az ifjúságról? Vannak, nem is demagóg vélemények, amelyek azt mondják, hogy az ifjúság belső helyzete ellentmondásosabb és problematikusabb nálunk is, mint amit eddig tudtunk és mondtunk róla. Ide tartozik többek között, hogy egzisztenciális vonatkozásban, elhelyezési gondok tekintetében is növekedtek a problémák az utóbbi időben. Így van-e ez, illetve hogy látja ezt az egész problémát, most már nemzetközi összefüggések tekintetében is Kádár elvtárs?

Mik a legfőbb problémái szellemi és kulturális életünknek, a párt kulturális politikájának? Elveiben általában helyeslik, a gyakorlati végrehajtással kapcsolatban azonban már több kritikai megjegyzés hangzik el. Két szembenálló vélemény a leggyakoribb. Az egyik az, hogy a kulturális politika gyakorlata túlságosan liberális – mondom, ez a vélemény –, helyes elvei sokszor eltorzulnak, a polgári, kispolgári tendenciák nagyon eluralkodtak, a szocialista, sőt egyáltalában a társadalmi elkötelezettségű irodalom és művészet mint korszerűtlen, vagy konzervatív „háttérbe szorul”. Részben már a könyvkiadásban és a színházak műsorpolitikájában is, de a még szélesebben ható kulturális fórumokon: televízió stb. s előretört a ponyva és a félponyva is. A másik végletes nézet azt mondja, hogy kulturális politikánk alapelvei helyesek, gyakorlata még mindig konzervatív és

dogmatikus vonásokkal terhelt. Mi itt a valóság, hogy látja ezt Kádár elvtárs, és egyáltalában szeretnénk a véleményét hallani az irodalmi, művészeti, szellemi élet helyzetéről.

A pedagógusok között eléggé elterjedt vélemény, hogy az oktatási reform sok eredmény mellett felemásságokat is hozott,²⁵ s különösen a középfokú oktatás, a középfokú iskolarendszer tele van végig nem gondolt rögtönzésekkel, ötletszerűségekkel, s hogy a középfokú szakiskolák rendszere nem vált be, mégis erőltetik, sőt kiterjesztik. Valóban így van-e ez, vagy egyes pedagógus-körök újtól való idegenkedése tükröződik ezekben a véleményekben?

Mindjárt a végére érek. A következő kérdés a lakáshelyzetre vonatkozik. Nemcsak abban a praktikus értelemben, ahogy ezt általában kezeljük, hanem kicsit mélyebbre nyúlva, hogy mivel itt az ország lakosságának nagyon jelentékeny része, amely még valahogy lakik is, eléggé korszerűtlen körülmények között lakik: van-e a kormánynak egy előre néző nagy terve ennek a helyzetnek a fokozatos, de időben való megváltoztatására?

Ehhez kapcsolódik, hogy a lakástörvény megváltoztatásának az időpontja – bár erről mindig szó esik és mindig halasztódik – tényleg nem érkezett-e már el ahhoz, hogy meg is kellene oldani?

A következő kérdés arra vonatkozik, hogy míg az ország egyik részében, s nemcsak a városokban, hanem helyenként még a tsz-ekben, falun is munkaerőhiány mutatkozik, főleg a Dunántúlon, ugyanakkor a Tiszántúl főleg mezőgazdasági helyein a gépesítés következtében munkaerő-felesleg, legalábbis időleges munkaerő-felesleg jelentkezik. Van-e terv ennek a kiegyenlítetlenségnek a kiegyenlítésére, akár tervszerűen végrehajtott telepítési politikával is.

A legeslegutolsó: A mind alparibbá, sőt némely részében szennyeesebbé fejlődő, itt-ott már csak a pornográfia eszközeivel élő szórakoztató ipar anyagi dotálását a kormányzat

---

²⁵ Az oktatási reform a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről szóló 1961. évi III. törvénnyel emelkedett törvényi erőre. Fő gondolata: az iskola és az élet szorosabb kapcsolata, a tanulás és a munka egysége, korszerű tananyagok kidolgozása, a túlterhelés enyhítése, a marxizmus-leninizmus elveinek hatékonyabb érvényesítése. A tankötelezettség korhatárát 16 évre emelték. Növelték a gyakorlati foglalkozások arányát az oktatásban (5+1-es rendszer), illetve a szakmai gyakorlat hosszát a felsőoktatásban. Új típusú középiskolát hoztak létre szakközépiskola néven, létrejöttek a felsőfokú technikumok, felsőfokra emelkedett a tanító- és óvónőképzés. Bővült az esti és levelező oktatás. A reformot hat év alatt vezették be. Időközben kiderült, hogy egyes lényeges elemei elhibáztak voltak. Különösen az általános iskolában az egy nap gyakorlati foglalkozás bizonyult feleslegesnek. A hatvanas évek végén szakmapolitikai körökben megérett a változtatás szándéka, aminek következtében az MSZMP 1970-es X. kongresszusa az állami oktatás egész rendszerének felülvizsgálatát és új reform kidolgozását rendelte el. Ennek megfelelően az MSZMP KB 1972. június 15-én határozatot hozott az állami oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól. L. erre Kardos József – Dr. Kornidesz Mihály: Szocialista társadalom – korszerű iskola. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975.

megszünteti.²⁶ De vajon nem kellene-e megszüntetni a szellemi, az erkölcsi dotálását is? Legyen, ha muszáj, de ne jelentkezhessék úgy, mint a szocialista kultúra integráns része.

Ez elég sok kérdés. (*Derűltség.*) Azt hiszem, hogy érdekes és fontos kérdések. (**Urbán Ernő:**²⁷ *Három év alatt sem tud erre Kádár elvtárs válaszolni.*)

Most a probléma az, hogy ez még csak az volt, amit én elmondtam. Mielőtt Kádár elvtársat megkérnénk, hogy válaszoljon, illetve nyilván nemcsak ezekre fog válaszolni, megkérdezem, hogy volna-e még valakinek akárhonnán kiegészítő kérdése. (*Derűltség.*)

Szabó Pál: Ajaj.

Veres Péter: Már ez is azért ilyen sok, mert a publicisztikánk, a sajtónk ezeknek a kérdéseknek egy részére válaszolhatna, de nem válaszol. Miért nem válaszol? (**Közbeszólás:** *Ez is egy kérdés.*)

Molnár Géza:²⁸ Hatalmas mennyiségű kérdést tettek fel, én csak egy kérdéssel szeretnék foglalkozni.

Darvas József: Ment bennünket az, hogy nem most mondtuk el ezeket, mert már előzőleg kezében voltak Kádár elvtársnak!

Molnár Géza: Végighallgatni is majdnem egy óra volt! Tényleg nem irigylésre méltó feladat ezekre válaszolni, mégis egy kérdést fel szeretnék vetni. Pillanatnyilag a legizgalmasabb külpolitikai esemény, Robert Kennedy meggyilkolása.²⁹ Ha nem is ennek körülményeire vonatkozóan, hanem ezekkel kapcsolatban az amerikai munkásmozgalom helyzetéről, az amerikai kommunista párt politikájának perspektívájáról, lehetőségeiről szeretném Kádár elvtárs véleményét hallani. Abban az országban, amely egyre döbbenetesebb jelenségeket produkál a világ számára, amelynek vezető körei egyre

²⁶ A kormány 23/1967. (VIII. 8.) számú rendeletével létrehozta az értékesnek ítélt művek támogatására szánt Kulturális Alapot. Felhasználását és az ezzel kapcsolatos szabályozást a művelődésügyi miniszter kezébe adta. Az alap egyik forrása a kulturális járulék volt, amelyet a miniszter 1/1968. (I. 9.) számú rendeletében vetett ki különböző kulturális termékekre. A szépirodalmi művek közül ide sorolták például a kizárólag szórakoztató jellegű műveket, továbbá azokat, amelyeket járulékkötelesnek ítélt a Kiadói Főigazgatóság.

²⁷ Urbán Ernő (1918–1974) Magyar-francia szakon végzett a budapesti egyetemen, közben két évig Eötvös-kollégista volt. 1939-től jelentek meg írásai, 1941-től különféle ínség-értelmiségi állásokat vállalva igyekezett megélni (házitanár, könyvügynök, titkár). 1945-ben részt vett a földosztásban és az MKP tagja lett. Előbb járási párttitkár, majd a párt központi vezetősége propagandaosztályának munkatársa. 1946–1950 között a Szabad Föld munkatársa, majd segédszerkesztője, 1947-től a Szabad Nép főmunkatársa. 1953-ban a Csillag szerkesztőségének tagja. 1958-tól a Népszabadság főmunkatársa, 1959-ben a Falusi Vasárnap c. hetilap főszerkesztője, egyidejűleg a Művészeti Alap irodalmi szakosztályának elnöke.

²⁸ Molnár Géza (1937–) újságíró, író. A II. világháború előtt címfestő, 1946-tól vidéki újságíró, majd elvégezte a pártfőiskolát és ezt követően 1956-ig az Írószövetség pártszervezetének munkatársa lett. 1956-ban a Magvető Kiadó szerkesztője, 1959-től a Népszava és az Élet és Irodalom újságírója. 1962–1965 között a párizsi Magyar Intézet kulturális attaséja. 1969–1971 között az írószövetség külügyi titkára. 1976–1978 között, nyugdíjazásáig a Művészeti Alap igazgatóhelyettese volt.

²⁹ Robert Kennedy (1925–1968) szenátor 1968. március közepén jelentette be, hogy a Demokrata Párt színeiben indulni kíván az Amerikai Egyesült Államok elnöki tisztéért. Sikeres kampány során július 5-én reggel Los Angelesben az Ambassador szálloda előcsarnokában egy palesztin férfi, Sirhan B. Sirhan lőtte agyon.

demonstratívabb módon fasizálódnak, vajon a kommunista párt eddigi politikája, eddigi elmélete és gyakorlata megfelel-e azoknak a követelményeknek, amelyeket a mai helyzet állít a dolgozók elé?

Darvas József: Most rövid szünetet tartunk.

- * -

Darvas József: Megkérem Kádár elvtársat, hogy válaszoljon a kérdésekre.

Kádár János, az MSZMP KB első titkára: Tisztelt Elvtársak! Kedves Barátaink! Először is szívből köszöntöm az Írószövetség választmányának tagjait, és mindazokat, akik a mai találkozón részt vesznek. Ahogy Darvas elvtárs mondotta, kaptam kérdéseket, s bizonyos mértékig fel is tudtam készülni. Itt mindenki hallhatta, hogy milyen kérdéseket és mennyit kaptam: ezek nem hosszú kérdések, csak nem egyszerűek, s nehéz rájuk válaszolni. Azonban a kérdésekkel kapcsolatban is szeretném megemlíteni, hogy így, összességükben számomra sokat mondtak.

Nekem feltűnt, hogy a kérdések közül viszonylag nagyon kevés irányul az Írószövetségre, az írókra és az irodalomra. A többségük nemzetközi természetű, vagy a társadalmunk egészét érintő kérdés. Ez is tükröz valamit. Valami olyasmit, aminek nagyon örülök, s amit a mi író-társadalmunk és irodalmunk pozitív vonásának tartok. Ezt úgy értelmezem, hogy íróinkat is elsősorban, lényegében pontosan ugyanazok a kérdések foglalkoztatják, amelyek a Központi Bizottságot, dolgozó népünket ma leginkább foglalkoztatják. Szinte szó szerint így, és ezeket a szavakat lehet hallani és lehet mondani bármilyen más területen létrejövő szélesebb körű találkozónál, még azt is hangsúlyozzák az emberek, hogy nem különösképpen és elsősorban a nemzetközi kérdések izgatják és foglalkoztatják őket. Válaszolni rendkívül nehéz ezekre a kérdésekre, s a szó szoros értelmében arra nem tudtam felkészülni, hogy mindezekre a kérdésekre kielégítő és megfelelő válaszokat adjak. Ezért elnézést kérek, hogy egyes kérdésekre csak nagyon röviden fogok válaszolni, más kérdésekre részletesebben, bizonyos kérdésekre pedig nem térek ki, viszont olyasmiről is szólok, ami a kérdések között nem szerepel. Azonkívül kérem, engedjék meg nekem, hogy elsősorban szabadon, s talán az egzakt tudományos meghatározások rovására, és talán nem is mindig a hivatalosan leszögezett pártálláspont fogalmazásával válaszoljak, hanem inkább az értelmezésem szerint. Ezt engedjék meg, s vegyék így tőlem.

Szeretnék egynéhány dolgot megemlíteni, még mielőtt ezekre a kérdésekre rátérnék, a kérdések megközelítését illetően. Valami olyasmiről szeretnék szólni, hogy a párt milyen módon foglalkozik olyan és hasonló kérdésekkel, mint amilyenek itt felvetődtek, s hogyan közelíti meg őket. Itt is, és majd a későbbiekben is – ezért előre bocsánatot kérek – ismételni

fogok már publikált állásfoglalásokat, vagy nézeteket, de az összefüggés miatt erre szükségem van, nem tudom elkerülni.

Először valamit arról, ami szorosabban kapcsolódik a mai találkozóhoz. Különösképpen szocialista országok viszonylatában szeretik pizskálni azt a kérdést, hogy az egyik szocialista országban és a másik szocialista országban hogyan viszonyul a párt az írókhoz, az irodalomhoz, s e terület kérdéseire.

Szeretném itt leszögezni azt a valószínűleg tudott, s talán bizonyítottnak tekinthető tényt, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága – mondjuk – az Írószövetséget nem tekinti hatalmi szervnek, államhatalmi értelemben, s ilyenként nem is ismeri el. De az Írószövetséget, mint egy rendkívül fontos társadalmi szervezet tartja számon, az írókat magukat az állampolgárok köréből külön tekintve nagyra értékeljük, olyan embereknek, akiknek a mi társadalmunkban nagy súllyal esik latba a szavuk, akkor is, ha társadalmi kérdésekről szólnak, s még inkább az alkotó munkájuk, a művük, az irodalom révén. Nem tudom másképp kifejezni magam: mi bármilyen belső, titkos pártmegbeszélésen is ilyen értelemben szoktunk beszélni, hogy az irodalom társadalmi jelentősége miatt az írók szava valamivel több is, mint ugyanazon számú, más területen dolgozó állampolgár szavazata, például a politikában. Azt hiszem, senki sem érti ezt félre, hogy ez természetes, s pártunk a harcában így és ilyen módon gondolkodik és számol az írókkal, az Írószövetség és az irodalom jelentőségével, s ennek megfelelő szerepet tulajdonít. Ezt azért tartom fontosnak leszögezni, mert valamilyen előzmények miatt így kifejezetten és hivatalosan, sem kongresszuson, sem más alkalommal nem nagyon szoktuk ezt külön hangsúlyozni és emlegetni. Ha viszont a mai találkozóra gondolok, akkor nekem ez úgy tűnik: mi például, akik néhányan eljöttünk ide a Központi Bizottságból, vagy a minisztériumból, vagy rokon területről, az úgynevezett irányító szervektől, s a funkcionáriusok köréből, ezt a találkozót úgy tekintjük, s magam feltétlenül úgy tekintem, ha a jelenlévők nagy részével nem is vagyunk mindennapi érintkezésben, hanem csak közvetve érezzük kölcsönösen egymás munkájának a súlyát és a hatását, valójában mégis úgy értem, úgy érzem, s úgy gondolom, hogy mi ugyanannak a munkának a részesei vagyunk, s a saját munkánk eredményessége kölcsönös függésben van a másiktól. Ilyen értelemben azt is lehet mondani, mondjuk az egész országban folyó szocialista építőmunka tekintetében talán szabad ezt a kifejezést használni, hogy munkatársak vagyunk, s ez nem rossz. A magam személyében – azt hiszem, ezt sok elvtárs tanúsíthatja itt – nem vagyok babonás, semmiféle fóbiában nem szenvedek, minden értelmes alkalommal, amikor ez megfelelő formában felmerül, én szívesen találkoztam magyar írókkal, s talán több is jó lett volna, de számomra, a munkám szempontjából mindezek a találkozók, amelyekre emlékszem, hasznosak, érdekesek voltak, és semmiképpen sem kellemetlenek, bár volt eset, amikor éles vitában voltunk. Nagyon hálás vagyok Darvas elvtársnak, hogy ennek a találkozóknak a történetét itt érintette, mert

azért az ilyen találkozóknak, s ebben az esetben különösképpen van egy bizonyos ilyen politikai presztízs-vonatkozása – bocsánat a kifejezésért –, hogy ki hív kit, és ki megy. Ezt persze tréfásan is lehet mondani, de volt idő, amikor ennek komoly jelentősége volt. Az egyik találkozót szeretném emiatt megemlíteni. Azt hiszem, nem veszi sértésnek az illető, aki létrehozta, ha megnevezem, mert hálás vagyok a mai napig, hogy létrehozta azt a találkozót, s hasznosnak, jónak tartom. Egyszer, valamikor 1957 végén, vagy hasonló időpontban, találkoztunk néhány író elvtárrsal, Ortutay³⁰ lakásán.³¹ Legnagyobb részük jelen van most is. **(Szabó Pál: Még nem halt meg egy sem ezek közül. De Tamási Áron³² meghalt.)** Érdekes volt, ahogy az létrejött. A Hazafias Népfrontnak egy elnökségi ülése volt, ahol ilyen közérdekű kérdéseket tárgyaltunk. Én is felszóltam, valamely kérdést ott megpendítettem, s másnap csöngetett nekem Ortutay, hogy Veres Péter bácsi szeretne Veled arról a dologról

³⁰ Ortutay Gyula (1910–1978) politikus, néprajztudós. Szegeden végezte az egyetemet. 1935–1944 között a Magyar Rádió, ill. a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa volt. 1942-ben egyik szervezője és tagja a Magyar Történelmi Emlékbizottságnak. 1943-tól a Független Kisgazdapárthoz csatlakozott, az ún. Polgári Tagozat egyik vezetője. 1945-ben továbbra is ebben a pártban politizált, a párt balszárnyának egyik vezetője volt. 1948-ban már a párt társelnöke. 1945–1947 között a Központi Híradó Rt. elnöke. 1947-1950 között vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1950–1952 között a Múzeumok Országos Központját irányította. 1946-tól a budapesti egyetemen néprajzot tanított. 1957–1963 között az ELTE rektora, később az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának igazgatója. 1957–1964 között a Hazafias Népfront főtitkára, majd haláláig alelnöke, 1958-tól haláláig az Elnöki Tanács tagja. Emellett még a TIT elnöki tisztségét is betöltötte.

³¹ Kádár János a Politikai Bizottság 1962. április 27-ei ülésének vitájában feltételezhetően erről a találkozóról a következőképp nyilatkozott: „Eszembe jut egy beszélgetés az írókkal. 1956 végén vagy 1957 elején – általában jó memóriám van, de az évszámokra nem emlékszem pontosan – összejöttünk írókkal. Arról volt szó – mint Mesterházi mondta –, hogy értsünk egyet, mert lehet, hogy közöttünk van a magyar Solohov. Két perc múlva már azt mondták: lehet, hogy nem is egy, hanem több Solohov van közöttünk. (Egyébként összesen voltunk vagy 10-en.) Ott egy nagyon érdekes beszélgetés volt, amiből két dolog maradt meg a fejemben. Általában az író vendégeink közötték, hogy a magyar irodalom hallatlan virágzás korszaka előtt áll. Mondtam: ebben én is egyetértek magukkal, csak ez egészen más módon megy végbe, mint maguk gondolják. Én ugyanis arra gondoltam, hogy lesz szocializmus és lesz virágzás. Mert az a kín és gyöttelem, amin a magyar irodalom átment, kiábrándulás, csalódás – mert csalódtak Rákosiban is, de csalódtak Eisenhowerban is – oda vezet, ami majd meghozza a termését. És már látni is. Veres Pétert, aki nekünk közelebbi ismerősünk, olyan komolyan füstölni nem láttam kérdésekről, mint ahogyan 1956 óta füstölög. Ismerem őt régen, nem tudok vele egyetérteni 100 százalékig, de ahogyan gondolkodik a kérdéseken, az érdekes. Darvas elvtárs drámája is a szenvedésből született és ez a dráma majd meg fogja mutatni mindig, milyen lelki állapotban voltak a magyar írók akkor. Veres ezen a megbeszélésen egy nagyon komoly dolgot mondott. Az mondta: azért jöttünk össze, hogy mondják meg, mit csináljunk. Mi mindig „szógtáltunk”, mondja meg a kormány, hogy most mit kell „szógalni”. Ekkor nagyon haragudtam rá, de később megértettem, mert ő mindig érezte, hogy mit kell a magyar íróknak és a magyar irodalomnak szolgálnia. Értsék meg, hogy a népnek szívességet nem tehet senki a világon, csak nagyon nagy megtiszteltetést érezhet, ha a nép ügyét szolgálhatja! Ez kivétel nélkül minden emberre – az írókra is – vonatkozik. Tehát nem a nemzet tartozik neki kézcsókkal, mert ő kegyes írni valamit, hanem ő csókolja meg a kezét, hogy szolgálhatja a népet.” Közli: Zárt, bizalmas, számozott 1956–1963. i. m. 174.

³² Tamási Áron (1897–1966) író. Erdélyi származású, itt végezte iskoláit, majd 1923-ban kivándorolt Amerikába. 1926-ban már íróként tért haza Kolozsvárra, majd 1944-ben áttelepült Magyarországra. 1945-1947 között nemzetgyűlési képviselő volt. 1949 és 1953 között kizsorították az irodalmi életből. Nagy Imre hozta vissza, 1954-től a Hazafias Népfront Országos Tanácsának tagja lett, és megjelenhettek cikkei, elbeszélései. 1956 szeptemberétől 1957 áprilisáig a Magyar Írók Szövetségének társelnöke. 1956. október 31-én a Petőfi Párt egyik vezetőjévé választották. Ő fogalmazta meg 1956. december 28-án, az Írószövetség közgyűlésén felolvasott *Gond és hitvallás* című nyilatkozatot. 1963-tól az Országos Béketanács elnökségi tagja volt.

külön beszélni. Mondtam: nagyon szívesen, megkeressük az időt és az alkalmat. Két órával később újra csöngetett, s azt mondta, hogy Pali bácsi is szeretne ott lenni. Azt mondtam: Jól van. Másnap megint folytatódott ez a telefonálás, két-három óránként, hogy Németh László³³ barátunk is szeretne ott lenni, és successive³⁴ lassan kialakult egy elég tisztességes kör. Én abban szívesen benne voltam, s egyetértettem vele. Gondot csináltam viszont a színhelyből, mert akkor kicsit pikánsabb volt a kapcsolatunk, a viszonyunk. Ortutay úgy gondolta, hogy a Pártközpontban legyen. Azt mondtam, az nem lesz jó; nem tudom, mi lenne, ha elvállalnád esetleg a házigazda szerepét, s egy kávéra meghívnál minket, talán az volna a legésszerűbb. Kötetlenebb formában, mindenki normálisan tud beszélni, s nem ilyen tárgyalás jellege van a dolognak. Szívesen vállalta, meg is csinálta, találkoztunk is. Köszönünk egymásnak, leülünk, s mély csend lesz, s mindenki hallgat. Eltelik egy perc, két perc, négy perc, s csak nézünk egymásra. Ők rám, én rájuk, hogy mi van itt. Aztán valamelyikük már nem bírta tovább és azt mondta, hogy halljuk. Mondják már, miről van szó – ezt én kérdeztem. Azt mondták: Maga akar velünk beszélni. Mondtam: Ez nem egészen úgy van. Nem mindegy. De aztán ezt is elrendeztük, s kölcsönösen beszélgettünk. Közben, meg a végén is, s akármikor kerültünk is össze, úgy éreztem, hogy az jó és hasznos eszmecsere volt.

Bár ma ilyen probléma nincs és nem kell ilyen problémát csinálni, eszembe jutott valami, amit az érdekesség kedvéért elmondok, ha megengedik, bár itt többen vagyunk, mint ahányan Ortutay lakásán voltunk. Mégis hasonló módon fogom fel ezt a mai találkozást, amely nem tárgyalás a szó szoros értelmében. Itt nem hivatalos vitáról vagy határozati kérdésről van szó, hanem eszmecsere nézőpontú találkozási formáról, amely számomra sajnálatosan kicsit egyoldalú lesz. De mit csináljunk? Ilyen komplikált formában kell beszélgetni! Jó lenne többször találkozni és más körülmények között, de ha az ember nem is író, legalább írószövetségi tagnak kellene lennie ahhoz, hogy több ideje legyen! (*Derültség.*)

Folyton biztatom funkcionáriusainkat, hogy ha szót akarnak érteni az írókkal, vagy meg akarják fúrni valamelyik csoportot, menjenek oda és ott sakkozzanak, vagy dominózzanak, mert ez a leghatásosabb módszer és nekik sem árt, ha üldögélnek egy kávéházban. Véleményem szerint az ilyen találkozók, amelyek a különböző területeken lezajlanak, részei a párt tájékozódásának és bizonyos értelemben elősegítik, hogy a párt

---

³³ Németh László (1901–1975) író, esszéista. Az 1920-as évek elején Budapesten végezte az egyetemet, először bölcsészetet tanult, végül orvosként diplomázott. Orvosi praxist vállalt közben egyre gazdagabb írói tevékenységet folytatott. Közel került a Nyugatosokhoz, majd Tanú címmel 1932-ben önálló folyóiratot alapított, amit egymaga írt. 1934-ben átvette a Magyar Rádió irodalmi osztályának irányítását. 1945 után tanároskodott, majd 1949-től újból Budapestre költözött. Tisztséget csak 1956 szeptemberében vállalt, amikor az Írószövetség vezetőségi tagjává választották. 1965-ben Herder-díjat kapott.

³⁴ Szukcesszíve = fokozatosan, lépésről lépésre.

közelebről megismerje azokat a kérdéseket, amelyek az embereket momentán foglalkoztatják.

A pártban a kérdések megközelítésével kapcsolatban általában a következőt szeretném elmondani. Először olyan kérdést említek, ami valamikor nagy kérdés volt: a cél és az eszköz kérdése. Valamikor ez nagy kérdés volt nálunk! A párt Központi Bizottságát az a cél vezeti, hogy előmozdítsa Magyarországon a kommunista, osztály nélküli társadalom megteremtését. Ami a célokat illeti, azokat sommásan a szocialista társadalom és a kommunista társadalom teljes felépítésében tudnám megjelölni.

Ami az eszközöket illeti, a Központi Bizottságban semmiképpen nem vitatható álláspont az, hogy nemes célt csak nemes, becsületes és tisztességes eszközökkel lehet elérni. Szeretnék utalni egy régebbi vitára, amikor ez vitakérdés volt. Merem állítani, hogy a pártmunka mindennapi gyakorlata is bizonyítja e felfogás érvényesítését.

A Központi Bizottság munkájában a másik fontos álláspont: a szó és a tett egysége – hogy a szavak és a cselekedetek lehetőleg egybe essenek, közel essenek egymáshoz és semmiképpen ne legyenek homlokegyenest ellenkezők, ne az legyen, hogy egyvalamit mondanak és másvalamit tesznek. Talán nem kell bizonygatni, hogy a párt tevékenységében a fő dolgokban a szavak és a tettek egybeesnek!

A jobb megértés kedvéért szeretnék utalni arra, hogy pártunk kezdeményezésére egy rendkívül nehéz és bonyolult időszakban, 1956. november 4-én elhangzott egy kormány-nyilatkozat, és egy másik nyilatkozat, amelyet úgy hívtak, hogy a közéleti személyiségek nyilatkozata.³⁵ Nem tudom, ki emlékszik erre vissza? Azután volt az 1956. decemberi központi bizottsági alaphatározatunk,³⁶ azután volt – és ezt e tekintetben pártmegnyilatkozásnak kell tekinteni – az 1957. májusi országgyűlési kormányexpozé,³⁷ amelyben társadalmunk legdöntőbb és legégetőbb kérdéseit érintettük. Azoknak legnagyobb

³⁵ A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1956. november 4-ei nyilatkozatának keletkezési körülményeire vonatkozó értékelést és dokumentumokat lásd: Baráth Magdolna: A Moszkvába menekült magyar pártvezetők 1956 október végi–november eleji tevékenységéről. Múltunk, 2005. 1. sz. 272–296. Kádár János minden valószínűség szerint a Gond és hitvallás címmel ismertté vált nyilatkozatra céloz, amit Tamási Áron írt, és amit az Írószövetség 1956. december 28-ai taggyűlésén olvasott fel. (A nyilatkozat megjelent: *Literatúra*, 1989. 1–2. sz.)

³⁶ Az 1956. december 5-ei határozat megjelent: *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962.* (Sajtó alá rendezte: Vass Henrik, Ságvári Ágnes) Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973. 13–25.

³⁷ Az, hogy Kádár János az 1967. május 9-én a parlamentben elmondott kormányfői beszédére tizenegy évvel később is visszautal, mutatja ennek a beszédnek a politikai jelentőségét. 1956. november 4-e után a törvényhozás ezen a háromnapos ülésén adta meg a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányban a legfelsőbb állami felhatalmazást, ami a nemzetközi környezetben Kádár felfogása szerint megerősítette hatalma legitimitását. A parlament ülészakának előkészítésével nemcsak több ideiglenes intéző bizottsági, de az 1957. május 7-ei ideiglenes központi bizottsági ülés is foglalkozott, ahol Kádár János jóváhagyta beszédének főbb gondolatait. Az előkészítésről lásd: *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei.* III. kötet. 1957. április 5–1957. május 17. (Sorozatszerkesztő: Balogh Sándor. Szerkesztette: Baráth Magdolna, Feitl István) Intera Rt., Budapest, 1993.

része abban az időben megoldatlan kérdés volt. Abban proklamáltuk a párt célját; azt, hogy milyen úton törekszik e cél felé, s úgy gondolom, hogy a későbbiekben komolyan bizonyítottá vált, hogy mi ezt komolyan gondoltuk és alapján azt hajtottuk végre, amit meghirdettünk. Azt hiszem, becsapottságérzete nem lehet sem az íróknak, sem általában a közvéleménynek, bármilyen lényeges és fontos kérdésben.

Más természetű dolog, amely már szorosabban kapcsolódik a párt tulajdonképpeni munkamódszeréhez a következő kérdés: a párt cselekvését a marxizmus vezérli, a Központi Bizottság munkájában a tudományosságra törekszik abban az értelemben, hogy a marxizmus, mint élő és eleven tudomány vezérfonalként tekintve és hasznosítva közelíti meg az élet valóságos kérdéseit és azokra marxista-kommunista választ ad. Itt elsősorban a folyamatra szeretnék utalni, vagyis arra, hogy a mi Központi Bizottságunk gyakorlatából – amennyire ez egyáltalán lehetséges – száműzte a szubjektivizmust, ami rendkívül fontos egy párt tevékenységében. Mert ha a marxizmust dogmaként kezeljük, de szubjektív módon közelítjük meg a kérdéseket, akkor az történik, hogy előbb megszületik a következtetés, és ahhoz keressük a bizonyító példát. Ez már régi dolog. Már a görög filozófiai iskolában is kidolgozták annak a technikáját, hogy a valóságból vett példával mindent lehet bizonyítani és mindennek az ellenkezőjét is. Tulajdonképpen ez a gyakorlata a szubjektivizmusnak. Ezt nem is kell példázni, mert ha arról beszélünk, hogy milyen az életszínvonal, mindig tudok megfelelő példákat találni, méghozzá nagy számban arra, hogy az jó, és arra is, hogy rossz. Ugyanígy lehet példákat hozni a mezőgazdaság helyzetével, vagy az irodalom helyzetével kapcsolatban is. A párt tevékenységének most a gyakorlatban érvényesülő és lényeges vonása, hogy a szubjektivizmust száműzve valóban marxista tudományos módon kísérel megállapítani a legfontosabb kérdéseket és a valóság objektív vizsgálata alapján feltárni a helyzetet és a kérdésekre azután a megfelelő marxista-kommunista választ megadni.

Ez vonatkozik az olyan nagy és döntő kérdésekre, mint amelyek felmerültek: a hatalom kérdése, a rendszer kérdése, a falu szocialista átszervezése, a gazdasági irányítás kérdése és más kérdések. Ezeket azért emlegetem, mert ezek a jövőt is érintik. A párt erre mostanáig is vigyázott. Az MSZMP 10–12 éves gyakorlatában ez állandó eleme lett a munkának és a jövőben is ez lesz a törekvése a párt Központi Bizottságának.

Ebből következik a párt politikájának az a vonása, amelyet Darvas elvtárs ugyancsak említett. A párt politikájának, amely alatt persze bel- és külpolitikát, gazdaságpolitikát és kultúrpolitikát is értünk, vannak állandó elemei és vannak változó elemei is! A változó elemeket itt most abban az értelemben hangsúlyozom, hogy nem kerüli meg a szocialista forradalom fejlődésének soros kérdéseit, hanem azokat napirendre tűzi és azok megoldására törekszik. Tehát ezek hozzák a változó elemeket. A mi kongresszusunk ismételtén határozatilag kimondta, hogy a pártpolitikai fő irányvonala nem változik, annak politikai szükségessége is volt és időnként újra van. Talán most megint olyan időszakban

élünk, hogy újra van ennek jelentősége és aktualitása, de ugyanakkor akárhányszor is elmondjuk, hogy a fő irányvonal nem változik, azért a párt politikája szakadatlan változás állapotában van, és ez így helyes, így normális és ennek így kell lennie a jövőben is! Hogy mi a változó és mi a nem változó, annak a következő összefüggése is van. Ha az elvtársak veszik maguknak a fáradságot, és akár az előbb említett okmányt, akár a kongresszusi okmányokat előveszik, s megnézik a fő megállapításokat, célkitűzéseket és meghatározásokat, merem állítani, hogy a 12 éves gyakorlatban nemigen találnak olyan nagy kérdést, amelyben a Központi Bizottság egyszer azt mondta, és másfél év múlva egészen mást, vagy az ellenkezőjét csinálta. Mi ezt gondoljuk állandónak, és ugyanakkor a politika természetesen szükségszerűen fejlődik és változik, és változnia kell! Ezzel bizonyos értelemben más kérdésekre is válaszoltam. Mert ha a politika nem változik, akkor elromlik, és tarthatatlanná válik! Hiszen maga az élet is változik. Nálunk is, itthon is és határainkon túl is természetesen!

Most a belső helyzetről mondanék valamit. Nem túlságosan sokat, mert a feltett kérdésekből is arra a következtetésre jutok, hogy a belpolitikai helyzetet és társadalmunk alapvető meghatározóit meglehetősen jól ismerik. Amikor valamelyik testvérpárt küldöttségével találkozunk hivatalosan, ez szokványos dolog – ezt úgy hívják, hogy kölcsönös tájékoztatás belső helyzetünkről. Ez minden találkozón természetesen így van. Ha egy ilyen találkozón a magyarországi belső helyzetről beszélek, ezt a meghatározást szoktam használni, tekintettel arra, hogy pártküldöttek találkoznak. Azt mondom, hogy nálunk a társadalmi élet alapvető folyamatait minden területen a párt IX. kongresszusának határozatai, célkitűzései uralják és azok gyakorlati megvalósítása van folyamatban. Én ezt szoktam mondani, amint legutóbb a lengyeleknek is megmondtam.³⁸ Meggyőződésem szerint is ez így van. És helyes is ezt így mondani, mert a valóságban mégis a pártkongresszus volt az, amely politikai értelemben véve a legmagasabb szinten elemezte a helyzetet és meghatározta azt, hogyan tovább, mit kell csinálni.

Más vonatkozásban az ország belpolitikai helyzete konszolidáltnak és szilárdnak nevezhető. Ez szokásos meghatározás. Ezzel összefüggésben azt mondhatom, hogy a múlt héten találkoztam az angol nagykövettel, aki bemutatkozó látogatáson volt nálam.³⁹ Az utóbbi időszakban a gyakorlat az, hogy a NATO-országok nagykövetei is jelentkeznek. Én nem ismerem valamennyi íróbarátunk álláspontját erről a kérdésről, de a NATO tudja, hogy

³⁸ Kádár János itt feltételezhetően a május 15-17. között lezajlott magyar–lengyel tárgyalásokra utal. Władysław Gomułka és Józef Cyrankiewicz vezetésével ezen a két napon lengyel párt- és kormányküldöttség tartózkodott Magyarországon. 16-án aláírták az új magyar–lengyel barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. A szerződést magyar részről Kádár János és Fock Jenő látta el kézjegyével.

³⁹ Guy Elwin Millardot, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság rendkívüli és meghatalmazott nagykövetét a saját kérésére fogadta Kádár János 1968. május 29-én.

nálunk a párt vezet, és ehhez igazítják még a diplomáciájukat is. Valóban nem hencegő szándékkal, de olyan belső megelégedettséggel mondtam két-három mondatot ennek az angol nagykövetnek a mi belső helyzetünkről, és mondtam neki, köszönöm szépen, mi általában meg vagyunk vele elégedve és feltehetően Ön sem gondolta volna 1956 novemberében, vagy decemberében, hogy majd 12 év múlva idejön dolgozni egy olyan állomáshelyre, amely a világnak ezen a felén viszonylag a legnyugodtabb és legstabilabb. Ezt azért mondtam, mert szakmabeli diplomata, aki megfelelő főiskolába járt, és ahogy a mi zsargonunkkal mondjuk, 22 éves kora óta mindkét minisztériumnak dolgozik, érti a szakmáját. Mindjárt hozzátehetem azt is, hogy kulturált módon, de a szakmáját érti, és ő evvel teljesen egyetértett.

Egyébként, ha ilyen értekezleten vagyunk, meg lehet még említeni, hogy nagyon különböző fórumok értékelése azért szegről-végre eljut hozzánk diplomáciai úton, vagy egyszerűen közlik velünk, és nagyon ilyen tavaszi gerjedelemben voltak különböző imperialista fórumok február végén, és gyorsan körülnéztek, hogy ezen a tájon mi keresnivalójuk van. Egyre-másra azt állapították meg, hogy Magyarországon most nem aktuális semmi különleges esemény – és ők értenek hozzá! Ezek között a különböző fórumok között ott volt például a Vatikán is, amely azért messzebbtekintő módon szokott politizálni, nem ilyen napi politikai alapon, és az indokai is megvoltak. Nem akarok részletekbe menni, mert azt hinnék, hogy én találtam ki, pedig nem én találtam ki. Ezt lehetne tehát az általános helyzetről mondani.

A hozzám eljuttatott kérdésekben voltak politikai és erkölcsi vonatkozású kérdések is. Én persze az összegezés miatt nem tudom, hogy kitől is származnak tulajdonképpen az egyes kérdések, és azért erre nem fogok kitérni a válaszban. Az egyik kérdés körülbelül úgy hangzott, hogy mi az ára ennek a viszonylagos nyugodt helyzetnek, hogy nincs-e ebben sok túlságosan drága kompromisszum, hogy ilyen nyugodt szigetnek látjuk itt az országot, és még itt is elhangzott ilyesfajta utalás, hogy a valóságban ez nem úgy van-e, hogy talán inkább olyan kis tespedés jellege van ennek a dolognak azért, mert nem vesszük elő az igazi forró kérdéseket, így is lehet érteni. Merem állítani, hogy nem. Ennek a konszolidációnak abban az értelemben egyáltalában nincs is ára, hogy ezt mi valamiféle elvtelen megalkuvás alapján értük volna el. Mert azt hiszem tudják, hogy az összes döntő harci és vitás kérdésekben éles harc és összeütközés volt nálunk és nem megalkuvás, kompromisszum. Sem a harc kérdésében, sem más kérdésben ez nem volt. Ilyen értelemben tehát ez nem vethető fel így jogosan, hogy nem túl nagy árat fizetünk-e ezért a viszonylag nyugodtabb helyzetért, mert ez a szocialista konszolidáció és a szocialista fejlődés nálunk és nem tespedés, legalábbis az én meggyőződésem szerint. Ez persze nagyon fontos meghatározása a helyzetnek.

A kérdések, amelyekre itt utalnak, fennálló kérdések és a későbbiekben még majd érintem őket. Ugyanezen a folyamaton belül megállapítható, hogy a fejlődés nálunk bizonyos alapvető kérdés körül folyt, a harc eldőltével a demokratizálás útján halad és folytatódik a továbbiakban is. Ezt most nem akarom részletezni.

Természetesen meg kell mondanom, hogy a demokratizálást nem általában és minden meghatározás nélkül értjük, hogy demokrácia, mert ilyen nincs a világon és nem is volt soha. Azt hiszem a görög demokrácia is, amely az európai kultúrában hagyományosan nagy szerepet játszott, a rabszolgatartó társadalom demokráciája volt, és azóta minden demokrácia valamilyen osztály-demokráciát jelent. Ez a demokrácia nálunk a munkásosztály, a szocialista rendszer demokráciája és ebben az értelemben használjuk és mondjuk is.

Semmiféle visszafelé menetel a polgári demokrácia irányába nem volt, nincs, és nem is lesz. És amennyiben ilyen kérdés napirendre kerül, újra harc kérdése lesz és a párt harcolni fog azért, hogy ez ne legyen. Ilyesmiről beszéltünk már, de újra megemlítem, hogy ez a helyzet, amely nálunk előállt, hogy egypártrendszer van stb., nem a párt elhatározásából következett így be, mert a különböző pártok működésének betiltása 1956-ban, ha visszaemlékeznek rá, a forradalmi munkás-paraszt kormány működésének második hónapjában következett be, és nem azonnal. Voltak pártok lokálisan és országosan is, és ha történetesen akkor ezeknek a pártoknak a vezetői és szervei azt deklarálják, hogy egyetértenek a szocialista rendszer konszolidálásával és ebben támogatják a forradalmi munkás-paraszt kormányt, akkor ezeket nem lehetett volna betiltani, nem elvi okoknál fogva, hanem mert az erőviszonyok olyanok voltak, s megmaradtak volna. Ezt csak azért említem, mert ezeket sem lehet sematikusan tekinteni és kezelni, de abban sincs szerintem vita, hogy a helyzet alapján véve hasonló módon bontakozott volna ki bizonyos ilyen politikai mechanizmus más szerkezete mellett. Hát tudom is én, a koalíció, vagy ehhez hasonló – nem az igazi régi – az a harci választási periódus nem jöhetett volna még vissza ebben az esetben sem, ha maradtak volna valamilyen pártok.

A Központi Bizottság számára ez nem a marxizmus elvi tétele, hogy csak egy párt lehet, mert hiszen nem minden szocialista országban van egy párt. Így is lehet dolgozni és úgy is. Végző fokon a politikai munkában, a gyakorlati politikai munkában, ha egy párt komolyan veszi, semmiféle megtakarítás nincs abból kifolyólag, hogy vannak-e valamilyen pártok, amelyek a szocialista célban egyetértenek, vagy nincsenek. Ez a munka szempontjából nálunk semmiféle megtakarítást nem jelent, mert érvényes az, hogy a diktatúra eszközével, fegyverrel a hatalmi harcot el lehet dönteni, de tartósan új társadalmat építeni ez nem elegendő, ahhoz szükséges a társadalom alapvető tömegeinek egyetértése, és aktív cselekvő támogatása, ezt pedig csak politikai munkával lehet elérni. Sokszor

közvetlenül kell meggyőzni a nagy tömegeket. Lehet, hogy kényelmesebb volna, ha csak két embert kellene meggyőzni egy pártból és a többit megcsinálják a maguk szekciójában.

A kérdés más vonatkozásaira nem akarok kitérni, csak arra nézve, hogy a párt ezt mennyire komoly dolognak tekinti, hogy a mi rendszerünk és munkánk általában a demokratizmus fejlődése útján haladjon és erősödjék tovább, meg fogok említeni több olyan kérdést, amelyet a Központi Bizottság most előkészít, és majd napirendre tűz, hogy mondják meg, mi a teendő. Csak jelezni szeretném, hogy mi miket tartunk még aktuális kérdésnek azonkívül, ami ma a napisajtóban szerepel, és amivel már gyakorlatilag elkezdtünk foglalkozni. Így folyik bizonyos munka már jóideje, de még nem érett arra, hogy a Központi Bizottság napirendre tűzhesse, a pártdemokrácia továbbfejlesztésében.⁴⁰ Ezzel foglalkoztunk. Ugyanígy van más valami előkészítő szerv és dolgozik ilyen központi kérdések megoldásán – ezt így hívjuk – vizsgál alkotmányjogi kérdéseket, a választási rendszer továbbfejlesztését és hasonló dolgokat.⁴¹ Szóval több ilyesmi van. Ilyenek a szocialista törvényesség további intézményes biztosítékai⁴² és hasonló dolgok, amelyek a fejlett szocialista közéletet jelentik. Ilyenekkel rendszeresen foglalkozunk. Ezek még nem eléggé érettek. A Központi Bizottság napirendre fogja őket tűzni, elemez, határoz, a nyilvánosság elé fogja hozni ezeket a kérdéseket, és meg fogja mondani, hogy a továbbiakban ezeket, mint fejlesztést meg kell valósítani.

Egyébként más szempontból nagyon kedvezőnek és alkalmasnak tartjuk a párton belüli helyzetet és az ország belső helyzetét is arra, hogy bátran és nyugodtan fejleszthetjük tovább és demokratizálhatjuk intézményeinket, a kérdések eldöntésének rendjét és így tovább.

Az ország belpolitikai helyzetének egy másik ilyen fontos meghatározója, különös tekintettel arra, hogy csak egy politikai párt dolgozik nálunk, a Magyar Szocialista

---

⁴⁰ Ez a kérdés már az év végén terítékre került és a Politikai Bizottság az egész pártapparátus feladatkörét, munkamódszerét, szervezeti felépítését az új gazdasági mechanizmus követelményeihez szabta. Ezt követően a Központi Bizottság csak egy év múlva döntött a pártdemokrácia helyzetéről és fejlesztésének lehetőségeiről. (A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1967–1970. (Szerkesztette: Vass Henrik.) Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 251–255., 451–454.)

⁴¹ Az alkotmány módosításának előkészítése 1967-ben indult meg. Ezt szakmai körökben alkotmányreformként emlegették. A Politikai Bizottság 1968. február 20-án Biszku Béla vezetésével öttagú bizottságot küldött ki, amely javaslatait több körben tárta a testület elé. Az elhúzó viták után végül 1972. április 15-én változtatta meg a parlament az alkotmányt. Ez már nem a reformlendület időszakában történt, így az eredeti elképzelésekkel ellentétben számottevő változás nem történt. A részletek I. Az Alkotmány a gyakorlatban (Szerkesztette: Dr. Besnyő Károly) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985. A választási rendszerrel kapcsolatban már 1970 áprilisában döntés született. A területi választókerzeti rendszeren belül a jelölés jelölőgyűléseken történt, ami elvileg lehetőséget adott több jelölt megjelenésére. Elválasztották egymástól az országgyűlési és a tanácsi választásokat. (Uo. 604–606.)

⁴² E kérdés csak öt év múlva, 1973. március 27-én került a Politikai Bizottság elé és akkor megszületett a jogpolitikai irányelvek továbbfejlesztésére vonatkozó döntés. (A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975. (Szerkesztette: Vass Henrik.) Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 474-480.)

Munkáspárt, e párt vezető szerepének értelmezése és érvényesítésének módja. Ez nagyon nagy fontossággal bír és szerintünk alapjában kidolgozást nyert, világos és megfelelő módon működik a gyakorlatban is. Mi a vezető szerepet elsősorban úgy értettük, hogy a párt a társadalmi folyamatok vezetője és mindenféleképpen elsősorban ideológiai és politikai vezetést gyakorol, és más ilyen nagy területek munkájának irányításában, mint amilyen a gazdasági, a kulturális terület, a párt általában csak az alapvető elvi kérdések eldöntésével foglalkozik és a végrehajtást, a kérdések konkrét eldöntését már más, arra illetékes szervekre bízta. Ezt igyekszünk a gyakorlatban mindinkább megvalósítani. Így a párt a Minisztertanácsra, és az állami végrehajtó szervekre, a gazdasági és kulturális szervekre támaszkodik.

A párt vezető szerepe mondjuk kicsit közelebb menve a kultúra és az irodalom területéhez, abban is kifejezésre jut, hogy minden társadalomnak és minden társadalmi rendnek van egy meghatározott önkontrollja és kontrollja. A nyomtatott betűnél tulajdonképpen minden társadalomnak valamiféle cenzúrája is van. Mi az ilyen központi sajtócenzúra, meg hasonlók ellen vagyunk, és az őszinte tájékoztatás mellett. Amikor például találkoztam januárban Dubček elvtárral,⁴³ mondtam, Öregem mi az istennek tartjátok fenn azt a vacak cenzúrát, csak felbőszíti a népet és nem ér egy бүдös vasat sem. Mondjuk meg egymás közt. Hol vannak azok az emberek, akik mindent elolvasva meg tudnák állapítani, hogy jó, vagy rossz-e...

Dobozy József,⁴⁴ az Írószövetség főtíkára: A szerkesztés.

Kádár János: ...már megmondtam, hogy mit ér a cenzúra. Mi ezt a cenzúrát másképp értelmezzük, másképp fogjuk fel, és úgy tudjuk, hogy a szerkesztőségeknek, a kiadóknak kell bizonyos cenzúrát – nem így hívják ezt, nem ez a neve – gyakorolniok. Ha egyáltalán kontrollról és cenzúráról kell beszélni – és kell és lehet –, azt ezek a szervek gyakorolják.

Itt mindenki igazolhatja minden területről, hogy a párt efféle kötelező határozatokat sem pártszervre nem hoz, sem a Minisztertanácsra, sem a szakszervezetre, Írószövetségre sem, ilyet mi nem hozunk. Ami határozatot mi hozunk, különböző kérdésekben, azok kötelezőek a területen dolgozó kommunistákra. És még van egy olyan gyakorlati tanács is, hogy párt döntésre hivatkozniuk általában nem szabad, hanem a kérdést a maga érdemi részében kell képviselniük, s ez helyes és szükséges is, hogy így harcoljanak a párt döntés érvényesítéséért a maguk területén.

⁴³ Alexander Dubčeket 1968. január 5-én választották a CSKP első titkárának. Ezt követően találkoztól kért Kádár Jánostól, amelyre a kistapolcsányi vadászházban négyszemkőzt (Erdélyi Károly tolmács jelenlétében) került sor. Kádár János erről 1968. január 23-án számolt be a politikai bizottság ülésén, de a cenzúrával kapcsolatos epizódról nem tett említést. Hivatalos találkozó 1968. február 6-án volt Komarnoban, amiről február 13-án beszélt Kádár a PB-nek. Az ügyről itt sem tett említést, bár ebben az időben már éleződött a tömegkommunikáció és a politikai vezetés konfliktusa.

⁴⁴ Helyesen: Dobozy Imre.

De ennél még sokkal fontosabb, hogy sem a Minisztertanács vonatkozásában, sem a szakszervezetnél, sem a népfrontnál, sem irodalmi, művészeti szervnél részleteket nem döntenek a pártszervek határozatai.

És ez mondjuk egy bizonyosfajta, egészségesnek nevezhető megoldása a kérdésnek, ez egy demokratikus megoldás és helyesebb megoldás, mint ami régebben volt.

Más értelemben – ez is ismert dolog, ezt hangsúlyozni is szoktuk és kell is –, hogy Magyarországon az MSZMP van „kormányon”. És úgy tartjuk, hogy ebben az értelemben a kormányzás a feladata, tehát a kormányzás felelőssége a pártra hárul, de azt mindig hangsúlyozzuk, hogy ez nem uralkodás, hanem szolgálat.

Ezt nem is részletezem tovább, mert ez eléggé ismert kérdés Önök előtt, amit úgy értünk, hogy valamely évekre, amelyeket úgy hívunk, hogy a személyi kultusz évei, más felfogás, más terminológia, és ténylegesen más gyakorlat is volt jellemző, és mi ezt visszafordítottuk. Nem a marxizmust írtuk bele új paragrafusokba, de a gyakorlati dolgokban léptünk előre. Megmondottuk, hogy nem a nép van azért, hogy a pártnak legyen kit vezetnie, és nem a marxizmus, mint elmélet van azért, hogy egy népen kipróbálják, hogy az jó-e, vagy működik-e, hanem fordítva: a munkásosztály igénye hozta létre a pártot azért, hogy a munkásosztály politikai, társadalmi kérdései megoldásának a szerve legyen. Tehát ebben az értelemben eszköz. És magát az elvet azért dolgozták ki, hogy a munkásosztály felszabadításának kidolgozzák az elvi alapjait.

Ugyanígy a politika lényeges vonatkozása a szövetségi politika. Általában ismert ez. Ezt kétféle értelemben is használjuk, olyan módon, hogy a kommunisták és pártönkíüliek politikai szövetségével törekszünk dolgozni, másrésztől pedig, hogy a nálunk létező társadalmi osztályok szövetségével kívánjuk a szocializmust felépíteni. Van olyan ember is, aki szégyenlős és az utolsót el szokta hagyni. Én sohasem hagyom el, hogy tudniillik a mi államunk politikai alapja a munkás-paraszt szövetség, de ez az osztályszövetség átfog még más osztály- és társadalmi réteget is, vagyis a munkásság, parasztság, az értelmiség és a kispolgárság politikai szövetségét értjük alatta, tehát a kispolgárságot is, én így szoktam mindig mondani. Ez a mi jelenlegi politikánk alapja.

Ugyancsak ismeretes, hogy mi hogyan kezeljük az osztályharc kérdését, és az imént említett osztályszövetség kérdését.

Az osztályharc kérdését mi úgy tekintjük, szemben azzal az egy időben volt tétellel, hogy minél inkább előrehalad a szocializmus építése, annál inkább éleződnek az antagonisztikus osztályellentétek az adott társadalmon belül. Ezt mi elvetettük, és mi azt valljuk, hogy Magyarországon az alapvető osztályharc végbe ment, a régi burzsoázia, s az elnyomott osztályok között, azzal az eredménnyel, hogy a hatalmat elhódította a munkásosztály, felszámolta a burzsoázia társadalmi létének gazdasági alapjait és az osztályt, mint olyant is. Ez a politikai harc természetesen valameddig még tovább folyik, mert

hiszen még van ereje a burzsoá politikának akkor is, ha kisajátították a termelési eszközeit, de ez a dolog természete és törvénye szerint mind kevésbé éles és mindinkább elhalványul.

Ne haragudjanak, ebben semmiféle célzás nincs, hogy bizonyos értelemben ehhez kapcsolódik az a döntés, ami annak idején az általános politikai amnesztiára⁴⁵ vonatkozott, és aminek a politikai értelme abban volt, hogy úgymond az egész társadalom számára akartuk meghirdetni azt, hogy az alapvető osztályharcok végbementek, ezt a harcot zárjuk le, ezeket a volt éles politikai összeütközéseket tegyük ad acta és minden erő számára, amely arra kész és képes, és tudomásul veszi a fennálló társadalmi rendet és be kíván kapcsolódni ebbe az építési folyamatba, ezt lehetővé is kell tenni neki, és ezt igényelni is kell, erre szükség is van, és ezt tegyük. Tehát nem lehet hetedízíglén üldözni embereket, tíz- és százezreket azért, hogy az apja, vagy a nagyapja, vagy ő maga stb. kizsákmányoló volt. Ez nem felel meg a munkásosztály érdekeinek. Többek között azért is kellett megváltoznia ennek. Ezt mi így értettük.

Akkoriban persze nagy vita volt erről pártkörökben is, hogy korai, vagy nem korai, meg szabad-e, vagy nem szabad, de úgy tűnik, s a tapasztalat igazolja, hogy erre a helyzet megérett és ez komoly segítség volt abban, hogy létrehozzuk a szocialista alapokat. Ezt minden területen lehetett érezni, s meg lehetett mutatni.

A jelenlegi osztályszövetségünket is marxista módon, tudományos módon kell néznünk, s tudnunk kell, hogy ez olyan osztályszövetség, ahol a résztvevők alapvető érdekei egybeesnek. Nincs semmiféle kibékíthetetlen konfliktus, de valóságos érdekellentét ezek között a dolgozó osztályok között is lehetséges és van is. Még a munkásosztály és a parasztság között is. Azonban ez két alapvető osztály. De például a kispolgári osztály érdekei között is természetesen lehetnek – ha egyáltalán beszélhetünk értelmiségi köztudatról, akkor lehetséges –, ott is van ellentét és valami kis ütközés.

Csak azért említem ezt, mert ezt is reálisan kell nézni, hogy vannak valóságos érdek-összeütközések, mert a különböző osztályok, még a dolgozó osztályok érdekei sem pontosan azonosak. Például a szocialista társadalom felépítésének sürgőssége nem egyformán jelentkezik a különböző dolgozó osztályok számára és mindenki tudja, hogy a szocialista forradalomnak óriási kérdése a munkás-paraszt szövetség megőrzésével átmenni a mezőgazdaság szocialista alapjába, mert ott a két alapvető dolgozó osztály érdeke nem esik egybe, nem úgy, mint a földreformnál a régi földbirtokosok kisajátításánál.

Azért említem ezt, hogy ezt se sablonosan nézzük, s az egyes döntéseknél megfelelően mérlegelni kell. Például a gyakorlatban Önök találkozhatnak sűrűn olyan

---

⁴⁵ Az országgyűlésben 1963. március 21-én Kádár János által bejelentett általános amnesztia nem terjedt ki a fegyveres harcokban részt vett és gyilkossággal vádolt elítéltekre, a hűtlenségért elítéltekre, valamint azokra, akiket visszaeső bűnözőnek tekintettek. Ez az elítéltek közül néhány száz főt érintett, a legtöbbet ekkor kikerültek a börtönből.

kérdéssel, amikor munkáskollektívák zúgnak a parasztnak nyújtott bizonyos kedvezmények miatt. Itt egy éles érdekellentét jelentkezik, ez azonban nem kibékíthetetlen, és alapján véve mindkét osztály érdeke azonos, de átmenetileg ütközik, s ezt az ütközést marxista módon kell feloldani.

Ezt azért említem, mert ezzel is mindig számolni kell. Ennek persze vannak vetületei is, és az életben el nem fogom felejteni, hogy amikor a Központi Bizottság döntése⁴⁶ alapján ráadtuk a fejünket, hogy no, a mezőgazdaság szocialista átszervezéséhez hozzá kell fogni, akkor az első jankiáltás Budapestről, értelmiségi körből jött, az Állatorvosi Főiskola tanári kara és diáksága rohant a központba, hogy szörnyű dolog van, már megint kezdődik, meg akarják csinálni a termelőszövetkezeteket.

Ilyen is van. Más tekintetben talán lehet mondani, hogy a politika helyessége igazolódott, s ez egy időben megvalósított forradalmi lépés volt, mármint a mezőgazdaság szocialista átszervezése, mert történelmileg nem mindig adódik erre megfelelő pillanat, és ha ezt elmulasztják, akkor utána csak úgy egyszerűen előbbre menni már nemigen szokott sikerülni. És hogy ezt sikerült olyan módon megoldani, ahogyan megoldottuk, ez csak azért van, mert az egész társadalom elfogadta a szocialista építés politikáját és általában segítették a feladatok végrehajtását.

Egyébként meg kell mondani – talán az időpont miatt is, de túlzás nélkül lehet mondani –, hogy eddig a legsikeresebb pártszervezés ez volt. Ezt bizton lehet mondani, amit többek között az Írószövetség választmánya is szókimondóan helyeselt, mert feltűnt nekem, hogy az egymillió kérdés között egyetlenegy sincs, amelyik a parasztság helyzetével foglalkozott volna, és ez önmagában örvendetes dolog. Szóval ez egy nagyszerű és örvendetes dolog volt, nagyon jó, hogy így történt, s hogy nem jó, amit például a lengyelországi pillanatnyi helyzet mutat, ha csak nem oldódik meg a probléma megfelelő időben.

Amit eddig a politikáról mondtam, azt hiszem, ez érződik országos értelemben is, ha nem is száz százalékosan és nem hibaszázalék nélkül, tudniillik alapvetően az emberek megítélésére is kell érdemesíteni azt, amit az osztályokról, az osztályharcról, az osztályszövetségről és hasonlóról véleményként kialakítunk. Ismert magyar író⁴⁷ megállapítását fogadtuk el: nem az a fontos öcsém, honnan jössz, hanem, hogy hová mégy. És ezt általában az emberek megítélésénél törvényszerűen kellene alkalmazni, és nem azt mondani, hogy 1948-ban hol volt az összeütközés időpontjában, meg annak előtte, vagy még azt megelőzően, s ki volt az apja, vagy a nagyapja. Persze, van ilyen is. Emlékszem erre, nyilván Orbán elvtárs jobban tudja, 1957-ben a forradalmi lendület egyenlőtlenül

⁴⁶ Kádár János itt az MSZMP KB 1958. december 7-ei döntésére gondol. A döntés gazdaságtörténeti értékelésére I. Pető Iván – Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985. 440–453.

⁴⁷ A jelenlévő Illyés Gyulára utal Kádár János.

jelentkezett a különböző területen. Akkor megtörtént, hogy az ügyvédek felülvizsgálták 1957-ben.⁴⁸ Nem a központ irányította ezt, más kérdések fogták le a központ kezét akkoriban, de a panaszos levelek visszatükröződéséből hozzám is eljutott a dolog, és emlékszem az egyik ilyen panaszos levélre, amelyben egy ügyvéd megírja a nevét, az összes adatait mind felsorolja, és az indokot, aminek alapján kizárták az Ügyvédi Kamarából.

Azt is jól tudjuk, hogy ez mit jelentett az illetőknek és egzisztenciájuknak is adott esetben. Ebből kiderült, hogy az apa reakciós beállítottságú ember volt, és akkor megnéztük a születési évszámot, amiből kiderült, hogy a fiú 69 éves. (*Derültség.*) És 1957-ben ez volt az Ügyvédi Kamarából való kizárás első számú indoka. Aztán volt ott még tíz-valahány indok, de ez is olyan, mint az anekdota mondja, hogy a többi már nem is fontos. Ezt csak azért mondom, hogy az emberek megítélésében – mi ezt úgy is hívjuk már – rendes marxista-kommunista osztályszemléleten alapuló – és zárójelben teszem hozzá, ez az én értelmezésem szerint humanista – megítélésnek kell érvényesülnie az ilyen emberekkel szemben is.

Most ott a „hova tart” kérdése és az, hogy hogyan lehet a fejlődésben az illetőt segíteni, akárki és akármi volt azelőtt. Ezt azért említem, mert a fejlődésnek több fázisa van minden fő kérdésben, és a feltevés szerint, aki az első fázisban van, az eljuthat a második magasabb fázisba is. De hogy ez lehetséges legyen, ahhoz megfelelő lehetőség is kell, ezt meg kell könnyíteni az illető számára, mert ha valakit hetedízigen üldöznek a végső sarokig, ahol már nincs se előre, se hátra, az a végsőig küzdeni és harcolni fog, mert nincs mást tennie. Ezt ismerjük a gyakorlatban a kulákkérdéssel kapcsolatban. Végül is csodálkoztak, hogy a kulákok harcolnak a párt, meg a kormány ellen. Itt is csinált a párt egy huszárvágást, és nagyon fontosak a tanulságai, nem az anekdotázás kedvéért említem. Azt mondtuk: megalakult a tsz és a tagságra bízunk, hogy kit vesz fel, bárkit felvehet. Ha az illető kulák volt, két évig nem viselhet tisztséget, de két év múlva viselhet. És mondják meg a kulákságról ki most a jó kulák, vagy hol van kulák? Nem is lehet megtalálni őket.

Szóval lehetővé kell tenni a fejlődést és megint nem az az idézőjeles jószívűség ez a szegény kulákkal szemben, hanem a munkásosztály, a dolgozó nép, a dolgozó parasztság alapvető érdekeinek is ez felel meg.

Ezzel csak azt akarom mondani, hogy erre mindig figyelmeztetni kell az elvtársakat, mert nem száz százalékosan érvényesül ez az emberek megítélésében. Még mindig kell ez

---

⁴⁸ Az ügyvédek felülvizsgálata a Politikai Bizottság, majd a kormány döntése után 1958 tavaszán kezdődött meg és az év végére befejeződött. A felülvizsgálatot bizottságok végezték és Budapesten 1251 ügyvédből 545 esetben találtak okot törlésre. Az okok között a tőkés, osztályidegen származás, a fasisztának nevezett ügyvédi szervezetekben való aktív tevékenység, politikai vagy más bűncselekmények elkövetése és az 1956-os kifogásolt magatartás állt. Az Igazságügyi Minisztériumban működő fellebbviteli bizottság 177 esetben nem találta megalapozottnak a törlést. A számadatokból érzékelhető, hogy a felülvizsgálat igen súlyosan érintette az ügyvédi kart. (MOL M-KS 288.f. 21/1959/1. ő.e.)

a figyelmeztetés. Emlékeztetni kell az embereket, hogy a lehetőséget meg kell teremteni, és ahhoz, hogy segítsenek valakit, két ember kell. Ha tehát valamit el akarok fogadtatni, akkor el kell mennem oda, ahol az illető most van, a kapcsolatot meg kell vele teremteni, mint ahogyan a vasúti kocsikat is összekapcsolják, és úgy lehet csak őket továbbvinni. Ez sok társadalmi kérdésben is fontos. Azt szeretném ajánlani például mindenkinek és szoktam is ilyen nagy kérdésekben, hogy aki párttag, az ne felejtse el, hogy pártonkívülinek született. Ez nagyon fontos kérdés. *(Derültség.)* Aki internacionalista közülünk, magyarok közül, ne felejtse el, hogy nacionalistának született. Aztán aki öreg, ne felejtse el, hogy ő is volt fiatal.

Szabó Pál: Kezdem elfelejteni. *(Derültség.)*

Kádár János: ...ne felejtse el! És aki író volt, ne felejtse el, hogy ő mint olvasó kezdte és lássa be az olvasó helyzetét, próbálja azt is megérteni. Ha valahol úgy ítéli, hogy a kapcsolás gyenge, teremtsen meg és úgy vezesse, vigye őt abba a gondolatvilágba, ahova kell, és mindig feljebb kell vinni az embereket. Ezt nem részletezem, ez nagyon fontos kérdés.

Megemlítem még, társadalmunk jelenlegi állapotáról szólva a közszellem kérdését, mert ez olyan kérdés, amely ugyancsak nagyon erősen foglalkoztatja a Központi Bizottságot, foglalkoztatja az író-társadalmat és általában a dolgozókat is, hogy milyen most nálunk a közszellem, mint ahogyan ez itt is szóba került konkrétan ebben az említett Benjámint stb. vitában más áttételben persze, de ott is tulajdonképpen arról van szó. Társadalmi érdekünk szempontjából, legalábbis a társadalom oldaláról nézve arról van szó ott is, mert nekünk mondjuk nem az írói alkotóprocesszus a legdöntőbb, nekünk a végtermék a fontos, az olvasóknál és a társadalomban. A vajúdas az író dolga.

Dobozy Imre: Mi is kihagynók azért azt.

Kádár János: Azt nem lehet. Tudok arról és el is fogadom, hogy az íróember érzékenyebb lelkialkatú. El lehet ezt fogadni általában is, nem mindenkinél. A bíróság előtt annál, aki a szomszédját leszúrta, nem számít, hogy érzékeny lelkű vagy lelkialkatú ember. Általában mérlegelhetjük. Ennek vannak előnyei és vannak hátrányai. Figyelem ezeket az írókat. Mindig nagy meggyőző erővel tudnak konfrontálni az öregségről és szeretnek megbékélni velem, meg sajnáltatni magukat, és ezt nagyon átélik. Mondjuk a Krisztusát, ők a fiatalságot is jobban átérték, mint az átlagpolgár és a jót és a rosszat is meg kell élni, mindent éljen át az érzékeny lelkialkatú ember is. Ennek vannak előnyei és vannak hátrányai.

De visszatérve erre az igazi kérdésre, ez az önzés, vagy egoizmus, ez a harácsoló szellem, meg cinizmus és hasonló erősödik-e jelenleg a mi társadalmunkban, mert ez a döntő kérdés, és vajon erősödik-e a kollektív szellem, a becsületes felfogás a munkáról, a szocialista gondolkodás, mi van nálunk? Szerintem ez nagyon fontos kérdés. Nagyon örülök, hogy ezzel foglalkoznak az Írószövetségben az írók és általában az irodalomban is, mert ez rendkívül fontos dolog, csak szerintem ahhoz, hogy ezzel hatásosan lehessen foglalkozni, az

egész kérdést a maga teljes bonyolultságában kell előbb megvizsgálni, mielőtt ítéletet hirdetünk, és úgy fogjunk hozzá a dologhoz.

Eltársak, én itt mindig arra gondolok, hogy milyen állapotban volt a mi társadalmunk, mondjuk 1957 első felében a jelenlegihez képest, csak hogy mondjuk valami időpontot vegyünk. Én azt mondom, hogy egy nép, vagy egy ország életében ritkán adódó rossz állapotban volt társadalmunk. Nagy rossz állapotban volt úgy mint a társadalom, a közszellem is, és az egyes emberek lelki állapota is. Ez ritkán adódik, és most már ne osztozzunk azon, hogy mi volt a forradalom, és mi az ellenforradalom. Ebből a szempontból én mindig úgy gondolom, hogy kétszer borzasztó csapást éltek át az emberek. Az egyik 1953 nyarán következett be, amikor itt úgy nagyjából mindent feltártak. Ennek második felvonása volt a XX. kongresszus, de az már inkább olyan adalék volt ehhez, mert alapjában véve az, hogy orientációt veszítettünk és semmi nincs rendben, már 1953-ban felvetődött, és ez milliók számára jelentett világnézeti krízist, lelki krízist, összetörést, összezavarodottságot, perspektívtlanságot. Ezt most tudományos terminológiát félretéve, még megtette a XX. kongresszus bizonyos tematikája, a Szuszlov [sic!]⁴⁹ beszámoló és egyéb. Aztán jött még egy nagy csapás. Jött ez az október, de erről, mint folyamatról beszélek most és nem azokról a napokról, amikor az ellenforradalom ténye bebizonyosodott. Azért volt valamiféle óhaj-sóhaj és volt valami eszmény és törekvés, hogy a szocializmus kibontakozzék és ami mondjuk 1956 tavaszán nálunk már közhangulattá kezdett válni, az az óhaj szerintem nem ellenforradalom és nem ellenforradalmi óhaj, törekvés volt, hanem talán százezrek törekvése, hogy újra felkapaszkodhassanak és azt mondhassák, hogy van szocializmus, jó szocializmus is van, és akkor úgy is hívták, hogy érvényesíteni a XX. kongresszus szellemét.

Ismerik ezt az egész folyamatot, hogyan ment, szóval ellenforradalomba torkollott és azért megint százezrek – itt most a jóhiszeműekről beszélek, akiket semmiféle ellenforradalmi szándék nem vezetett – másodszor is csalódtak, kiábrándultak. Nekem volt alkalmam megfigyelni az embereket 1954-ben, amikor bizonyos tekintetben még friss szemmel kellett, hogy nézzem az embereket és a helyzeteket is. Éppen a XIII. kerületben,⁵⁰ ahol nekem kedvező volt a talaj, mert azt a helyet nagyon ismerem, az embereket, mindent, a következőt figyeltem meg. Valami ismerős után érdeklődtem, hogy mi van vele. Azt mondták, négy hónapja idegösszeomlással kórházban van. A másik után érdeklődtem, akkor azt mondták, két hónapja van idegösszeomlással kórházban. A harmadikra is ugyanezt

⁴⁹ Ny. Sz. Hruscsovnak az SZKP XX. kongresszusa zárt ülésén elmondott híres antisztálinista beszédére utal itt Kádár János.

⁵⁰ Kádár János már az 1930-as években szociáldemokrata ifiként kötődött Angyalföldhöz, miután a szomszéd VI. kerületben végezte mozgalmi munkáját. Kiszabadulása után Rákosi Mátyás javaslatát elfogadva 1954. szeptember 9-étől az MDP XIII. kerületi pártbizottságának élére nevezték ki. Ezt a tisztséget közel egy esztendeig töltötte be, majd a Pest megyei pártbizottság élén folytatta pályafutását.

mondták. Nem is tudtam, hogy ilyen betegség van a világon. És kérdeztem, mi az oka, miért van ez, mit csinálnak velük. Mondták, hogy altatják őket, meg valami ilyesmit. Mondom, ezt a betegséget nem ismertem, és tömegméretűvé vált a szó szoros értelmében. Akkor megint fegyelmi ügyek is voltak. Felszökött az erkölcstelen dolgok, kilengések száma mindenféle vonatkozásban, iszákosságok, nőügyek, meg isten tudja mi, tolvajlások. Szomorú dolog, ezt meg ne írják, a jóistenit maguknak, rajtacsíptünk egy nagyszerűen dolgozó gyári alapszervi titkárt: két hónappal azelőtt ellopott egy motort 2500 forint értékben, hazavitte, betette a szufniba és otthagya. Kérdeztük, miért tette. Nem tudta megmondani.

Azt akarom mondani, hogy amikor összeomlik az emberekben valami, a világnézet, elvész a perspektíva, a munka célja és értelme, mert hiszen ő mindig azt hitte, hogy jó irányba megy és dolgozik, és mindent kibír, és akkor kiderült, hogy ez nincs így, hiába ment, nincs hova menni, akkor jön ennek a reakciója. Azt mondja: hát akkor már ott forduljon fel a világ, ahol van, fűtyülök mindenre, elmegyek kártyázni – még az ulti is azóta lendült fel – isten tudja mi mindent csináltak már az emberek csak azért, mert hiányzott a társadalmi perspektíva, a távlat, amely a milliókat a pozitív cél érdekében összehozza. Ez volt akkor és ezt ne felejtjük el, mert ennek nyomait még mai napig is viseli társadalmunk.

Ezért van az, hogy ha valami történik, mint például amikor 1964 őszén ott volt Hruscsov leváltása,⁵¹ vagy ez, vagy az, akkor teljesen szilárdnak tartott emberek úgy szaladnak, mint a kisgyerek a mamájához és rögtön választ kérnek, hogy nálunk nem lesz semmi, vagy mi lesz most ezek után? Szóval még mindig nincs meg az igazi biztonság nagyon sok emberben, és ezt hiába, látni kell.

Azonkívül tetejében még itt van a szerzési vágy is. Nem? Volt aki azelőtt azt mondta, hogy nem szerzek magamnak semmit, legyen szocialista Magyarország, arra mindenemet odaadom. Aztán ez úgy látszik eltűnt, és sok ember azt mondta, szerzek egy telket. Valami cél kell minden dolgozó embernek, amit sokan felcserélnek ilyen anyagi javakkal, dolgokkal. Azután azt is meg kell mondani, hogy a külső feltételek is javultak az önzés kifejlődéséhez, már abban az értelemben, hogy egyszerűen egy kis nem túl sok ideje tartó NEP-korszakot csináltunk tudatosan. Ezt is meg kell mondani. Felemeltük a mezőgazdasági felvásárlási árakat, kicsit lábraállítottuk a maszekokat. Ez tudatosan NEP-korszakot eredményezett. Mi számoltunk is ezzel, és volt is a maszekolásnak általában egy kis konjunktúrája.

Aztán nem volt többé bűn az, hogy keres valaki. Nem szégyellték. Írók sem láttam, aki röstellte volna, hogy keresett abban az időben. Tehát nem volt szégyen többé senki

---

⁵¹ Az SZKP Központi Bizottságának plénuma 1964. október 14-én mentette fel első titkári tisztéből Nyikita Szergejevics Hruscsovot. A magyar magatartás alakulására I. Földes György: Kötélhúzás felsőfokon. Kádár és Brezsnyev. In: Ki volt Kádár? Harag és részrehajlás nélkül a Kádár-életútról. Bp., Rubicon – Aquila-Könyvek, 2001. 103–113. o. Uő: Barátság felsőfokon. Kádár és Hruscsov. In: uo. 88–94. o.

számára. És ilyen törekvések is voltak, és a valóságos helyzet ezt lehetővé tette. Kezdték az emberek keresni, és az önzés következtében – hiszen a szomszéd is látja, meg a szomszédasszony is látja, és az asszony inspirálja a saját férjét, igyekezz te is, szerezz te is valamit.

Meg kellett tehát mondani, hogy ez mind volt, ezek az összes tényezők működtek, és bizonyíték van rá, hogy működnek ma is, s a közszellem, a közgondolkodás nem lát ebben bűncselekményt. Ezért szerintem erősödött az egoizmus, erősödött az országban az önzés, az anyagiasság, a harácsolás szelleme stb. Erősödött tehát ugyanezen évek alatt.

Többek között erre a svéd példa is bizonyíték, hogy tudniillik a születési arányszám visszaesik és ez összefügg egy ilyen anyagi gyarapodási periódussal, mert akkor az emberek inkább arra fordítják az erejüket, hogy valamit szerezzenek és a gyerek aztán várjon. Még ezzel is összefügg tehát bizonyos értelemben. És ez erősödött.

Azzal egyetérték, hogy ez most a helyzet, ez komoly probléma, ezzel foglalkozni kell, ez ellen fel kell lépni értelmesen és okosan.

Azért sorolom fel most a különböző tényezőket, amelyek közrejátszanak, nehogy mi olyan novellákat írjunk, hogy abban minden benne legyen, de aki ezzel foglalkozik, az gondoljon rá, mert csak akkor tud olyant írni, hogy annak alapján az ember igazságérzete szerint is azt mondja, hogy igaz, így van, de nem jó, hogy így van.

De mi most itt az ország politikai és társadalmi állapotáról beszélünk, és kérem, vegyék hozzá a helyzetelemzéshez azt is, ami még ezenkívül erősödött Magyarországon ez alatt a 10–12 év alatt és ez nagyobb és fontosabb: erősödött Magyarországon a 12 év alatt az emberek tömegeinek, százezreinek, millióinak viszonya a szocializmushoz. Újra visszanyerték a bizalmukat, most már nem azt kell mondani, hogy a párt iránt – bár az is igaz – és újra reális, komoly és lelkesítő cél a szocialista társadalom felépítése. Ez is erősödött és nemcsak a maszekolásnál van ez. Nem hirdetnek a Magyar Nemzetben, vagy a Magyar Hírlapban, az Esti Hírlapban, akik azt csinálják, de tessék, nézzék meg azt, hogy a szocialista brigádmozgalom születése hogyan történt, s rájönnek, nem csekélység, hogy néhány százezer ember ilyen módon reagál a meghirdetett célra, mert az nem kevesebb munkát és szabadidőt áldoz rá, mint a másik a teleknek, vagy a kocsinak a megszerzésére.

Azonkívül még egy, Önöket bizonyára erősen érdeklő vonalon történt óriási változás a közgondolkodásban: a magyar falu, a parasztság vonalán. Az előbb társadalmi változásról szoltam és meg kell mondani, s meg lehet állapítani, hogy tömegben, a közgondolkodásban, a szocializmushoz való közeledésben olyan nagy és fontos változás másutt talán nem is történt, mint a parasztoknál. Ezt tényleg tudjuk bizonyítani. Ez valóban le is mérhető. És ha ezt Önök mind elfogadják, tehát, hogy a mi társadalmunk politikailag aktív tömegeinek – és itt milliókat mernék mondani – a felnőtt lakosság jelentős részének új viszonya, jó viszonya és szilárd viszonya épült ki a szocializmus irányában, és a szocialista társadalom építését,

mint célt elfogadják, és azért tevélegesen dolgoznak. És közben ilyen változások történnek, mint a munkástömegek körében a szocialista brigádmozgalom kibontakozása, mint a paraszti tömegekben annak a felfogásnak a térhódítása, hogy a termelészövetkezet fejlesztési gondjai az ő problémáik is, akkor ha a mérleg serpenyőjébe rakják mindezt, megállapíthatják, hogy ez is van, ez is erősödött, az is tovább fejlődött.

Jó a szocialista közgondolkodás, a kollektív szellem, a tisztességes emberi gondolkodásmód, általában szólva az erkölcsi normák megkövetelése, ugyanakkor más vonalon a társadalomban erősödött a harácsolás is. És ha realisan akarjuk nézni, akkor mindkettőt figyelembe kell venni, annál is inkább, mert az egyik betegség gyógyítása mégis tulajdonképpen a másikban van. És nem tudok az egoizmus ellen harcolni, hogy ha nem a közgondolkodással, nem az áldozatkészséggel, nem az odaadással és hasonlókkal próbálok rajta segíteni, mert különben csak bibliai átkok jönnek ki belőle, olyan formában, hogy ne lopj, ne csalj, ne harácsolj, és másnak a nem tudom én mijét ne kívánd... **(Szabó Pál: A feleségét.)** Ezt még mindig jól tudod, bár az előbb azt mondtad, hogy az ilyesmit már elfelejtetted. *(Derűltség.)* Úgy látszik mégsem felejtetted el.

Tehát ez egy bibliai átok maradna és nem segítene, mert csak a szocialista közgondolkodás erősítésével, fejlesztésével lehet ezeken a problémákon segíteni.

És végül ebből a kérdéscsoportból utolsóként megemlíteném a pártmunka stílusának azt a kérdését, hogy meggyőződésünk szerint egy szocialista országban persze rendet és nyugalmat többféle eszközzel lehet teremteni, és fenn is tartani bizonyos körülmények között, de a legjobb és a leghatásosabb a világnézet elterjesztése, a szocialista meggyőződés erősítése, a szocialista közgondolkodás és általában politikánk, világnézetünk, erkölcsi felfogásunk elfogadtatása a tömegekkel, a néppel. Ez a legfontosabb.

Más vonatkozásban majd szó lesz arról, hogy bizonyos dolgokat egyes testvérpártok másképpen látnak, mint mi, például a csehszlovák helyzetet és hamarabb eszükbe jut más eszköz olyankor. Persze itt nincs felhatalmazásom, hogy ezt kijelentsem, de olyan az ember érzése és benyomása, hogy a szocialista országokba, ahol proletárdiktatúra jött létre, és a munkásosztály forradalmi pártja uralkodó, kormányzó párttá vált, itt valahogy elhalványult ez, másodsorban jut csak eszükbe a pártoknak és a pártok vezetőinek, hogy a párt legerősebb fegyvere a meggyőzés. Bizonyos esetekben lehet és kell löni, meg agyonlőni, vagy felakasztani bizonyos helyzetben, de a legerősebb fegyver mégis csak a meggyőzés. A legerősebb fegyver a marxizmus igazsága, a szocializmus, a kommunizmus igazsága. Ennél erősebb fegyver nincs.

Azért van néha szemléletbeli különbség az összehasonlításnál a szovjet, vagy az olasz vélekedésben a cseh eseményekről,⁵² mert más helyzetben van a két párt. És ne egyszerűen úgy fogja fel valaki, hogy X. Y. jó szándékú, a másik meg rossz szándékú. Ez nem így van. Az olasz pártnak ugyanis más fegyvere nincs, mint az igazsága, a szervező munka, meg a meggyőző munka, amit annak érdekében kifejt. Neki nincs más fegyvere. De egy szocialista országban más fegyver is van, rendőrség van, hadsereg van, van anyagi lehetőség a kezében, egzisztencia stb. És sajnos óhatatlanul visszaesés a gondolkodásban, hogy kevésbé fontosnak tartjuk a meggyőzést, a felvilágosítást – és ezt szeretném hangsúlyozni nem azért, mintha a magyar kommunisták okosabbak lennének, mint a csehek, ezt nem szabad egy pillanatra sem gondolni, hanem azért, hogy az élet iskolája minket erre rákényszerített, mert olyan helyzet állt elő, amelyben a társadalom alapkérdései a végsőig kiéleződtek, mert robbanás következett be, és ilyen helyzetben kellett a pártnak dolgoznia. Ez a helyzet a pártot rákényszerítette és mindig a baj okosítja az embert, és sohasem a jó dolgok. Ez még a pártra is érvényes. És higgyék el, a csehek is okosabbak lennének az idén is, ha annak idején ránk hallgattak volna. Mert mi annak idején 1956 után kértük, magyaráztuk, mondogattuk, csináljatok már valamit, itt meg ott azokkal a vacak perekkel, meg ezzel és azzal, mert ez nemcsak magyar kérdés, ami volt. És íme, most kiderült, ők azt hitték, hogy náluk lehetetlen olyan helyzet bekövetkezése, ami bekövetkezett. És legyünk becsületesek, mondjuk az 1948–49-es időszak lendületében, ha nekünk valaki azt mondta volna, hogy itt Magyarországon előállhat olyan helyzet, amivel szembe kellett néznünk 1956. október 29–30-án, mi talán elhittük volna? Mi is azt mondtuk volna, hogy ez lehetetlenség. És íme, lehetséges volt.

Ezzel csak azt akarom mondani, hogy pártunkat az élet az ilyesmire rákényszerítette, s mi ebből tanultunk és ebből gyakorlatot csináltunk, és még inkább fejleszteni kell, hogy pártunk fő módszere a meggyőzés legyen. Ezt nem csak a tömegpropaganda tekintetében értem – újság, rádió, televízió, vagy egyszerűen népgyűlések, bár ez is nagyon fontos fegyver –, hanem az egyéb munka vonatkozásában is.

Például, ahogyan mi most a kérdéseket előkészítjük, lehetőség szerint inkább a döntés előtt tanácskozunk az érdekeltekkel, vagy más esetben szakemberekkel, harmadik esetben tudósokkal, kikérjük a véleményüket, összeszedjük, mérlegeljük az észrevételeket,

---

⁵² Az Olasz Kommunista Párt jó szemmel tekintett a „prágai tavaszra”, majd később elítélte az öt szocialista ország intervencióját. „... a kommunista pártban rendkívül élénk – különösen Csehszlovákia megszállása után – ideológiai-politikai vita indult az egész nemzetközi munkásmozgalom helyzetéről, elvi-stratégiai kérdéseiről. A párt voltaképpen ekkor meggyőzően átmozgatta irányzatába (az elnevezés ugyan későbbi), ugyanis a csehszlovák események kapcsán – az „öt szocialista ország” intervenciójának elítélésével egyidejűleg – ellentmondást nem tűrően foglalnak állást a nemzeti szuverenitás, az államok és pártok belügyeibe való be nem avatkozás és a demokrácia rendszerének pluralisztikus univerzuma mellett” – írja Pankovits József történész.

aztán a határozat megszületik, s ők is a sajátjuknak érzik azt. Fontos, úgy szülessék határozat és azon a fórumon, ahol abban az ügyben dönteni kell, hogy szinte egy akarat eredményének lehessen mondani, s végre lehessen hajtani, mert a döntés is jó, a realizálás feltételei is jók. Tehát ezt a bizonyosfajta meggyőzést, megkérdezést, a vélemények egybevetését semmiképpen sem lehet elkerülni. Ezt legfeljebb csak olcsóbban lehet megszerezni, vagy drágábban. Mert ha vizsgálat, elemzés, megkérdezés nélkül születik meg egy határozat, és ezt próbáljuk végrehajtani, akkor recseg-ropog, de nem megy. Vagy ha azt hisszük, hogy megy, akkor öt év múlva összeomlik, mint a kártya.

Mi ebből tanultunk, ezért fő módszerünk a politikai meggyőzés, a felvilágosítás, az érvelés, a lehetőség szerint sokirányú nézetek időben való egybevetése, s ezt kell nekünk a jövőben is folytatnunk.

Emögött természetesen tartalékként, a háttérben ott vannak az anyagi eszközök, ott vannak a laktanyák, a rendőrség; mert mi azt sohasem tagadtuk le, hogy a mi szocializmusunkat, és amit eddig elértünk, nagyon drágán szereztük meg, tehát olcsón és ingyen nem adjuk. Ezt mi sohasem tagadtuk.

De a politikai munka szempontjából ez fontos. Most az itt feltett többi kérdésekről szólnék, amiket nem fogok részletezni. A gazdasági reformot, mint olyat, gondolom ezt talán már sikerült elérni – mint a szocialista forradalomnak időszerű nagy feladatát és kérdését kell tekintenünk, nekünk és az egész közvéleménynek. Mert nem egyszerűen egy gazdasági-technikai problémáról, gazdasági vezetési módszerről van szó. Ez tulajdonképpen az irányítási rendszer reformja, a valóságban azonban a gazdálkodás továbbfejlesztése, és ennek társadalmi kihatásai lesznek és vannak más területen is, mert olyan nagy és nagyjelentőségű kérdés, és azonkívül a társadalmi élet döntő területén, a gazdasági tevékenységben megy végbe, és az alapokat érinti.

Erről a reformról itt csak annyit szeretnék elmondani, hogy most már figyelembe véve a tényleges bevezetés kezdeti tapasztalatait is, meg lehet állapítani, hogy időben tűztük napirendre, megfelelően készítettük elő, és a bevezetés is megfelelően történt.

Itt rögtön válaszolok arra a kérdésre, hogy ennek a reformnak az igazi hatékonysága még nem mutatkozott különböző területeken, csak ilyen kezdeti hatások mutatkoznak és tulajdonképpen nem is jelentkezhettek ez a hatékonyság, mert megmondom őszintén, a reform bevezetését olyan sok mérlegelés előzte meg, hogy már a Központi Bizottság és a kormány berakta azokat a biztosító fékeket az indulási időszakra, amelyek a sima átmenetet biztosítják és tulajdonképpen nem engedik meg, hogy ez a hatékonyság nem tudom milyen nagy mértékben kibontakozhassék.

Egészen addig a határig bebiztosítottuk, hogy még reform legyen és bevezessük, hogy be lehessen járni. Az eddigi tapasztalatok nagyon jók, ez politikailag megfelelően sikerült, és ha itt voltak is ilyen nyavalyatörős előzményei ennek, mint az 1964 végi

áremelések,⁵³ de ezek akkor megtörténtek és most már ilyesmire nem volt szükség. És mi az eredmény? A termelés normálisan emelkedik, a pénzforgalom normális, az árnívó még alacsonyabb, mint ami a központi számítás volt az év elején. Az eddigihez képest, az eddigi tényleges helyzethez viszonyítva alacsonyabb a fogyasztási árnívó, mert a tervezett az volt, hogy egy-két százalékkal emelkedhetik, ténylegesen azonban 2 százalékkal alacsonyabb az összes fogyasztási cikkek árnívója, nem cikkenként nézve, mint volt egy évvel ezelőtt. Ehhez szükséges volt a különböző fékező eszközöket biztosítani. Itt elvtársak majdnem olyan kérdéssel állunk szemben, mint a mezőgazdaság szocialista átszervezésekor, mert ez nagyon nagy vállalkozás. Ehhez bátorság kell: szembenézni a helyzettel, valamit elővenni, napirendre tűzni és bevezetni. Mert ez olyan dolog, hogy volt egy bizonyos jelszó, egy időben ezekben a vitákban. Azt mondták, hogy merni kell, kockáztatni, és ez benne is van az okmányokban. Mondtam: ezt azért ritkán írástok le. Ezt igazolni is kell. De ritkán írástok le, mert mi is és egy gyárigazgató is úgy vagyunk, hogy nem a sajátunkat kockáztatjuk. Hirdetjük: merni kell kockáztatni, viszont a vezető pontokon ez, mint a nép és a közösség kérdése, a szocialista jövedelem alapja szerepel és azért csak nézzük meg, hogy hogyan kockáztassuk, ne nagyon lelkesítsük az embereket, hogy csak merjenek kockáztatni. Úgyhogy mi nem nagyon kockáztatunk magával a reformmal. De itt arról van szó, hogy amikor napirendre akarjuk tűzni, megvannak-e az ehhez szükséges mennyiségek, és azonkívül a lehetőségek.

Itt hasonló vita folyik, mint annak idején a mezőgazdasági reformmal kapcsolatban. Akkor napszámra vitatkoztunk arról, hogy a tömeges átszervezéshez hozzáfogjunk-e vagy nem, és nagyon komoly ellenzék, tisztességes ellenzék jelentkezett, amely azt mondta, hogy elvtársak, ne fogjunk hozzá, nincsenek meg az anyagi eszközeink a szocialista mezőgazdasági nagyüzem felszereléséhez és ha ezek az üzemek létrejönnek és nincsenek meg ezek az eszközök, akkor kompromittáljuk a szocialista mezőgazdasági nagyüzemet ahelyett, hogy megteremtettük volna. Ez tisztességes, komoly ellenvélemény volt, és akkor hiába, ezt az egész dolgot meg kellett fordítani és népiesen kifejezve olyasmivel kellett előállni, hogy ez társadalmi kérdés, politikai kérdés, amelynek vannak anyagi vonatkozásai is természetesen, de ez nem képzelhető el úgy, hogy valahol valakik felépítik az országban az összes szükséges magtárakat, ólakat, raktárakat, irodákat, a táblát kiszégezik a tsz-ek határán, a jószágokat beviszik stb. és ettől függetlenül valahol él egy nép, s egy szép napon azt fogják mondani a parasztnak, hogy na most készen van, menjetek be. Ezt azért sem lehetett megtenni, mert akkor a munkásosztály lázad fel, ha valami ilyesmit próbálnánk kicsikarni a népből és azonkívül, aki ismeri e társadalom törvényét és az emberi lelkeket, aki ilyesmivel szokott foglalkozni, az tudja, hogy olyan ajándéka nincs a világnak, amit a paraszt

⁵³ Kivonták a forgalomból a 85-ös, és helyette beléptették a drágább 92-es oktánszámú benzint. 1965. január 3-ától emelték az égetett szeszes italok és a távbeszélő díjak árát.

gyanakvás nélkül egy szóra elfogad. Még bele se ment volna, azt nézte volna, hol itt az egérfogó, és mit akarnak tőle még elvenni.

Akkor azt mondtuk, hogy ütött a történelmi óra, megvan a lehetősége, meg kell csinálni, és majd fokozatosan felszereljük ezeket a nagyüzemeket. Ez is történt a valóságban. A reformnál is erről van szó. Voltak beteges tünetek a gazdasági életben. Meg kell mondani, hogy a szocialista fejlődés bázisán jelentkeztek, mert hiszen ez nem is magyar jelenség. Ennek a legnagyobb betegsége nem a fizetési mérleg – az is baja. A legnagyobb betegség a holt termelés, amely az országban általában folyik, hogy a termelés mennyisége növekszik, növekszik, növekszik és mind több az a termék, amely nem társadalmi szükségletet elégít ki, hanem a raktárakban megy tökre, milliárdos méretekben. A másik probléma a fizetési mérleg stb.

De ez olyan dolog, hogy ahhoz, hogy a reform ideálisan menjen, kiszámítható mennyiségű devizakészlet, rézkészlet, élelemkészlet stb. kellett volna, s akkor még mindig van magabiztosabb ember és van aggályoskodó ember, aki azt mondja, hogy még több kellene. Azt összeszedni, ahhoz tíz év kellett volna, de olyan körülmények között, amikor nem több lesz a tartalékunk, hanem minden évben kevesebb, ezek miatt a bizonyos okok miatt. Akkor ezt mondtuk: állapítsátok meg, mi a minimális tartalék, amivel indulhatunk, vagy reálisan még el lehet indulni, de a minimális, mert egy bizonyos minimális mennyiség kell fogyasztási cikkből, nyersanyagból, devizális manipulálási lehetőségéből, stb. Ezt a minimálisat összekapartuk és elkezdjük. Elkezdjük és egy árnyalatnyi javulási tendenciát látunk ettől. Ezek a hatások igazán csak évek múlva érvényesülnek. De megmondom, az sem megy sóhajok és a fogak csikorgatása nélkül, amit ez a reform végül is hozni fog. Nehogy azt higgyék majd két év, vagy öt év múlva, ha esetleg megint találkozunk, hogy becsaptam Önöket. Megnyugtathatjuk valamennyi dolgozó osztályt, hogy nincs szó tönkresanyargatásról, vagy nem tudom miről, de elvtársak, vannak ilyen kérdések.

Itt van a foglalkoztatottság kérdése. Itt is éppen az ellenkezője történt annak, mint aminek a prognózis szerint történnie kellett volna. A prognózis szerint valami munkaerő-feleslegnek kellett volna jelentkeznie mindjárt, nem nagyméretűnek, de valamennyinek. A valóságban az ellenkezője történt. Itt országosan és globálisan mondom – bizonyos problémákra most nem térek ki –, hogy nagyobb a foglalkoztatottság és nagyobb a kereslet a munkaerő iránt, mint amennyi tulajdonképpen szükséges a termeléshez. Ebben sokminden tényező szerepel. Az, hogy a gyárból nem bocsátják el az embereket, mert a terv komoly és nagyon jó terveik vannak egyébként a gyáraknak, úgy gondolják, hogy ezeket most elbocsátom és akkor hat hónap múlva szaladok és újra keresek munkaerőt. Inkább tartják őket még akkor is, ha nincs a munka szempontjából szükség rájuk. Így biztosítják a később

esetleg szükségessé váló munkaerőt. Azután oldalról becsúsztak ilyen egyesített^{*} rabló testvéreink, [ilyen] tsz-elnökök, maszekok és rabszolga-kereskedelemmel kezdtek foglalkozni. Például az IKARUS-ban rájöttem egy ilyen esetre, hogy valami tsz-ből van 350 munkásuk. Már azon csodálkoztunk, hogy milyen tsz az, ahol 120 esztergályos van és hasonlók. Persze semmiféle ilyen tsz a világon nincs. Ezt az újság meg is írta. Olyan munkásokról van szó, akik soha tsz-t nem láttak, és a tsz sem látta őket, hanem a tsz-elnök megállapodott ilyen tekervényes eszű, élődsi emberekkel, akik lézengenek az országban és valóban élelmesek, megkeresik a lyukakat, és azt mondják, hát a gyapotszedésnél is szerződtettek embereket a városból. Nagyobb bért ígérnek a dolgozó munkásoknak, szerződnek, megállapodnak velük, s elviszik őket a gyárhoz. Az a munkás ott valamivel többet kap, mint a gyárban 25 éve dolgozó esztergályos, de ez úgy fest, hogy a gyár esztergályosa mondjuk tíz forint órabért kap, az ilyen ember pedig 12-t. A gyár a tsz-nek 43 forint órabért fizet. Erre a tsz-nek van 8 forint tiszta haszna minden órában, minden ilyen munkáson. Ennek a tolvajnak 12 forint az óránkénti haszna. A munkás 2 forinttal többet kap, mint a gyárban húsz éve dolgozó esztergályos.

Ezt csak azért mondom, hogy lássák, mik vannak. Hiába elvtársak, ilyenek az átmeneti dolgok. Itt van ez a gazember és a tsz-tagság sem haragszik azért, mert végső soron az ő év végi jövedelmüket gyarapítja ez az óránkénti nyolc forint. Az elnök nem lopta el, ő nem sikkasztó, ez ott szerepel a termelőszövetkezet rendes bevételei között. Ehhez csak azt mondhatom, hogy a foglalkoztatottsággal momentán országosan...^{**}

Az itt megemlített két kérdéssel kapcsolatban, amiket az elvtárs is szóvá tett, hogy lokálisan, helyileg, különösen vidéken több női munkaerő keres munkát, mint ahány munkahely van, ez gyakori dolog. De azért, ha az elvtársakat érdekli – és most megint kicsit fellendül ez az írói szociográfia,⁵⁴ nagyon helyesen, nálunk is, persze a helyzetnek megfelelően másképp, de a végcélja ugyanaz, ami annak idején volt – vizsgálják meg egy-egy ilyen város, Szeged, Kaposvár, vagy bármelyik város helyzetét és rá fognak jönni, hogy a kérdések alapján – nem amikor az író kérdez, hanem a jelentkezések és az összeírások alapján – milyen következtetéseket lehet levonni. Mondjuk munkahelyet keres az adott városban és a környékén négyezer nő. Ez csak egy szám. Háromezer nőnek való munkahelyet hirdetnek. Csak ezret töltenek be, mert azért nem olyan rettenetes a szociális szorítás ezekben az esetekben, és még ezek a nők is válogatnak a munkában – a nőknek való munkában – könnyű és jobban fizetett munkát keresnek. Úgyhogy ezzel is foglalkozni kell. Ez valódi kérdés, amellyel foglalkozni kell és foglalkoznak is.

^{*} Kihúzva: lelkesített.

^{**} „Ilyen a helyzet” szövegrész kihúzva.

⁵⁴ Kádár János a műfajt már az MSZMP IX. kongresszusán is méltatta.

A következő a tsz-ek kérdése, mit csináljunk, ha a tsz-ek fejlesztik üzemüket. Először a gépesítésről hallottam. Azt mondják, hogy még ha a tsz-tagság becsületen dolgozik is, kényszerül nyolc óránál többet teljesíteni, sőt vasárnapi és ünnepi munka is van.

Veres Péter: És azért az nem egészen jó, hogy ők mindig dolgoznak, mások meg csak négy és fél napot dolgoznak egy héten.

Kádár János: Azt nem tudom testvér, ez régi vita, szintén híres vita a nyolcórás munkanapról. Hol van nyolcórás munkanap? Majd ezt a vitát szintén lefolytatjuk.

Jobban dolgoznak, intenzívebb a munkakihasználás, van valami technika stb. és mindjárt nem kell ugyanannyi ember. Azonkívül jobban fizetnek, és a tsz-eknél sorban állnak a tagok. Biztosan tudják Önök is, hogy hatezer új tagot vettek fel az idén, ezek jelentős része fiatal. Egy egész sor tsz-ben, különösen a jobb területeken – viharsarkiakat ismerek – évekre elő vannak jegyezve és sorba-állnak, kérik a felvételüket. De ez egyenetlen. Mert megint másutt fordítva van, még mindig van munkaerőhiány. Ezeknek kiegyenlítése hosszú és bonyolult folyamat, ez részben a gazdasági reform eredményeként, azután az ipar szükségszerű fejlődése révén kell, hogy bekövetkezzék, s azután a tsz-támogatás fejlesztésén keresztül is. Úgyhogy jelenleg ez a helyzet. Tehát erre csak annyiban tudok válaszolni, hogy a munkaerőhelyzet nem rosszabb, mint tavaly ilyenkor, abból a szempontból, hogy foglalkoztatottság van, hanem inkább jobb.

Felvetettétek nekem az elküldött kérdések között is és itt is felmerült az ifjúság elhelyezkedési lehetősége. Őszintén meg kell mondani, hogy különböző okok miatt ez most sokkal problematikusabb, mint ezelőtt négy-hat évvel volt. A nagyobb középiskolás létszám miatt és mindenféle egyéb okok következtében, továbbá van még egy adottság. Nem tudom, a szocializmus velejárója talán, de nem tudunk vele mit csinálni, mert tervek alapján dolgozunk, megtervezzük a szakemberszükségletet is, például, hogy tíz esztendő múlva mennyi kell. Mert ezt rövid időre meghatározni nem lehet. És sajnos a gazdasági fejlődés tényleges folyamata nem mindig vág össze azzal a tíz évvel azelőtti elképzeléssel, s nem pontosan annyi szakember szükséges az egyik ágazatban és a másikban, mint amennyit megterveztek. Ilyen is van és bizonyos területeken most is érződik ez. De alapjában véve nagy probléma itt nincs.

Csak azért mondom ezt, hogy mindent úgy nézzünk, ahogy van.

Egy dolgot azonban szeretnék megjegyezni. Jelenleg a következő a helyzet a most végzett egyetemisták elhelyezkedésében. Az idén – most figyelmen kívül hagyva azokat, akik valamiféle, őket kötelező ösztöndíjjal tanulnak, tehát akiknek valahová kell menniük – az arány a következő: egyetlen egy egyetem van, ahol az idén végzők száma magasabb, mint a meghirdetett állásoké, és ez a veszprémi Vegyipari Egyetem, ahol 83 fiatal végez, viszont csak 61 helyet hirdetnek. Az összes többi egyetemen több a meghirdetett állások száma, tehát a betölthető munkahelyek száma, mint a végzős fiatalok száma.

Ilyesfajta számok vannak: pedagógus kerekén 2 900 végez az idén, a különböző főiskolákon és egyetemeken, s a meghirdetett állások száma 3 900; a közgazdászoknál – ahol úgy jellemeztem, hogy nem lehet az igényeket pontosabban kiszámolni – végez 289 fiatal és 916-ot kérnek. Úgy látszik, itt gyorsabban fejlődik az igény.

A lakáskérdésről szeretném a következőket mondani. Természetesen most érdemleges választ nem tudok adni a felvetett kérdésekre, de egyet szeretnék hangsúlyozni. Állítom, hogy a dolgozó tömegek, vagy a nép lakásviszonyai olyan arányban és mértékben javultak és fejlődtek a felszabadulás óta, mint az egyéb, fő életkörülményeket meghatározó tényezők. Ezt statisztikával is tudnám bizonyítani. Például ide tartozik a következő tény. Most mi annak az úgynevezett 15 éves tervnek a közepén vagyunk, tehát az egymillió lakásnak a felénél tartunk. És azt lehetne mondani, hogy az időarányos része úgy hajszal híján megvan. Tehát aminek meg kellett volna lennie. Ez azt jelenti, hogy a közelmúlt évek során azért mintegy másfélmillió ember – most három személyt számítva egy lakásra – költözött új családi otthonba. Ez a feszültség persze nem érződik, mert ilyen feszültség nincs, hiszen aki új lakásba költözik, az jobb körülmények közé kerül, és ha valaki egy statisztikai hivatalba bemenne és két napot ott eltöltene, akkor kimutathatná, hogy országosan, a felszabadulás óta összesen hányan költöztek új és jobb családi otthonba, és azt hiszem, nagyon magas szám jönne ki.

Aztán vannak itt olyan érdekes dolgok, hogy például Magyarországon – ez egy sajátosság egyébként – a munkásoknak és alkalmazottnak több mint 45 százaléka a saját házában, vagy saját lakásában lakik. Ez persze döntően vidéken van így, de egyébként nemcsak ott. Vannak ilyen speciális vonásai ennek a lakáskérdésnek nálunk. Mert itt nem egyszerűen csak arról van szó, hogy kizárólag lakást akarnak az emberek, hanem, hogy azoknak nem kis része önálló, saját házat akar. Mint országos kérdés, ez így jelentkezik.

A másik: a lakáshiány mindig relatív dolog. Egy fél év alatt elvileg lehetséges volna lakásfelesleget teremteni, minden további nélkül. De ha azt mondjuk, hogy 1930-ban például 9000 lakást hirdettek Budapesten, mint kiadó főbérleti lakást és nem volt bérlő, akkor egészen másképpen fest a dolog. Ugyanakkor másfélszobás lakásban húszan–huszonketten laktak, egymás hegyén-hátán váltott műszakban. Ezt mi nem akarjuk.

Van egy határozat, hogy a Központi Bizottság az egész kérdést újra előveszi,⁵⁵ s a lakásépítési program tervszerűen megy előre. Az egészet, az igénylés rendjét, az elosztás rendjét, a lakástermelés lehetőségeit újra meg kell azonban néznünk, ez az igazság. Még az igénylést is meg kell nézni, mert most már látható – a felénél tartunk az egymillió lakásnak,

⁵⁵ Az erre vonatkozó központi bizottsági határozat két hét múlva, 1968. június 19–20-án született meg. Az MSZMP KB tagjaiból bizottságot hoztak létre, amelynek a lakáspolitikai újragondolása lett a feladata. A Központi Bizottság és a Minisztertanács átfogóan 1970. április 16-án foglalkozott a lakásépítéssel, a lakáselosztással és a lakbérékkel. (A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1967–1970. (Szerkesztette: Vass Henrik) Kossuth Könyvkiadó, 1974. 159. és 586.)

hogy nem kevesebb a lakásigénylők száma, mint amikor az egymillióból az első lakást átadták, hanem több, és ki lehet számítani, hogy ha a másik felét is teljesítjük, akkor 15 év múlva ismét csak több igénylő lesz, mint korábban volt. Itt is valami rendet kell teremteni.

A másik, hogy az elosztásnál biztosítani kell ezt a bizonyos igazságosságot, hogy ott ne szenvedjen sérelmet egy ember sem. Tehát, hogy az alacsony keresetűnek, a nagycsaládos segédmunkásnak, akinek négy gyereke van, annak mi ne kínáljunk 180 ezer forintért lakást, akárhányéves törlesztésre sem. Hanem fordítva, hogy akinek komoly, tisztességes keresete van, az valami úton-módon legyen kizárva az ingyenes állami lakásjuttatásból.

Rendet kell csinálni, nyilvánossá kell tenni a besorolást, a beosztást.

Ennek a lakáskérdésnek az az átka és az viszi sokszor örületbe az embereket, hogy senki nem tudja nekik megmondani, kérem, Ön négy év és kilenc hónap múlva kap egy szoba komfortos lakást. Pedig még a fegyházban is először megtántorodik, amikor azt mondják neki, hogy öt évre ítélik, de aztán később mégis csak kibírja. Viszont, ha nem tudnak neki semmit sem mondani, akkor kibírhatatlanná válik a helyzete. És ma nem tud sehol semmiféle hatóság egy kérelmezőnek semmi mást mondani, csak azt, hogy előjegyezzük.

Mi azt akarjuk elérni, hogy belátható, és emberileg kívánatos határidőn belül legyen mindenkinek, akinek jogos lakásigénye van, lehetősége annak megszerzésére, ha pénze van, akkor pénzért jusson hozzá, ha nincs pénze, akkor pedig másképp.

Meg kell mondani egyébként, hogy ez tulajdonképpen az alacsony keresetűeknél, a sokgyermekeseknél és a fiatal házasoknál a legfeszítőbb probléma. Ezt a kérdést elővesszük majd.

Utoljára hagytam a kultúra és a gazdasági mechanizmus kérdését. Én itt nem tudok a részletekbe belemenni, majd talán más alkalommal, vagy esetleg Orbán elvtárs fog erre adni becsületes választ.

A magam részéről csak annyit tudok mondani, hogy a mi számunkra a kultúra nem gazdasági kérdés és nem kereskedelmi kérdés és nem is nyereség kérdése. Egyébként, ha azt mondanánk, hogy nyereség, akkor ezt úgy kell érteni, hogyha megfelelő segítséggel és úton-módon műveltebb és képzetesebb emberei lesznek az országnak, akkor az majd még a termelés vonalán is nagyobb nyereség lesz. Ez az elvi meggyőződésem. Amibe egyébként nagyon jól belefér az, amit felvetettek a kérdések között is, hogy ez a szórakoztatóipar dotációt ne élvezzen, sőt fordítva, hogy ezt komolyan megadóztassák valamilyen címen.

Az egész kérdést tehát mi így tekintjük, azonkívül helyes lenne, ha a sajtónk, vagy a publicisztikánk ezeket a bizonyos vetkőző helyeket ne úgy jellemezné, hogy ez itt a szocialista kultúra.⁵⁶ És más hasonló dolgok.

(Szünet következett.)

Darvas József elnök: Folytatjuk a megbeszélést.

Kádár János: Kedves Elvtársak! Ha megengedik, folytatnám. Most még tűrjenek egy kicsit, ha már meghívtak. *(Derűltség – Halljuk! Halljuk!)* Ritkán csináljuk.

Az elhangzottakkal kapcsolatban szeretném megemlíteni, én azért tértem ki a pártmunka bizonyos folyamatának kérdéseire, hogy valamiképpen más oldalról is bizonyítsam: mi nem kettős taktikával dolgozunk, és amit mi mondunk az irodalom szerepéről, az írók szerepéről, a valódi, tisztességes, nem hízelgő, elvi kontaktusról és együttműködésről, azt nagyon komolyan gondoljuk.

Azonkívül, ha a hangulat már melegsik, pótlólag még elmondom azt, amit az előbb felhatalmazás nélkül nem mertem elmondani. Amikor elmeséltem, hogy Ortutay lakásán összejöttünk, és hogy miért volt fontos, hogy ki hívott kicsodát. Most már van rá felhatalmazásom. Utána Németh László barátunk azt mondta: milyen jó, hogy ez ott kiderült, hogy tulajdonképpen kölcsönös félreértésben voltunk. Mert neki olyanok a tapasztalatai, hogy amikor a hatalom hívja az írókat, az már nem jó jel. Mert egyszer Gömbös összeszedett írókat – akiket tudott – és utána megbukott.⁵⁷ *(Derűltség.)* Azután Bethlen összeszedte az elérhető magyar írókat és utána megbukott. Azután Rákosi összeszedte az elérhető magyar írókat, s utána megbukott. Azt mondja: „Azt gondoltam, hogy most ezek buknak”. *(Derűltség.)* Ezért jó az ilyen félreértéseket elkerülni ha lehet, vagy ha voltak ilyenek, tisztázni.

Ha megengedik, hadd szóljak egy más kérdéscsoportról, a tudományról és a kultúráról.

Az előbbi kiindulóponthoz térek vissza. A párt Központi Bizottsága szükségesnek tartotta, hogy a tudomány, a közoktatás és a kulturális élet területén is újra szabályozzon bizonyos kérdéseket.⁵⁸ Ide tartozott az, hogy valami módon reális valósággá tegyék a

⁵⁶ Lásd erre Ósz Ferenc: Sztriptíz magyar módra. Élet és Irodalom, 1968. május 18. 12. A riport élesen támadja a Budapest egyes éjszakai szórakozóhelyein megjelent műsoros vetkőzést.

⁵⁷ 1935. április 16-án a Zilahy Lajos által meghirdetett Uj Szellemi Front író tagjai (Féja Géza, Illyés Gyula, Móricz Zsigmond, Németh Imre, Németh László, Szabó Lőrinc, Tamási Áron) találkozott Gömbös Gyula miniszterelnökkel. Ez azonban már csak azért sem játszhatott szerepet Gömbös megbukásában, mert 1936. október 6-án miniszterelnökként halt meg. Ilyen írói találkozók és bukások közötti összefüggés csak a tréfa kedvéért születhetett a szövetség ülésének szünetében.

⁵⁸ Az MSZMP Központi Bizottsága 1967. június 23-ai kibővített ülése határozatára utal Kádár János. Ez a gazdasági mechanizmus reformjának előkészítő feladatait foglalta össze, ezen belül teendőket

tudományos kutatás szabadságát. Most a tudományról beszélek, hogy az valóban kutatás legyen, de ideértem nemcsak a természettudományokat, hanem a társadalomtudományokat is. És ennek van külön fontossága is.

Mi úgy gondoljuk, hogy ha a tudományos kutatásnak nincs meg a szabadsága, akkor a tudomány művelőitől nem lehet igazi, hatékony tudományos munkát elvárni. És ebbe a kutatási szabadságba beleértendő bizonyos értelemben a tévedés lehetősége és szabadsága is, mert ha az nincs benne, akkor nagyon rosszul járunk.

Bizonyos értelemben ez természetesen érvényes a művészetekre. Nem tudom, mennyire volt hiteles és mennyire nem az az anekdota, hogy egyszer valami filmet bemutattak Sztálinnak, akinek kifogása volt ellene. Beszél is erről a rendezővel, s erre a filmet félretették. Utána megkérdezte az illetékesektől, hogy az előző évben hány filmet csináltak. Mondták, hogy 4-et. Erre megkérdezte, mennyi volt jó belőle, mire azt mondák, hogy nyolc. „Hát – azt mondja – akkor a többit minek csinálták? (*Derültség.*) Miért nem csak a nyolc jót csinálták meg?”

Azt akarom mondani, hogy ez természetesen nem marxista gondolkodás, mert hiszen minden alkotás jellegéből szükségszerűen folyik, hogy nem elegendő nyolc filmet csinálni ahhoz, hogy nyolc kiváló, vagy jó film születhessen. Ezt mindenki tudja. De ez természetesen érvényes a tudományokra, a társadalomtudományokra is.

Meg kell tehát tanulnunk, el kell sajátítanunk – és már kezdjük elsajátítani – azt a metodikát, hogy aki kutató kutasson, ténymegállapítása, kutatása legyen objektív, abból vezesse le saját következtetését, amire rájött, azt vesse fel és bocsássa vita alá. Mi azt tartjuk jónak, ha a tudomány művelői az egyes ágazatokon belül vitatkoznak, és ha valaki egy később tévesnek bizonyuló állásponttal lép fel, ez ne jelentsen fekete pontot abban a tekintetben, hogy megbízható, vagy reakciós, vagy kártevő, vagy nem tudom mi, mert így komoly, rendes tudományos és kutató munkát nem lehet végezni. Ez a mi meggyőződésünk, és amennyire realizálható volt ez most már a mi gyakorlatunk is. Egyébként a tudományos kutatás természetéből adódik, hogy az újnál mindig később szokott kiderülni, melyik az igazi tudományos felfedezés és eredményes, és nem abban a pillanatban szokott eldőlni. Erre példaként szeretném megemlíteni azt az esetet, ami az Akadémia közgyűlése alkalmával történt.⁵⁹ Az egyik fizikus beírt és a közgyűléstől határozatot kért, hogy a másik fizikusnak a nézeteit, mint sarlatánt ítélje el. Ezt az Akadémia megtagadta, nagyon helyesen, mert az a véleményük: vegyes összetételű társaság, még ha az istenek tanácsa is, szavazattal eldönteni azt, hogy egy tudományos tézis vagy álláspont reális-e, vagy nem – nem képes. Ezt nemcsak vegyes összetételű testület nem tudja eldönteni, hanem nagyon gyakran

---

jelölt meg a kulturális szféra finanszírozásáról, valamint a tudomány és a gazdaság kapcsolatának fejlesztéséről.

⁵⁹ A Magyar Tudományos Akadémia 128. közgyűlését 1968. május 6–8. között tartotta.

magának az illető tudományágnak az emberei sem tudják szavazással eldönteni. Ez csak a tudományos munka és a gyakorlat kritikája nyomán derülhet ki. Mivel annak ez is egy fontos területe, szükségesnek tartottuk ezt is megemlíteni, még abban az esetben is, ha ismétlésről van szó.

Itt is szeretném megjegyezni, hogy a Központi Bizottság létrehozott egy előkészítő szervet, és napirendre fogja tűzni a tudományos munka irányításának kérdéseit.⁶⁰ Pontosan és megfelelően ki akarjuk dolgozni – megfelelő elemzések után, – hogy ebbe hogyan, miképpen szóljon bele a párt Központi Bizottsága, megfelelő állami szervek és más testületek. Mert az az érzésünk, hogy ez fejlesztésre szorul. Itt persze több bonyolult kérdéstről van szó, nemcsak a kutatómunkáról, hanem arról is, hogy miképpen tudjuk a tudományos kutatás eredményeit a gyakorlatban mielőbb megvalósítani és hasznosítani. Ez a kérdés is napirenden van. És ezt is azért említem, amiért más kérdéseket, hogy lássák, milyen kérdések vannak előttünk. Bár ez mind vitával jár.

Egyébként ennek a gazdasági reformnak a kidolgozása is egy megfelelő procedúra volt. Körülbelül 120 fő, ilyen meghívásos alapon – közgazdászok, tudósok, kutatók, kisebb részben gyakorlati gazdasági vezetők – kaptak megbízást arra, hogy vegyék kritikai elemzés alá a mi gazdaságirányítási rendszerünket.⁶¹ És mi történt? Teljes szabadsággal elvégezték a maguk tudományos munkáját, abból levezették a következtetéseket, ami körülbelül kétesztendő munka volt – és aztán tűztük csak napirendre a Politikai Bizottságban, a Központi Bizottságban és hasonló helyeken, és született meg végül is párt-, majd ezt követően az állami döntés. Mi ezt tekintjük helyes eljárásnak, mert ha a Politikai Bizottság maga vette volna kritikai elemzés alá, lehet, hogy azt mondta volna: jó az, ami van. Mert az a gyakorlati munkában bent lévő emberek véleménye. Viszont másrésről, amikor megköszöntük a tudósoknak ezt a munkát, amikor megvolt a párt, az állami döntés, mert több százan foglalkoztak mindenféle szakkérdésekkel, – én is felmentem egy kis időre, üdvözöltem őket. És azon a példán is be lehet mutatni, hogy a legkülönbözőbb szélsőséges és egymásnak ellentmondó tudományos nézetek, majd politikai megítélés, gyakorlati

⁶⁰ Az elhatározás az MSZMP KB 1967. június 26-ai ülésén született meg, majd széles körű előkészítő munka után az MSZMP KB 1969. június 26-án fogadta el tudománypolitikai irányelveit. Kádár János 1969. július 2-án fogadást adott azoknak a tudósoknak a tiszteletére, akik részt vettek az irányelvek előkészítésében és kidolgozásában. A tudománypolitikai irányelvek megszületésének és végrehajtásának legfontosabb dokumentumait I. A Magyar Szocialista Munkáspárt tudománypolitikai irányelveinek végrehajtása és a további feladatok 1969–1977. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978.

⁶¹ Az MSZMP KB 1964. december 10-i, a gazdasági reform előkészítéséről szóló döntését követően Nyers Rezső vezetésével tizenegy munkabizottságban indult meg a Kádár János által említett szakértői tevékenység. A munkabizottságok vezetői: Hetényi István, Gadó Ottó, Keserű János, Sebestyén János, Bálint József, Csikós-Nagy Béla, Buda István, Karádi Gyula, Fenyő Imre, Tímár Mátyás és Hegedüs András. A bizottságok 1965 márciusára készítették el a megelőző működési rendszer kritikáját, majd erre alapozva a központi stáb április elejére elkészítette a reform kiindulási koncepcióját és az év júniusára a részletesebb javaslatcsomagot. 1965 októberére készen volt a reformkoncepció. A munkabizottságok mellett önállóan dolgozó szakértők is voltak, mint Péter György, Bognár József, Wilcsek Jenő stb.

gazdasági szemlélet a vita során hogyan tisztázódott, hogy ütközött meg egymással és alakult ki végül a helyes álláspont és a helyes döntés. És e nélkül a folyamat nélkül nem lehetett volna helyes. Egyébként én azt is elmondtam ott, hogy nem értek egyet azzal a görög bölccsel, aki azt mondta: akkor lesz jó világ, ha a királyok lesznek a filozófusok.⁶² Legalábbis jelen korszakban én a magam részéről nem értelmezhetem úgy, hogy ha a tudósok vezetnék a világot. Szerintem a tudósok a világ legfélelmetesebb emberei azokkal a teóriákkal, kipróbálja, bebizonyítja, hogy hibás, ha nem sikerül megállapítja, hogy hibás volt a tétele, azután kezdi előlről. Azt, hogy ez közgazdaságilag jó-e, tudományos kritika szempontjából, azt ők tudják megmondani. De, hogy a gyakorlatban a következtetésekből mi valósítható meg, mi ennek a reális feltétele, azt hiszem ez nem a közgazdász tudósok dolga az adott esetben.

Meg kell mondanom, hogy ennek az aránylag kedvező és zökkenőmentes bevezetésnek is az anyagi tartalékok mellett egyik fontos tényezője az a bizalmi helyzet volt, ami az ország közvéleményében, társadalmában jelenleg érvényesül. Mert ahol ez nincs meg, ott az ilyen gazdasági változások nem szoktak simán menni. Nézzünk meg például valamilyen kis jelzőrendszert, mint amilyen például a takarékbetétek alakulása. Mindenki megfigyelheti, hogy az előző év novemberében, decemberében a betétbeadás csökkent, sőt, valami csekély kivétel volt, de amikor bevezettük a reformot, három hét múlva ugrásszerűen megnövekedett a betét sokszorosára annak, amennyi a korábbi években volt. Ehhez tehát bizalom is kell, mert a takarékbetétek összege horribilis összeg. Ez olyasmi, hogy ha valami ideges hatás alatt megmozdul, az összes tudományos téziseket és gyakorlati következtetéseket halomra tudja dönteni. Ezt csak illusztrálásképpen mondom, hogy hasonló kérdésekkel hasonlóan kívánunk foglalkozni. Szóba került itt a közoktatási reform problémája. A feltett kérdésre nem tudok külön válaszolni, mert maga a megállapítás teljesen egybeesik a Központi Bizottság megállapításával, hogy tudniillik kidolgoztunk egy közoktatási reformot, s amikor azt bevezetése után – azt hiszem – három, vagy négy esztendővel a Központi Bizottság napirendre tűzte és értékelte a tapasztalatokat, megállapította, hogy az a középfokú oktatás vonalán nem volt megfelelő, nem volt pontosan a szükségletnek megfelelő és így korrigálásra szoruló.⁶³

⁶² „Amíg a mai államokban nem lesz a királyság a filozófusoké, vagy a mostani úgynevezett királyok nem szoknak rá becsülettel és megfelelően a filozófiára, amíg nem esik egybe: hatalom, politika és filozófia, ...nem szűnik meg az államok és az emberi nyomorúsága.” (Platón)

⁶³ Ez a megállapítás valójában a Politikai Bizottságtól származott, amely 1965. június 5-ei ülésén tekintette át az oktatási reform addigi végrehajtásának főbb tapasztalatait és határozta meg a feladatokat. A határozat a gimnáziumban bevezetett 5+1-es oktatási szisztémáról megállapította, hogy sok helyen a tanulók feleslegesen töltik az idejüket az üzemekben, így általánossá tételének nincs értelme. A határozat a létrehozott továbbképző iskolák rendszerét is felülvizsgálatra ítélte. Nem tartotta jónak a szakközépiskolák és technikumok együttes meglétét, és úgy döntött, hogy a technikus minősítést az iskolarendszeren kívül kell megoldani. (A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963–1966. i. m. 210–219.)

Itt is úgy van, hogy amikor szubjektív játékba kerül ilyen nagyon fontos kérdésekbe, az soha sem tesz jót azoknak. Mi a közoktatásügyi reformot olyan viszonyok között kezdtük kidolgozni, és egyáltalán elővenni, amikor ez a kérdés például a Szovjetunióban is napirenden volt. Ott ennek óriási sajtója volt. Előtérbe került a kötelező középfokú oktatás bevezetése – ha emlékeznek rá – a Szovjetunióban, hogy ez is úgy legyen, mint az alapfokú oktatás. Valahogyan mi is belelkesedtünk, hogy milyen szép és jó volna, minden serdülő állampolgár középiskolai végzettséggel is rendelkezne. De azután kiderült, hogy a társadalom általános helyzete, sőt valódi szükségletei is mást mondanak: ez nem lehetséges, és így, ebben a formában nem is szükséges.

Voltak aztán olyan találmányok, mint például az az 5+1 politikai oktatás, amely szintén visszajára fordult. Lehet, hogy maga a szándék, a gondolat nem volt hibás, de ahogy nálunk realizálták, inkább ártott, mint használt. Azok a gyerekek az üzemekben láb alatt voltak, amíg ott voltak, elhessegették őket, seprűt nyomtak a markukba. A gyárnak teher volt, a gyerek pedig, aki azért mégis 15-16 éves korában lelkesen megy oda, mert neki ez nagy élmény, elkeseredett, kiábrándult. Amikor mi erősíteni akartuk benne a fizikai, a termelő munka megbecsülését, szeretetét, pontosan az ellenkező hatást értük el.

Azután a középiskolánál kitaláltunk egy olyan formát – megint természetesen rossz szándék nélkül és pusztán lelkesedésből, – hogy zseniálisan meg fogjuk oldani négy év alatt azt, amit korábban az ismert pedagógia tulajdonképpen négy és három év alatt oldott meg. Mert a gimnáziumi érettségihez tulajdonképpen négy év kell, hiszen most az általános iskola magasabb fokig viszi a gyerekeket, és mi azt akartuk, hogy négy év alatt végezzük el azt, amit azelőtt négy gimnáziumi év és három ipari-tanuló év elvégzésével oldottak meg. Mi lett az eredmény? Az, hogy sem az általános műveltségéből nem kapta és nem kaphatta meg azt, amit korábban a gimnáziumi érettséggel megkapott, és szakmájában, az iparban sem kapta és nem is kaphatta meg azt, amit tudásból a hároméves iparitanuló-képzés ad meg. Papírforma szerint tehát érettségizett szakmunkás volt, de a valóságban nem volt sem érettségizett, a szó igazi értelmében, sem szakmunkás. Ugyanakkor jogosult volt technikai munkakört elfoglalni. Ezek a fiatalok bementek a gyárakba, vergődtek ők maguk, a többiek kínlódtak velük, mert nem tudták betölteni azt a jogkört, amire az elmélet szerint alkalmasnak kellett volna lenniük. Ezért olyan döntés született, hogy ezeket a látható hibákat korrigálni kell, és ez most folyamatban van. Valahogyan ezzel is úgy vagyunk, mint a politikával, hogy hibát elkövetni sokkal gyorsabban és sokkal kisebb erőfeszítéssel lehet, mint a hibát kijavítani. Úgy látszik, ez a közoktatásnál is így van.

Áttérve általában a kultúrára és egyebekre, a legfontosabbat nagyon röviden mondom. Mert a világnézeti oktatásnál, az irodalomnál, a kultúránál, a kultúra minden területénél számunkra a döntő és elsődleges kérdés a marxista világnézet, annak elterjesztése, mélyítése, szélesítése, és ebből következnek azután az egyebek. És itt

számunkra döntő és talán a legnehezebb és legkeservesebb az volt, hogy meg kellett állapítanunk: sem a közoktatásban, sem a különböző ágazatokban, a filozófiában, a tudományban és még kevésbé az irodalomban a mi világnézetünk nincs monopolhelyzetben. Mert azelőtt ezt deklarálták, pedig a valóságban akkor sem ez volt a helyzet. Egyébként tiszta csoda, a világ csodája volna egymás mellé tenni azt, amit a mi társadalmunk képes volt 1956 októberében csinálni és azt, hogy mindenki száz százalékig a marxista világnézet alapján áll. Ezt a kettőt nem lehet összevetni, s hozzá még az olyan kiegészítő elemeket, hogy ez mind a pártot képviselte, mind életét, mindenét áldozta stb. Ez így nem megy. Ezzel a fikcióval le kellett számolni és meg kellett állapítani, hogy nálunk ezekben a szférákban különböző világnézetek léteznek, egészen a vallásos világnézetig – tehát marxista és nem marxista, idealista világnézetek – és ezzel a reális helyzettel számolva kell kitűzni a reális célt, ezért kell keményen dolgozni és harcolni, hogy tudniillik a marxizmusnak hegemon szerepe legyen és ennek a szférának mindig nagyobb és nagyobb felületét fogja át és uralja. De most már tudjuk, hogy ez nem párthatározatokon és nem kormányrendeleteken múlik, hanem a valódi ideológiai munkán, és csak hosszantartó ideológiai oktatás, vita és harc eredményeként alakulhat ki így. Ez az, amit Aczél elvtárs a legutóbbi előadásában⁶⁴ hivatalosan, a párt nevében is a nyilvánosság előtt kifejtett. Hogy tudniillik mi ebben látjuk a dolog gyökerét.

Ebből azután sok minden következik. Ugyanígy kényszerűen tudomásul kellett venni, hogy a szocializmus sincs egyeduralgó és monopolhelyzetben a kultúrán belül és ez még kevésbé áll a szocialista realizmusra a megnevezett formációjában, hanem kulturális életünk kissé sokszínű. Bizonyos értelemben is úgy is ítéljük meg, hogy ennek szükségszerűen ilyennek, sokszínűnek kell is lennie. Ebből született az a döntés, amelyet Darvas elvtárs eredményként konstatált bevezetőjében, hogy az irodalomban teret kapott olyan értékek nevezhető és tartható nem szocialista kulturális termék is, amely a mi társadalmunk bonyolult életében egészségesen hat. A mi kondíciónk itt az volt, hogy szocialistaellenes és a fennálló társadalmi rend ellen irányuló kultúrproduktumot, irodalmi terméket stb. nem engedünk. Ez volt az a norma, amelyet mi a párt és az illetékes állami szervek számára – mint Központi Bizottság – meghatároztunk.

Itt jön azután ennek a kultúrpolitikának a realizálása. Egyszer már érintettem, most sem megyek bele a részletekbe. Mi ennek a közvetett, áttételes vezetési rendszernek vagyunk a hívei, amit nagyon sokféle formában a párt hivatalosan deklarált is. Mi nem a betiltás fegyverével akarunk harcolni, sem irodalmi produktumnál, sem színpadi műsorpolitikánál, sem könyveknél, sem hasonlónál – stílusirányzatot nem rendelhetünk el sem állami rendelettel, sem párthatározattal. Nekünk az a véleményünk, amilyen

⁶⁴ Kulturális életünk időszerű kérdései. Aczél György előadása a Politikai Akadémián. Magyar Nemzet, 1968. április 27.

stílusirányzatot támogatunk, annak érdekében agitálunk, meggyőző munkát végzünk. Bizonyos, hogy állami, szervezett irányítás is folyik, a színház műsoráért felelős, meglehetősen önállóan dolgozó helyi vezetés, kiadópolitika stb. útján.

A stílusvita, elvtársak az olyan, hogy, az előbb, amit a tudományos kérdésekről mondtam, be kell becsületesen vallani, hogy ezt is nagyon nehéz szavazattal eldönteni, hogy most ez a színdarab, ilyen vagy olyan, vagy micsoda, – ezt szavazattal eldönteni rendkívül nehéz. Az rettenetes egészségtelen dolog, hogyha valakinek az egyéni ízléséből és értelmezéséből párthatározat, állami politika lesz a kulturális területen. Mi ezt maximálisan elkerültük, és a jövőben is el fogjuk kerülni. Mert én az Önök szemében a párt vezető szervének tekintélyét sem szeretném csökkenteni. Én magam is néha részt veszek zártkörű bemutatón, ahol a PB titkárság ott van, s a szünetben legalább tizennégyféle állásponttal találkozom, egyik szerint vacak, a másik szerint nagyszerű, azt lehetetlenség ilyen alapon eldönteni és nem is szabad. (**Szabó Pál:** *Kinek a pap, kinek a papné.*) Ez már régi mondás.

Szóval itt is a rendes, pártszerű és megfelelő megoldások hívei vagyunk, és ezt akarjuk. Van egy olyan szabály is – sajnos nem érvényesül 100 százalékig – úgy mondjuk, azt mondjuk: kizárólag csak a művet nézzék, a kiadó, vagy a szerkesztő, és semmi mást. És azt értékelje úgy, hogy kiadja vagy nem. Ezt nagyon nehéz így elérni. Meg kell az igazat vallani, mert ez a dolog természete, hogy néha talán még az íróknál is, nem minden darab az, amivé az alkotó szeretné tenni. A kiadónál vannak nevek, nem tudom micsoda, mi azt akarjuk, hogy magát a művet értékeljék, aszerint publikálják, azt gondoljuk tulajdonképpen az íróknál is ennek kell érvényt szerezni. Tulajdonképpen ezzel az írói renomét is védjük.

Azután, hogy az irányítás részben a pártközpontból történik, részben az állami szervek vonaláról. De amennyire lehetséges, ilyen társadalmi demokratizmusnak is érvényesülni kell és azonkívül a közvetlen felelősségnek. A színházigazgató a műsorpolitikáért, a kiadó a kiadványaiért felelős, mert ez a legegészségesebb, amit a szocialista gyakorlatból, saját gyakorlatunkból ki tudtunk szűrni. Amikor szidják a minisztériumot, az nem veszélyes, ki lehet bírni. Ez a szervezett társadalom intézményei közé tartozik. Amikor van kit szidni, akkor van társadalom. Szidják. Amikor Amerikában voltam 1960-ban,⁶⁵ elvetődtem képtárba, múzeumba, hasonló helyekre, ahol nagy revelációval fogadtak, mint kommunistát, mert ilyenfajta érdeklődéssel nemigen találkoztak ott az ott lévő küldöttségek részéről. Megkérdeztem az egyik képtári műtörténész igazgatótól: mi a problémájuk, – nagyon gazdag anyaguk volt, sok magántulajdonban lévő műtárgy volt kiállítva, nagyon szép, gazdag képtáraik vannak. Azt mondja: egy problémánk van, nincs minisztérium, amelyik a kultúra kérdéseivel foglalkozna. (Derűtség.) Tisztelt Uram

⁶⁵ 1960. szeptember 7-én utazott el, 19-én óceánjárón érkezett Amerikába és október 15-ig volt New Yorkban az a magyar ENSZ-küldöttség, amelyet Kádár János vezetett. A küldöttség részt vett az ENSZ közgyűlésén. Kádár János itt 1960. október 3-án beszédet is mondott, és 10-én ellátogatott a Metropolitanbe és a Természettudományi Múzeumba.

– mondtam – minket azért átkoznak, mert van egy kulturális minisztériumunk. Bebizonyította, hogy kell egy ilyen minisztérium. Különbösen a kultúra teljesen esetleges, várospolitikustól függ, mecénástól függ, egyik városban van kulturális élet, a másokban nincs, egyikben jobb, hagyományos a másokban. Bebizonyította: kell egy kulturális minisztérium.

És itt szóvá tehető dolog, hogy azért mindkét oldalon akadnak, a másik oldalon is, bírálható dolgok. Kérem, tiszteljék a pártfunkcionáriust és az állami köztisztviselőket, mert én valakinek azt mondtam: egyik író kollégának, különösen az újságírók azt hiszik, a pártfunkcionáriusok, állami köztisztviselők azért vannak, hogy hibákat kövessenek el, az író, meg újságíró azért, hogy meglássa, és megírja. Köszönöm szépen az ilyen munkamegosztást. Ez nem egészen így van. Azonkívül, ha már kell ilyennek lenni, legalább értékeljük, akik arra adják a fejüket, hogy ezzel foglalkozzanak.

Itt nem akarok belemenni részletekbe, inkább csak az alapvető problémákat szerettem volna jelezni, amit körülbelül nagyjából, a gyakorlatban is lehet látni, s amit szeretnénk persze fejleszteni és megfelelő formában értékesíteni a továbbiakban is.

Megemlíteném, mert ez régen politikai kérdés volt, a pártosság az irodalomban. Ez nekem ilyen egyéb problémám is, így is vetem fel itt. Borzasztó, mi vita volt e körül a kérdés körül. A magam részéről soha nem értelmeztem úgy a pártosságot az irodalomban, hogy azt jelenti, a regényírónak – azt hiszem, itt van Bakos elvtárs – a VI. kerületi párttitkár⁶⁶ határozatának megfelelően kell megírni a regényt. Soha sem értettem így. Hogyha gondolkozott rajta valaki, nem is érthette így. Itt a pártosság más értelemben vetődik fel. De abban az értelemben mindig jogosnak tartottam, hogy az irodalomban, az írói vitában legyen pártosság, olyan értelemben, hogy általában a szocializmus irányába hajolják, s hogyha a társadalmi formációk konfliktusáról van szó, például olyasmiről, hogy egy adott országban a hatalom a munkásosztály, vagy a burzsoázia kezében legyen, vagy egy adott ország visszanyeri a nemzeti függetlenségét és a szabadságát, vagy valamilyen másik imperialista ország elnyomja és kizsákmányolja, akkor itt már politikai értelemben is felmerül a pártosság igénye, abban az értelemben, hogy a kultúra művelői és az írók is, legyenek pártosak, a munkásosztály oldalán és az imperializmus ellen.

Ezt én itt nem kritikaképpen mondom most a mi jelen viszonyainkra, csak ez régi vita volt, és még egyszer megemlítem, mert részben aktualitással is bír az ez utáni időkkel kapcsolatban. Mert amikor valahol zavarossá válik a helyzet – bizony néha mi is hallunk a távirati irodák révén olyan hírről, hogy valahol valami kormányt megdöntöttek – azt sem tudjuk, hogy most melyik a jobb: az-e, amelyet megdöntöttek, vagy az-e, amelyik megdöntötte. Ilyen a helyzet ma a világban. De amikor nyilvánvaló dologról van szó, akkor

---

⁶⁶ Dr. Bakos Zsigmond meghívását az indokolhatta, hogy az Írószövetség pártszervezete a VI. kerületi pártbizottság alá tartozott.

tartanunk kell magunkat ahhoz, amit legutóbb egy fiatal párttagunk, Lukács György⁶⁷ is nyilvános nyilatkozatában mondott, (*Derűtség.*) hogy a legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus a dolgozó nép érdekei szempontjából.

Lengyel József⁶⁸: Az a kérdés, hogy a legrosszabb szocializmus-e még?

Kádár János: Az mindig kérdés. Csak azt hiszem, hogy a legrosszabb szocializmus is jobb, mint a kapitalizmus.

Most valamit még egészen röviden a szorosán vett Írószövetség, íróink és irodalmunk helyzetéről, anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznék. Darvas elvtárs említette, hogy most öt éve bizonyos konszolidáltság állapotába jutottunk, amit azután vita követett, s azóta megint valamiféle tisztulás állt be, illetve a nyitott kérdések napirenden vannak, és megbeszélés tárgyát képezik. Én nem is a speciális irodalmi kérdésekhez szeretnék szólni, hanem ennek társadalmi összefüggéseihez, mégpedig abban az értelemben, hogy az Írószövetség, az írók közszereplésükkel és műveikkel, vagyis az irodalom útján most segítik-e a párt harcát, a szocializmus építésének folyamatát. És erre egyértelműen és habozás nélkül igennel tudok válaszolni. A mi íróinkra és irodalmunkra általában a közéleti érdeklődés és a közéleti témák jelenléte a jellemző. Most nem térek ki arra, mennyiben jogos az a kritika, hogy még inkább hogyan kellene ennek lennie, csak általánosságban szeretnék egyértelmű választ adni olyan értelemben, hogy jelenleg segíti az irodalom a szocializmus építésének folyamatát, ami azt jelenti, hogy ezt a közéleti érdeklődést és közéleti érdeklődésű alapállást meg kell őrizni és erősíteni kell az íróknál is és az irodalomnál is.

Ez természetesen száz százalékig és egyértelműen minden egyes írónál soha sem lesz lehetséges, de nem is ez a cél. A cél az, hogy a magyar irodalom a szocializmus építését segítse elő, és saját eszközeivel vegye ki részét abból a harcból, amely itthon is folyik a maradiság ellen a haladásért és folyik világméretben is. Ez az igény, és itt most ebből a szempontból jónak nevezem a helyzetet, mégpedig nem is abban az értelemben, ahogyan ez szóba került, amikor valamilyen nyugati publicisták azt mondták, hogy most a

---

⁶⁷ Lukács György (1885–1971) filozófus. 1918-ban csatlakozott a kommunista párthoz, és azt követően a nemzetközi kommunista mozgalom egyik nagy befolyással bíró marxista ideológusa. A két világháború között emigrációban élt, legtöbb időt a Szovjetunióban töltötte. 1945-ben tért haza Magyarországra. Beválasztották a Magyar Tudományos Akadémia tagjai sorába, a budapesti egyetemen katedrához jutott, tanítványainak köre Budapesti-iskola néven ismeri a filozófia történetében. 1949-ben a dogmatikus-sztálinista hivatalos vonal félreállította, 1956-ban reaktivizálódott, a forradalom alatt politikai szerepet vállalt, tagja lett a Nagy Imre-kormánynak. A szovjetek Romániába hurcolták, de 1957 áprilisában visszanyerte szabadságát. Revizionistának bélyegezték, háttérbe szorították, mígnem a reform időszakában, 1967-ben visszavették az MSZMP-be. Az átfogó reform híveként tett közéleti nyilatkozatokat.

⁶⁸ Lengyel József (1896–1975) író, költő. 1918-ban csatlakozott a kommunista mozgalomhoz. A Tanácsköztársaság bukása után a bécsi emigrációt választotta. Egy ideig távol tartotta magát a kommunista párttól. 1927–1930 között Berlinben, majd a Szovjetunióban élt. 1938 februárjában letartóztatták, 1939 májusában koholt vádak alapján elítélték. 1947 végén szabadult, a Moszkva melletti Alekszandrovban telepedett le. 1949 márciusában Szibériába száműzték. 1955-ben rehabilitálták, ezután tért vissza Budapestre. Haláláig gazdag irodalmi munkásságot végzett.

párt és az írók között fegyverszünet van és ezért van csend. Azt gondolom, hogy egy normális folyamat megfelelő állomásán vagyunk, amikor bizonyos nézetek tisztázottak, bizonyos kérdések világosabbá lettek, és ha ilyen összefüggésekben is beszélek, mint párt és írók, vagy irodalom, akkor is megvan a közös nevező. Ez számomra szubjektíve azt bizonyítja, hogy olyasfajta fellépések és magatartások, amelyeket bizonyos években bizonyos íróknál elítéltem, vagy elítéltem volna, ha ott vagyok, nem ártó szándékkal történtek, nem azért, mert az illető írók szemben álltak a szocializmussal, hanem a szocializmusnak egy nem helyes értelmezéséből vagy adott kérdés helytelen politikai megítéléséből következik.

Úgy tartom, hogy az Írószövetség és az írók részéről sem volt ez semmiféle elvtelen kompromisszum – ahogyan Önök szeretik nevezni – a párttal. Ugyanígy nem volt a párt részéről sem semmilyen elvtelen udvarlás, vagy ehhez hasonló, vagy megalkuvás, vagy kompromisszum, vagy bármi ehhez hasonló, amit úgy lehetne jellemezni, hogy mi is eldugtuk a bokor alá a fegyvereket, az írók is, és így most fegyverszünet van köztünk. Legjobb meggyőződésem szerint nem erről van szó, hanem arról, hogy megtaláltuk és mindjobbban megtaláljuk közös tevékenységünk közös platformját.

Ez a véleményem, és ennek megfelelően a magam részéről csak üdvözölni tudom azokat a meghatározott és világos célokat, amelyeket az Írószövetség a jelen szakaszban maga elé tűzött, az „olvasó népért” mozgalmat, az írói szociográfiai célkitűzéseket, mert ez segíti a munkánkat, s általában úgy ítéljük meg, hogy ez a szocialista építés folyamatát viszi előre és a szocialista kultúrát erősíti.

Egyébként mi nagyon jó szövetségesekre találunk egyes írókban, mégpedig összebeszélés, presszió, megvesztegetés, vagy más ilyesmi nélkül a bennünket foglalkoztató nagyon fontos közéleti kérdésekben. Ilyen volt például a népesedési probléma. Mi hatékony segítségnek tartjuk azt, amit egyes író elvtársak és általában az írók tettek nyilvános fellépés keretében is ezen a téren. Ilyen segítséget kapunk mi a munkaerkölcs kérdésében, és sok más fontos kérdésben. Mi ezt így is értékeljük. Mi azt tartjuk, hogy ez nem elvtelen alapon jött létre, ez természetes, normális és organikus folyamat, s úgy gondolom, hogy kölcsönösen tudatosan építeni kell tovább ezt a szocialista együttműködést, amennyiben kollektíven használjuk ezt a két fogalmat: a párt és az írók. És természetesen beleértjük ebbe az írók szövetségét is.

Mindenki a maga foglalkozásának problémáit és nehézségét ismeri. Én saját foglalkozásomat és mindennapi munkámat nehéznek tartom, de ha van poszt, amivel még azt sem cserélném el, valószínűleg az Írószövetség tisztségviselője nem szeretnék lenni, (*Derűltség.*) mert olyan tekervényes, csűrös-csavaros dolgokat hoznak elő. De erről beszéljenek inkább csak ők. Az sem lehet túl könnyű dolog, itt vezető tisztséget betölteni.

Azzal, amit a szellemi és anyagi érdekvédelemről mondtak, és elvileg teljes mértékben egyet tudok érteni és annak értelmes vitele hasznos valami. Nekünk is érdekünk ösztársadalmi szempontból és a párt szempontjából, hogy az írók és az irodalom kérdései megoldást nyerjenek, mégpedig helyes megoldást mind a szellemi, mind az anyagi érdekvédelem kérdésében. De itt a legkülönbözőbb kérdések vannak. Nagyon nehéz azt mondani, hogy az író jól, vagy rosszul van honorálva, mert – bocsássanak meg – az Önök munkája annyira sajátos, egyéni tevékenység, hiszen ritka kivételtől eltekintve itt nem megy a kollektív munka, hogy a jövedelemben is szóródások vannak, ezt a kérdést tehát ilyen sommásan, valami lapos sablonnal elintézni életveszélyes. Ha Önök egy rossz megoldási rendszert dolgoznak ki, többet fognak ártani az irodalomnak, mint amennyit segítenek, s az összes tagok el fogják átkozni Önöket az Írószövetségen belül. Ezt a kérdést nagyon komolyan és gondosan meg kell nézni.

Természetesen vannak más természetű anyagi problémák is. A szünetben például említették a lakáspótlék kérdését, szóvá téve, hogy azt csak általában szabályozták és nem a hivatás szempontjából, így aztán az íróra ugyanúgy vonatkozik, mint más emberre, pedig az író lakása valójában egyúttal a munkahelye is.

(Közbeszólás: Igen, így van, a műhely.) A műhely a munkahely. Ebben van valami igazság.

Én csak azt szeretném Önöknek megmondani, hogy ezt nem kereseti szempontból vetették ki, nem az írók megbüntetése céljából, ez eszébe se jutott senkinek, amikor a rendeletet alkották. Nem volt ilyesmi. Az egésznek más célja van. Az állam ezen nem keres, lehet hogy az adminisztráció elviszi a harmadát. Az volt a cél: van egy, az áltagnál jobban kereső réteg társadalmunkban, amely áll ilyen kistőkésekből, az úgynevezett maszekokból és bizonyos szabadfoglalkozású emberekből. Ezt is meg kell mondani, – orvos-kategóriából. Egyszerűen arról volt szó, hogy még ezeknél többször nagyobb számban családok a tényleges szükségletnél nagyobb lakásteret tartanak birtokban. Ez volt az igazi kiinduló pontunk, és érezhető anyagi terhet akartunk kiróni. Azt mondjuk: aki nem bírja, menjen kisebb lakásba, aki bírja, legalább fizessen érte. De semmiféle íróellenes dolog ebben nem volt. Ha ezt indokoltnak tartják, kérem, vessék fel és foglalkozni kell vele. Vagy esetleg más kérdésekkel összefüggésben kell ezt vizsgálni. Ezzel én nem is folytatom a részleteket.

Még egyszer szeretném megmondani, hogy mi nem tapasztaltunk semmiféle elvtelen udvarlást, vagy hízelgést az írók részéről a pártközpont irányában, ezt amit én itt el tudtam mondani, ezt sem udvariasságból, vagy megfélemlítettségből mondtam, habár itt most kisebbségben vagyunk. *(Derűltség.)*

Ezt tapasztalatunk, ez a meggyőződésünk. Ezt örvendetes dolognak tartom, nemcsak egyszerűen a párt és az írók szempontjából, az irodalmi élet szempontjából jó, hanem ez az,

ami kell a mi munkásosztályunknak és népünknek, hogy ezt az alapvető kérdést együtt elősegíthessük, a mi kettőnk dolga, hogy megoldjuk.

Még a belső kérdések közül szeretnék megnevezni néhány nagyobb társadalmi kérdést. A népesedés kérdését már említettem. Azt csak annyiban akartam emlegetni, hogy itt is egyeztessük, amit kell, hogy náluk is felmerült, az írónál felmerült, felvetették, mi is felvetettük, szabad kérdés volt, foglalkozni kellett vele. Annyira mentünk, hogy a pártkongresszusig vittük,⁶⁹ hogy valami fóruma is legyen a dolognak, valamiféle ilyen anyagi vonatkozású intézkedések is történtek. Csak azt szeretném mondani, hogy a tendencia is javult. Egyrészt én nem voltam olyan nézetben sohasem, hogy kihál a magyar nemzet. Olyan egyszerűen azért ez nem megy. Akkor sem, amikor rosszul voltak a számok. A népesedési mutatóknak azért valódi és tényleges okai vannak, amit érintettem: a közszellem. Az 1956-os ellenforradalom, ami volt, a tsz-szervezés, ez a másik olyasmi, ami nem segítette nagyon a népesedést. Ott elment közel 200 000 ember a disszidálás tömegével, a falu szocialista átszervezésével körülbelül negyedmillió fiatal mozdult ki a faluból, ez effektíve azt jelenti, hogy már félmillióról van szó. Mindenki tudja, a disszidensek, hogy a fiúk nadrágban gyorsabban futnak, mint a lányok a szoknyában. Ez azt jelenti. Beállt azután ez a bizonytalanság az általános perspektívát, a társadalmi jövőt illetően, az egyéni egzisztenciát illetően. Másrészt valamiféle jobb maszekolási lehetőség, ami megint nem a gyermeknevelés irányába hat. Ez oda kellett, hogy vezessen, ami bekövetkezett. Azért foglalkozni kell vele és érdemileg megoldásokat keresni és találni. Azt szeretném elmondani, ezzel mi nem tekintjük megoldottnak a kérdést, ami eddig történt. Tovább kell foglalkozni egészségügyi és minden más vonalon, és napirenden is van a népesedés kérdése.

Még azt szeretném hozzáfűzni, hogy különböző nézetekkel találkozunk. Mi foglalkozunk a pártban ezzel, volt aki kijelentette: óvodai férőhely kérdése az egész. A másik azt mondta, hogy lakáskérdés, a harmadik, hogy pénzkérdés. Szent meggyőződésünk, hogy ez nem elsősorban anyagi kérdés. Ha tisztán anyagi kérdésen múlt volna, akkor közülünk, akik itt vagyunk, 90 százalék a világra sem jöhetett volna. És tényleg volt egy közhangulat, kialakult, nem is nagyon vettük észre. A textilgyárban a többi asszony csúfolta az állapotos asszonyt: hülye, mit akarsz, sem lakás, ilyen keresettel gyereket? Bizonyos közfelfogás már a gyermekszülés és nevelés ellen szólt. (*Darvas József: Nemzeti közérzet.*) Az, hogy a kongresszuson napirendre került – hogy otthon maradhat a kisgyerekes anya, persze az téma – egyszerűen ilyen szinten és fórumon, meg mint az irodalomban, az írók részéről, ez

---

⁶⁹ Az 1966 novembere és decembere fordulóján rendezett IX. kongresszus határozatában külön pont szólt a népesedési gondok megoldásáról. (A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963–1966. [Szerkesztette: Vass Henrik.] Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 552–553.) Az MSZMP Politikai Bizottsága ezt követően 1967 áprilisában, majd hat év múlva, 1973. február 13-án hozott külön határozatot a népesedési helyzetről és a népesedéspolitikai feladatokról. (A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975. [Szerkesztette: Vass Henrik.] Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 434–451.)

maga nagyon fontos szerepet játszott a nézetek megváltoztatásában. Én magam ismerek nem egy családot, ahol tíz éve nem volt gyerek, anyagi helyzetük semmit nem változott, és most jönnek a gyerekek. De még nincs megoldva.

Másik ilyen központi kérdés, ha ez ilyen csokorban van feltüntetve: a nacionalizmus, hazafiság, internacionalizmus. Én ezt nem fogom itt kifejtteni, mert ez napirenden lévő, közérdekű kérdés, amivel a pártkongresszus, a népfrontkongresszus foglalkozott,⁷⁰ stb. Csak a következőt szeretném megemlíteni, mint ennek egy részét. Mi hallottuk író elvtársaktól nagyon gyakran, hogy nem elég jól, nem megfelelően kezeljük egyáltalán a hazafiság kérdését, más művészek, például Kodály szemrehányást tett. Emlékszem, amikor Kodály a kongresszuson felkiáltott: Azt a kis nacionalizmust is elveszik tőlünk, mi marad akkor nekünk, szegény magyaroknak. Persze ő nacionalizmus alatt mást értett, mint amit mi annak nevezünk. Inkább a hazafias érzést értette alatta. Meg ilyen kritikai észrevételt elég gyakran hallunk, amikor a szomszéd országokban élő magyarokról van szó, hogy nem megfelelően foglalkozunk, hogy nem foglalkozunk velük. Erre szerettem volna reagálni szubjektíve, megmondom őszintén.

Eltársak! Nehogy azt higgyék, hogy mi rosszabb hazafiak vagyunk, mint mások. Semmivel sem vagyunk rosszabbak, meg jobbak sem, de semmiképpen sem rosszabbak. Higgyék el, hogy az itthon élő magyarság, vagy a szomszéd országokban élő magyarság, vagy más világrészeken élő magyarság érdekében mi, csak például mondom, a párttitkárságon, a KB osztályvezetői ugyanúgy mindent megtesznek a világon, ami lehetséges, hogy jobb legyen nekik, mint bármelyik író. És másképp nem is tudom bizonyítani. Amikor én elemibe jártam, emlékszem, négy évig azzal kezdtem minden nap: Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország. Egy hazában éltünk mindnyájan, én is előbb voltam nacionalista, mint internacionalista. Azért mondom.

Én még azokra az énekórákon tanított énekekre is emlékszem, hogy „Csehbe, oláhba belevágom a szuronyom”, meg isten tudja, mi minden volt. Ez nem ezen múlik, nem az érzelmeken és nem csak a tisztességen. Ez olyan kezelést kíván, amilyen nagy maga a kérdés, de azt hiszem, elsősorban felelős kezelést kíván ez a kérdés.

---

⁷⁰ A Hazafias Népfront 1968. április 17–19-én lezajlott IV. kongresszusának határozatában az alábbiakat rögzítette a kérdésről: „Kiemelkedő hivatása a népfrontmozgalomnak a szocialista nemzeti tudat, a hazafiság érzésének ápolása, erősítése és eszmei formálása. Élővé kell tennünk értékes nemzeti hagyományainkat, gyarapítani kell honismeretünket, társadalmunk közügyévé kell tenni nemzeti létünk nagy kérdéseit. El kell érni, hogy szocialista társadalmunkban a többi szocialista országgal való nemzetközi együttműködésben is nemzeti fejlődésünk feltételeit és biztosítékait lássa. Ezért ápoljuk a népek barátságát, a nemzetközi szolidaritás eszméjét, és szembeszállunk a nacionalista téveszmékkal, a nemzeti elkülönülés illúzióival éppen úgy, mint a kozmopolita nemzetietlenséggel, és a nyugatimádat nemzeti önfeladásával. A hazafiság érzése és öntudata a legerősebb összetartó kapocs, amely szocialista és nemzeti céljaink szolgálatában népük nagy többségét összefogja, munkára ösztönzi és tettekre lelkesít.” (A magyar népfront története. Dokumentumok 1935–1976. II. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 384–385.)

Nézzék elvtársak: ha mi felelőtlenül akarnánk kezelni ezt a nemzeti kérdést, meg a szomszédoknál élő magyarok kérdését, akkor ha úgy fogják fel a Politikai Bizottságot, mint egy közkereseti társaságot – régen volt egy ilyen vállalkozói forma – ha az nem csinálna mást, csak ezeken a nacionalista húrokon játszana, ebből a PB 10 évig megélné. De mi ezt nem tehetjük meggyőződésünk és világnézetünk alapján. Mi úgy gondoljuk, itt nagy felelősséggel kell mérlegelni minden szót, amit kimondunk és amit leírunk, amit publikálunk, vagy amit valahol a tárgyalásokon szóvá teszünk.

Mert miről van szó? Mi a hazában élő magyaroknak akkor tudjuk a legjobb szolgálatot tenni, ha ezt a szocialista építést visszük előre. Hiszen ha a magyar nemzetnek van jövője, mégpedig biztosított jövője, az a szocialista társadalom felépítése útján van. Ott van a felemelkedése és a felvirágzása is.

Mi van a szomszéd országokban élő magyarokkal? Nézzék elvtársak: jogilag mi nem mehetünk sehova és senkihez, semmiféle bírósághoz, mert ott nincs mit keresnünk. Ezt a kérdést ugyanis a jog úgy kezeli, hogy aki ott állampolgár, az oda tartozik és ha mi innen az állam szavával beleszólunk a dologba, akkor ez beavatkozás egy másik állam belügyeibe, mert az ő állampolgárainak ügyét tesszük szóvá. Ez nem azonos azzal, amit Önök felvetettek. Azt én helyesnek és indokoltnak tartom, amit irodalmi téren felvetettek stb. Természetesen ez is a magyarság szolgálatának egy formája, de tisztességes és rendes formája, amit építgetni kell az objektív lehetőségeknek megfelelően, mert a relációk különbözők, amelyekkel dolgunk van és dolgunk lehet.

Államjogi téren itt nem lehet beleszólunk a dolgokba. Azonkívül van még valami és ezt is meg kell mondani becsületesen. Én magyarnak tartom magam, de én magyar kommunista vagyok. Nekem az a meggyőződésem, hogy ha egy magyar munkás él szabadon, szóval az emberi kizsákmányolástól felszabadultan egy más országban, itt pedig kapitalista iga alatt élhet, akkor én azt a másikat nevezem szabad embernek, és nem azt, aki itt él, még akkor sem, ha ennek az országnak az lenne a cégtáblájára írva, hogy Magyarország. Gondolok itt a Horthy-rendszerre, meg nem tudom mire. Ez a társadalmi oldala a dolognak.

A másik pedig, mivel én marxista és kommunista vagyok, azt tartom, hogy szocialista országban a nemzeti kérdést – nem is azt mondom, hogy nemzetiségi, vagy kisebbségi kérdést, mert némely helyeken már rájöttek, hogy nem is így kell ezt a kérdést nevezni – mondom, egy sok nemzetiségű államban a szocializmus elvei alapján, a marxizmus elvei alapján tisztességesen meg lehet és meg is kell oldani olyan értelemben, hogy az a más nemzetiséghez tartozó egyén társadalmilag szabad legyen, s ugyanakkor nyelvében és kultúrájában is szabad legyen és magyarnak, vagy örménynek, vagy nem tudom minek érezhesse magát.

Ez az én meggyőződésem, és nekünk az a dolgunk és felelősségünk, hogy mindent megtegyünk, ami azt elősegíti, de semmit se tegyünk meg, ami ezt visszadobja és még távolabbi jövőbe tolja el. Mert a végkimenetelt és a végső megoldást illetően meggyőződésem, hogy ez így lesz. Azzal azután, hogy miféle államrendszerek jönnek majd, ha az államok már haladottabbak lesznek – valami államszövetség, meg uniók, meg isten tudja mik, – nem érdemes nekünk foglalkozni. Ez a távoli jövő fejlődésének a kérdése. Végül is el kell érni a szabadságnak és a fejlődésnek olyan fokára, hogy a szocialista társadalomban élő ember minden tekintetben szabad legyen, tehát szabad legyen mint dolgozó is, és nemzeti mivoltában is és mi ezt szeretnénk előidézni.

Hogyan vagyunk? Én az Írószövetségnél ebben a vonatkozásban nem akarok Önöktől semmiféle jó pontot kérni, de higgyék el, amikor megvan rá az alkalom, a lehetőség és a mód, mi szóvá tesszük hivatalosan is és nem hivatalosan is, amit szóvá kell tenni. Nyilvánosan azonban nem lépünk fel és sokáig nem is fogunk fellépni, mert azzal nem segítünk, hanem ártunk. Higgyék el, elvtársak, ha egy állam számára ez presztízskérdéssé, hatalmi kérdéssé válik, mi ott semmi jót nem várhatunk. Hát képzeljék el: egy soknemzetiségű államnak az állami léte függ ettől.

Másodszor emlegetem a lengyeleket és még fogom egyszer emlegetni. Sokan nem értik meg az ő idegességüket vagy merevségüket a német kérdés megítélésében. De képzeljék el, amikor ott azt mondják, hogy német kérdés, meg NSZK, ez ott abban a pillanatban azt jelenti, mintha nálunk arról volna szó, hogy Dunántúl, és hogy még itt lesz-e holnapután, vagy hogyan lesz. Ez egy olyan tényező, amit figyelembe kell venni.

A másik probléma, hogy ha nyilvánosan, vagy rádión megkérdezzük, mi lesz a magyarokkal, mit fog az a másik ország csinálni? Minden rendelkezésére álló hatalommal mindent le fog fojtani. Igaz? Hiszen nem tehet mást, ha mint állam nem akar szétesni. Ezért kell gondolkodni, hogy mikor mit lehet csinálni, és itt bizony sem az őszinte és hazafias érzés önmagában nem elegendő, itt tisztességes elvi álláspont kell és azon kell gondolkodni, hogyan tudok valamit segíteni, előbbre vinni. Ahány szomszédunk van, mind másképpen kezeli a nemzetiségi kérdést. Másként a jugoszlávok, másként a románok, másként a csehszlovákok. Másképpen kezelik a különböző időszakokban. Például a csehszlovák gyakorlat más volt 1948-ban, más 1946-ban és más most. Ez egy hosszantartó és szívós küzdelem és – sajnos – az általános helyzet és légkör nem nagyon alkalmas arra, hogy ilyen kérdéseket minden tárgyaláson napirendre lehessen tűzni. Ez a helyzet.

Hogy ez így becsületes eljárás-e, vagy sem, annak az eldöntését én magukra bízom. Szavazást nem kérek, de nem tudunk mást csinálni. Nem akarunk összeveszni, mert az nagyon könnyű dolog, de nem mi isszuk meg a levét. Megint sok kifogás van a romániai nemzetiségi politikával szemben. És ha nem megfelelő módon és nem megfelelő időben tesszük szóvá, nem tudom, Ceaucescu mit csinálhatna nekem és maguknak, de az ott

élőknek sok rosszat tud csinálni idegességében. Még nem is azt mondom, hogy rosszakartból (Egy hang: A mainál is rosszabbat?) Azt mindig lehet. És ezeken kell egy kicsit gondolkodni, hogy mikor, hogyan és mi módon járjunk el.

Veres Péter: Egyáltalán nincs más nemzetközi szocialista fórum ilyen értelemben? KGST, Varsói Szerződés?

Kádár János: Ezek fórumok, de olyan fórum, amelyen ilyen nemzetiségi kérdést napirendre lehetne tűzteni, nem nagyon van. Vannak ilyenfajta tanácskozások, de azokat így is nehéz rendszeresen végigvinni.

Csak egyet higgyenek el: ugyanúgy érzünk, ugyanúgy látunk és gondolkodunk, de tudjuk, hogy kizárólag a szocializmus útja és módja, csupán a marxizmus és a lenini eligazítás hozhatna jót ebben a dologban. Higgyék el, évtizedekre vissza lehet vetni a történelmet, ehhez nem kell konfliktusokat csinálni, lehet esetleg lövöldözés nélkül is rossz viszonyt teremteni, és mondják meg, mi lesz akkor? Tettünk akkor jót valakinek?

Vagy ott van a trianoni szerződés és a párizsi békeszerződés. Ez két különböző békeszerződés. Magyarország határait mindkettő egyformán hozta meg. De a trianoni egy imperialista rabló szerződés volt, a párizsi békeszerződés pedig az antifasiszta szövetséges világhatalmak győzelme nyomán született.

Egy helyes elvet hirdettek meg a háború alatt, amiből ma sem lehet engedni, azt, hogy a támadó, az agresszor nem élvezheti hasznát a hódításnak. Ez egy meghirdetett elv. Ami a sorsa, azzal szembenéz az ember. Vesz egy üveg piros bort, végigéneklí a főutcat. De gondolkozni kell, hogy mit csináljon, és jobb ha lelkiismeretére és felelősségére hallgat. Higgyék el, mi többet teszünk a szomszéd országokban élő magyarság sorsáért és szocialista jövőjéért, ha saját szocialista gyakorlatunkat építjük és erősítjük. Annak is van kölcsönhatása. Ez egy ilyen kérdés. Most mit csinálunk? Menjünk vissza Kossuthig, hogy miért nem volt kurázsijuk más nemzeti politikát meghirdetni? Ez is olyan kérdés, ami nem egyszerű. Amikor ott volt a zenei világszövetség ülése, júniusban feljött Kodály bácsi és elmondta, hogy ő ott elnök, meghívták, elnököljön Bukarestben. Bejött a pártközpontba, hogy lemondja-e, vagy vállalja el. Azt mondom: Miért kérdezi? Azért, mert ha odamegyek – válaszolta – azt mondom: Ez a lenini nemzetiségi politika? *(Derűltség!)* Ő, Kodály fogja azt mondani. Azt tanácsoltam neki, inkább most jelentsen beteget, mint szeptemberben. Ez most nem segítene, mit csináljunk. Nem sok évtizede még antikommunista volt, most azt hallom tőle: A gazemberek még a KGST-ben sem rendszeresen viselkednek.

Eltársak! Nézzék meg, azok milyen felelősséggel szóltak a nemzeti kérdésről, erre elég jó példát adott Ady és József Attila is. **(Darvas József: *Rendezni végre közös dolgainkat.*)** Ez a mi jelszavunk is.

Még egy kérdést meg akartam említeni. Ezért nem folytatom és csak szubjektív elemeit hajtogatom, mert ez kongresszusi határozat. Higgyék el, amikor arra mód van

tárgyalásokon, mi szóvá tesszük, és szóvá tettük annak idején azt is, hogy lehetséges – azt mondtuk – hogy ha van két testvér, s egyik Magyarországon él, a másik Kanadában. A két ország hadi állapotban van? Elmúlt tíz-egynéhány év a második világháború után, és ez a két testvér már találkozott az amerikai kormány és a magyar kormány jóvoltából, a kommunisták és a burzsoák jóvoltából. Ha Romániában volt a harmadik testvér, azok még nem tudtak találkozni. Ez tartható? Nem tartható!: valami javulás van ezekben a részkérdésekben. Az egyetemet is szóvá tettük. Nehogy azt higgyék, hogy ezt csak a magyarság diktálja, ezt a becsületes szocialista meggyőződésünk diktálja. Az a meggyőződésem, ha ezt rosszul kezelik szocialista országban, saját alapjukat ássák alá, és tönkreteszik saját szocialista lehetőségüket és jövőjüket. **(Lengyel József: *Jobb egy szocialista ország még mindig?*)** Ezt külön is megmagyarázom, miért jobb. Én a börtönben is gondolkoztam ezen, s azt mondtam, inkább itt pusztuljak el és az ország maradjon Népköztársaság, minthogy New Yorkban éljek. **(Lengyel József: *Kádár elvtárs jó népköztársaságot akar és azt is csinált.*)**

Az ifjúság kérdését annyiban akartam megemlíteni, hogy a Központi Bizottság szintén úgy tartja, hogy vannak problémák. Elhelyezkedés, anyagi – de döntően nem anyagi. Erkölcsi, világnézeti és más hasonló komoly problémák vannak az ifjúságnál. Nem úgy leegyszerűsítve, hogy borzasztó rossz nálunk a helyzet. Mert azért meg kell nézni azt is, hogy a tanulóifjúság tanul. Azután nézzék meg, a munkásifjúság dolgozik, a falusi alapjában véve állampolgári kötelességeinek, feladatainak eleget tesz. De egyáltalán nem elégíthet ki bennünket ez a helyzet, és főleg az nem, amit teszünk ezen a téren. Ezért elő kell venni a kérdést, és a Központi Bizottság más kérdésekhez hasonlóan elővette, részletes, átfogó vizsgálat tárgyává akarja tenni.⁷¹ Itt nehogy valaki félreértse és azt mondják: mert most az egyetemeken tüntetnek. Ez nálunk már akkor szóba került, amikor semmiféle egyetemen nem tüntettek, azonkívül nem a jövő héten lesz, nem olyan kérdéstről van szó, ez más, alaposabb előkészítést igényel. Egyszerűen – társadalmi kérdések vizsgálata során – megállapítást nyert, hogy elő kell venni és komolyan kell vele foglalkozni. Hogy itt az írók mit segíthetnek a műveikkel, a publicitással, szóbeli fellépésükkel, azt nagyon nehéz volna megmondani. Nagyon sokat kellene segíteni, s mindenféle vizsgálat és határozat bevárása nélkül kellene segíteni.

Meghagytam az utolsó gombócot, kérem legyen türelmük, ez a nemzetközi helyzet egyes kérdései, nem az egész nemzetközi helyzet. Először szeretnék valamit elmondani egy elég széles körű panasszal kapcsolatban, hogy nem kielégítő a tájékoztatás. Ez egy ilyen

⁷¹ Az ifjúságpolitikai kérdésekben az MSZMP Központi Bizottsága 1970. február 18–19-ei ülésén fogadott el egy nagy horderejű határozatot, amely megszabta a következő évtized ifjúsággal kapcsolatos politikáját. Ennek egyik fontos következményeként az országgyűlés 1971. szeptember 23-án az ifjúságról törvényt alkotott. (1971. évi IV. törvény.) A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1967–1970. i. m. 488–524.

általános panasz. Ennek indító oka, hogy nagyon foglalkoztatja az embereket minden fontos, nemzetközi aktuális esemény, és nagyon szeretnék tudni, mi történik. Úgyhogy ezt nem bírálatként mondom. Itt meg szóba került az, hogy bizonyos kérdésekkel még a sajtó is, ha jobban foglalkozna, kevesebb volna a kérdés. Ez ilyen belpolitikai kérdések kapcsán merült fel.

Én azt mondom elvtársak, a mi tájékoztatásunk bizonyos mértékig fejlődött a régihez képest. Valamelyest objektivitásra törekszünk. Itt ismeretes az az alapvető megítélésünk, nehogy félreorientálódjék elsősorban a párttagság, meg az ország közvéleménye – erre mi törekszünk.

Ennek ellenére a tájékoztatás nem teljes értékű és kiterjedésében nem elégíti ki az embereket. Szeretném azonban megemlíteni – és valami megértést is kérni –, hogy ez nem is lehetséges, ez olyan ideális módon nem is oldható meg. A szocialista országok viszonylata természetesen külön kérdés, de még a nem szocialista országok viszonylatában is, tehát ha kapitalista államról van szó, a kérdéseknek van egy meghatározott kezelési módja. Ha van remény arra, hogy a partnerek között a két ország közti tárgyalással meg lehet oldani valami kényes kérdést, akkor ezt ésszerűbb maguk között tartani. Ha eltérő pozíciókról van szó és van remény a közelítésre, akkor ésszerűbb azon a szinten tartani az ügyet, mert abban a pillanatban, amikor egy adott kormány, vagy párt és kormány beleviszi a tömegekbe a nézeteltérés tudatát, akkor már kitolódik a megoldás, vagy éppen a közeledés lehetősége, mert az ügy azonnal presztízskérdéssé válik mindkét fél számára. Akik már a néptömegek előtt elkötelezték magukat egy bizonyos pozíció mellett, rendkívül nehéz változtatniuk azon annak érdekében, hogy közös platformra kerüljenek a másik féllel. Részben tehát ez a magyarázat.

A másik pedig a következő. Önök eléggé jól informált emberek, akik általában a sajtóból táplálkoznak, utazgatnak, jönnek-mennek, és ez is éppen elég ahhoz, hogy megfelelő mértékig felizgassa és nyugtalanítsa az elvtársakat. Ha mi „az egész lavórt kiöntenénk”, kétségbeesnének bizonyos kérdések kapcsán. Higgyék el, van ilyen helyzet. Ha lassan kapjuk az adagokat, megszokja a szervezetünk, elbírjuk, eltűrjük stb., de az egész egy adagban a közvélemény elé vinni egyszerűen nem volna hasznos, a közvélemény megfelelő alakítása szempontjából nem volna előnyös, mert azért a nemzetközi élet mindennapos gyakorlatában gyakori a szembenállás, a véleményütközés, de esetleg a legközelebbi alkalommal sikerült kiegyenesítgetni, vagy összehozni az álláspontokat, megoldást találni a kérdésekben, és az még valahogy kiveszi a fölösleges gőzt némelyik probléma esetében.

Azonkívül van egy olyan összefüggése a nemzetközi helyzetnek és a mi munkánknak, amin érdemes egy pillanatra elgondolkodni. Az ember nagyon szeretné, hogy az embereknek legyen erős a meggyőződése, elsősorban a tudományos meggyőződése,

vagy – hogy más szóval mondjam – a hite is a szocializmusban a perspektívában, a jövőt illetően. És ehhez hozzá tartozik valami, amit magamnak úgy fogalmaztam meg, hogy a jelen viszonyok között – és ez is egy értékítélet a mi helyzetünkről – ha maguk népszavazást vagy egy megfelelő közvélemény-kutatást tartanának, akkor azt tapasztalhatnák, legalábbis mi a magunk csatornáin ezt tapasztaljuk, hogy a hazai belső fejlődés perspektíváját illetően a mi közvéleményünk egyáltalán nincs hisztérikus állapotban, nem nyugtalan, nincs tele rettegéssel. Egy megnyugtató, elfogadható, biztató perspektíva van a hazai kérdések megoldásában, beleértve még a megoldatlan és egyébként nehéz kérdéseket is, amelyekről itt most már órák óta beszélünk. Az emberek így is nyugodtak, és megfelelő biztonsággal élnek, gondolkodnak.

Mi nyugtalanítja őket? A nemzetközi helyzet. És ez kicsit összefügg – mondjuk – Magyarország és a magyarság helyzetével. Itt vannak például ezek az angliai választások.⁷² Biztosan vannak itt, akik jobban ismerik nálam az angliai viszonyokat, s azok tudják, hogy az angol közvéleményben a választásoknál soha sem a nemzetközi kérdések játszanak döntő szerepet, azok majdnem semmi szerepet nem játszanak. Ott szerepet játszik az, hogy lehet-e ingyen protézist kapni. (*Derűlség.*) Nem kell ezen nevetni, ez nagy vívmánya volt a munkáspártnak 1948-ban, amikor kormányra került. Ezt én nem értettem és mindig kérdezem is az angol elvtársakat, hogy hogy van ez magunknál? De nem tudnak értelmes magyarázatot adni rá, csak a tényt közlik, hogy náluk a választásoknál a nemzetközi kérdések nem játszanak döntő szerepet, s ebben kínlódnak és vergődnek.

Ez azért lehet, mert az angol közvélemény abban a meggyőződésben él, hogy nekik nem érdeklődniük kell a világpolitika iránt, mert azt 400 éven át ők csinálták, és nem ők függtek más nemzetközi tényezőktől, hanem más népek függtek az angol tényezőtől. A mi kis népünk viszont itt Közép-Európában ezzel a maroknyi hadával ezer éven át nemcsak saját szorgalmára, buzgalmára és lelkesedésére volt utalva, hanem sorsát más nagy, a világban levő gigantikus tényezők döntötték el. Én magamban ilyesmit okoskodtam ki annak a magyarázatára, hogy nálunk a falun élő kendős öregasszony is megkérdezi, hogy mi van Vietnamban? És ez nálunk egészséges és jó dolog. De így van, és ezt is tudni kell.

Most megint visszakanyarodom. Mit tudunk mi csinálni a nemzetközi helyzettel, mondják meg őszintén. Hatályon kívül helyezni a nemzetközi helyzetet nem tudjuk. (*Derűlség!*) Nem tudunk egy kis szigetként élni. Az van, azzal foglalkozni kell, foglalkozni kell a fejlődésével, a menetével, mindennel, és azt gondolom, annak a meggyőződésnek kell élnie bennünk, hogy ha igaz az, amit vallunk, és igaz ügy az, amit művelünk, akkor azt kell vallanunk és azt kell művelnünk mindenféle nemzetközi helyzetben. Jó nemzetközi

⁷² 1968. május 10-én az angol helyhatósági választásokon a Munkáspárt elvesztette szavazói nagy részének bizalmát. A fővárosban 733, vidéken 563 mandátumtól kellett megválnia. Mindössze 3 százezer lakos feletti városban sikerült nyerniük. (Megsemmisítő munkáspárti vereség az angol helyi választásokon. A City Wilson távozását követeli. Magyar Nemzet, 1968. május 11. 2.)

helyzetben és rossz nemzetközi helyzetben is azt kell csinálnunk, mert minden nemzetközi helyzetben ez a mi legerősebb kapaszkodónk. Ez az, ami a mi hatáskörünkben van. Állítom, ha ezt csináljuk – erre fogok egy-két példát mondani, ha nem értenek félre – akkor egy bizonyos kis meghatározott mértékben hatni tudunk a nemzetközi helyzet alakulására is. De ha ezzel a mi saját munkánkkal leállunk, ha ellankadunk, ha elalszunk és posványba süllyedünk, ha azt mondjuk, hogy várjuk meg, hogyan alakul a nemzetközi helyzet, akkor a mi kicsiny hozzájárulásunk nélkül annyival mínuszabb és nehezebb lesz számunkra a nemzetközi helyzet. A népeket és az államokat most nem kilóra és darabra mérik. Az, hogy Magyarország szocialista ország, azt jelenti, hogy a világpolitikában ez a nép most nem pont 10 milliót számol, hanem annál többet. Tízmilliót számított akkor, amikor itt a Horthy-rendszer volt. Magyarország most mégis csak az élenjáró országok közé tartozik, és a szocialista országoknak, a Varsói Szerződés országainak van szava a világban. Körülbelül úgy, mint ahogyan az írónak is több a szavazata egy olyan 98 százalékos népfront-győzelemnél. Magyarország szavazata is több annál az egynél, amit a tízmillió jelent. És minden nemzetközi helyzetbe kell végeznünk hasonló dolgokat és meg kell próbálnunk törekedni minél hatékonyabban képviselni a hazánkban realizálódó, épülő szocializmusnak azt a bel- és külpolitikáját, amit itthon művelünk. Ugyanezt kell művelnünk a világban is, a Varsói Szerződésben, a KGST-ben, a szocialista országok között, a nemzetközi munkásmozgalomban és általában a külpolitikában, a diplomáciában. Erre törekszünk is, amennyire tőlünk telik, és ha az előbb arról beszéltünk, hogy mit értünk el – konszolidálódtunk, rendeztük dolgainkat, szocialista bázisunk van, fejlődünk ezen a bázison – ehhez rögtön hozzátehetem azt is, hogy a Magyar Népköztársaság nemzetközi súlya vagy tekintélye, vagy helyzete ennek arányában és ennek megfelelően erősödött. Mert mindenki így számol ezzel az országgal, mint egy szilárd, és biztos lábakon álló szocialista országgal és a szava is ilyen. És ez megfelelően látszik is a nemzetközi politika különböző eseményeinél, mert most nem egy olyan nyugati ország van, amely ha valamilyen kérdésben közelebb akar jutni valahogy a szocialista országokhoz, vagy saját politikájához támogatást, megértést, vagy kontaktust keres, az tudja, hogy most bizonyos tekintetben jobb, ha Magyarországhoz fordul, vagy azzal próbál egyetértésre jutni.

Lehet, hogy ott is érződik, vagy máshol is. De ez így van most. Vannak dolgok, amelyek felmerülnek. A nyugati politikusok, nekik más tudományuk van, de a politikához ők is értenek. Vannak kérdések, amire azt mondják: Romániánál lehetne felvetni, de nem jó, mert akkor szovjetellenes éle lesz és egész koncepciójuk összedől. Jelenleg vannak ilyen kérdések. Magyarországon keresztül lehet felvetni, akkor nincs szovjetellenes éle. Nekik nem elég, hogy Romániával legyen valami relációjuk. Az nem az ő céljuk. Románia addig lényeges számunkra, amíg a Varsói Szerződésben és a KGST-ben van. Úgyhogy, amit ránk exponáltak annak idején: Moszkva csatlósa, meg nem tudom micsoda, nem abban a primitív

és rágalmozó értelemben, hanem a jó értelemben, hogy nekünk a világos pozíciónk és komoly pozíciónk adja a hitelt és a súlyt a testvéri országok előtt is és a nem testvéri országok előtt. Ezt akartam általában felvetni.

A nemzetközi munkásmozgalom és általában a szocialista országok. Elvtársak! Ez egy olyan dolog, hogy a nemzetközi munkásmozgalomban nincs egység, és még kevésbé a szocialista országok között. És egy szembetűnő vonása az ellentéteknek, hogy általában véve a kommunista és munkáspártok véleményeltéréséről van szó, de az élesebb a szocialista országok viszonylatában. Tulajdonképpen ezt nem tudom ki, hogy nézi, vagy értékeli, általában ezt a világfejlődés hozta magával, hogy a kommunista világmozgalom kinőtte a régi kereteket, amiben volt az első világháború időszakában. Maga a szocialista világ is kinőtte, mert annak előtte volt a Szovjetunió, most meg mégis 14 ország van és három világrészen vannak ilyen országok. Azonkívül megszűnt a központ. Azelőtt volt a Komintern.⁷³ (**Veres Péter**: *Kár, hogy ez már nincs.*) És vannak bizonyos tapasztalatok, hogy elérkezett az az idő, amikor azon a módon tovább nem lehetett dolgozni. Ennek következménye, hogy ahány kommunista párt van a világon, tulajdonképpen annyi a centrum. Ugyanez a világfejlődés magával hozta azt is, hogy önállóak a pártok, és tényleg maguk határozzák meg dolgaikat. Ennek vannak nagy előnyei és mínuszai. Most nem úgy van, hogy a házmester csönget, s mindjárt az összes lakónak le kell menni a lakógyűlésre. Ez most nem így van. És ebből kijött egy olyasféle policentrizmus, nem amit az olaszok mondanak abban az értelemben, hogy ténylegesen minden pártnál van a helyzetből következő lazítás, így gondolom saját maguk mérlegelik a kérdéseket, döntenek, határoznak, és ebből következik olyan szemlélet, hogy a világmozgalmat ezen keresztül nézik. És annyiban tartja jónak a helyzetet, hogyha például a világmozgalom eltolódna, az ő speciális helyzetéből adódik a következtetés, akkor azt mondja, egység van és marxizmus. Ha nem, akkor nem marxizmus. Lásd Kuba helyzetét. Önmagában elzárkózott, ami nemzeti korlátoltság jele. Ha rájuk hallgatnánk, azt képzelnék, hogy már holnap indítsuk el a tankokat Nyugat-Németország irányába, nem tudom, miért. Nem részletezem. Ugyanez Peking lényege és ugyanez a román álláspont. Ez az igazság.

Előtérbe került a nemzeti korlátoltság, ami károkkal jár. A szocialista országok viszonylatában, gondolom, azért élesebb, mert ott rögtön az állami érdekek képviselőjén keresztül is jelentkezik ugyanez. Voltak ilyenek, hogy ideológiai nézeteltérések, nem kell rontani az állami viszonyt, pedig a gyakorlat azt bizonyítja, hogy mindig rontja. Ez nem lehet másképp. Most a románok otthagyták a budapesti értekezletet. És ilyenkor minden kérdést meg kell beszélni. Azt is megbeszéltük, kikísérjük-e őket? Úgy határoztak, hogy kikísérjük

---

⁷³ Komintern = Kommunista Internacionálé, másként a III. Internacionálé. A világ kommunista pártjait tömörítő szervezet. 1919-ben alakult és a második világháború alatt 1943-ban szűnt meg annak érdekében, hogy a nemzeti pártok szabad kezet kapjanak az antifasiszta szövetségek megkötésében.

őket, valamilyen meggyőződésből. (**Közbeszólás:** *Nagyon helyes.*) Ott a pártok egy része azt mondta: Maguk még udvariaskodnak velük stb. A másik azt mondta: Nagyon helyes. (*Derültség.*)

Tényleg Elvtársak, arról van szó, hogy nincs hatályon kívül helyezve Románia azért, mert küldöttsége kivonult a budapesti értekezletről,⁷⁴ holnap is áll, hogy szomszédok vagyunk, mi is szocialista ország vagyunk, meg ők is. Bizony, mi kikísértük őket akkor. (*Derültség.*) Ez szükséges. És holnap talán megtudják, vagy holnapután, ma is tárgyalunk velük, nem lehet másképp. Jó, ebben nem értünk egyet, majd sokban egyetértünk, amit mégis közösen kell megoldani. Az indiai elnök jön,⁷⁵ látom a négy reaktív gép díszkíséretét, a benzin sem ingyen van. Mit csináljunk. Románia mégis csak szocialista ország, tárgyalunk. India semleges. Szóval ugyanez a kérdés, amiről az előbb is szó volt. A románok hogy vannak? Ha mi elfogadtuk volna, ami nekik kell, azt mondták volna: nagyszerű, egység van a világmozgalomban. De azt mi nem fogadhattuk el. Azért vita volt, és kivonultak. Most kinn vannak. (*Derültség.*) Azért a nemzetközi munkásmozgalmon nem helyezheti kívül magát senki sem, ebben a szocialista világban. A kivonulásnak még a kint lévőre is van hatása. Itt rögtön államérdek is jelentkezik, óhatatlanul, ha a pártok közt ideológiai–politikai nézeteltérés van. Ott is volt nyilvános beszéd, ahol azt mondtuk, ez nem számít, hogy kivonult, vagy nem, nem alapvető, fő a lényeg. Dehogynem számít, csak úgy tartom nyilván, mint aki kivonult. Természetes, hogy érződik a viszonyom.

Az államérdek elvtársak olyan – itt valaki felvetette az árakat, – a csehek írják, hogy a világpiaci árnál magasabban veszik az olajat. Ezek az árak érdekes dolgok, hogy erre nincs recept, itt mi az internacionalizmus az áraknál? Mert ha mondjuk, én nem tudom ilyen árút nevezek meg, egy tonna alumíniumot, ha eladom 1000 rubelért, lehet, hogy ez internacionalista álláspont. Ha 1200-ért adom Magyarországnak jobb, vagy ha 800-ért a

⁷⁴ A kommunista és munkáspártok nemzetközi találkozójának előkészítésére a magyar párt kapott felhatalmazást. Az 1968. február 26-a és március 5-e között Budapesten tartott előkészítő értekezleten az egyik felszólaló, Khaled Bagdas, a Szíriai Kommunista Párt főtitkára megtámadta a Román Kommunista Pártot, amiért az az 1967-es arab–izraeli háború után nem volt hajlandó az izraeli katonai akciót elítélni, cionizmussal vádolta őket, sőt azt is kijelentette, hogy ezzel a magatartásukkal kívülre helyezték magukat a kommunista világmozgalom egyöntetűségén. A román küldöttség vezetője Paul Niculescu-Mizil ennek visszavonását kérte a szírektől, ami meg is történt. 1968. február 29-én az RKP Központi Bizottsága nevében újabb igénnyel lépett elő és már azt javasolta az értekezletnek, hogy az egész tanácskozás fejezze ki egyet nem értését a szírekkel, és adjon ki nyilatkozatot, hogy egyetlen testvérpártot sem lehet bírálni. Komócsin Zoltán a házigazda jogán első hozzászólóként ezzel nem értett egyet, mondván, hogy ez a szólásszabadság korlátozása lenne. A küldöttség a magyar állásponthez csatlakozott, így a románok elhagyták az értekezletet. A magyar párt a továbbiakban is küldött meghívót az RKP-nak, amely kezdetben nem fogadta ezt el, miután azonban az előkészítő értekezlet sikeresen folyt, áprilisban már megfigyelővel részt vett az üléseken, és a befejezés előtt, 1968. november 18-án aztán visszacsatlakozott.

⁷⁵ Zakir Husain, az Indiai Köztársaság elnöke 1968. június 6–10-e között tartózkodott Magyarországon. Az elnököt az ELTE díszdoktorává avatta. A látogatás közös közlemény aláírásával zárult.

Szovjetuniónak jobb. Ez most internacionalizmus? Ezek mindig napirendre kerülnek. A kölcsönös érdekeket össze kell egyeztetni, lehet, hogy egyik portékával az egyik jár jobban, a másikkal ki kell egyenlíteni.

Ami az általános árnívót illeti, más nem jutott eszembe, a szovjet olajat nem ismerem pontosan, a világpiaci olajárát, de ha mondjuk egy tizedéért kapnék, mint amennyiért adják, erre teljesen berendezkedni nekünk nem volna jó, nem tudom, melyik imperialista kútból jövő olajért. És nemcsak olaj, sok minden van nálunk, nem lehet élni olaj nélkül.

A másik a következő. Eszembe jutott nekem, hogy mi is a helyzet nálunk az árakkal és a bérekkel. Nálunk olyan, hogy a nominális bér nem komoly összeg, egy pesti vasesztergályos a bécsivel nehezen tud vitatkozni szociális körülményeiről, ha a nominális bért hasonlítja össze. De ott valami egyebek is vannak ezek mellett, ami miatt a helyzet jelenleg az, hogy a magyar munkás életstandardja az osztrák munkás életstandardjával egy szinten van, ha mindent összevet, a közoktatástól a lakbérig.

A világpiaci ár olyasmi, hogy van, hogy magasabban adnak valamit, de magasabban is vesznek. Ha mi majd mindent úgy termelünk meg és olyan produktumaink, olyan minőségű, olyan kvalifikációjú termékeink lesznek, hogy bármilyen piacra mehetünk, akkor majd hozzák elő, hogy mi a világpiaci ár, de addig én nem hozom elő a világpiaci árat sehol, mert mi most abba csak belebuknánk, ha a világpiaci árat keresnénk. Egyébként is más árnívó van a szocialista piacon, mint a világpiacon, de az kiegyenlítődik más cikkekkel. Ott is van mindenféle probléma, az egyik például olyan, hogy nézzék meg a mezőgazdasági árakat, mert azok ráfizetések. Ez olyan, hogy mi jól járnánk, ha a KGST-n belül emelnénk a mezőgazdasági árakat. De én ezt nem támogatom, mert ha holnap ezt emeljük, akkor holnapután jönnek, hogy a nyersanyagárakat is emeljük, és ott meg ráfizetnénk. Gondolkodni kell szocialista, marxista módon, de számolni is kell ezeknél a gazdasági dolgoknál, s ezek már így gabalyodnak össze.⁷⁶

Én ebben az egész kérdésben úgy látom, hogy Darvas elvtárs majdnem meg is adta a választ azzal, hogy új világhelyzet van. Új helyzet van a kommunista mozgalomban is. A szocializmus világrendszere változott, de történelmileg fiatal és nagyon sok kérdés a

⁷⁶ A KGST-ben a késztermékek ára ebben az időszakban magasabb volt, mint a nyersanyagoké. „A legfontosabb kereskedelmi partner, a Szovjetunió relációjában az 1960 és 1964 közötti évek átlagos importára 5,8 százalékkal haladta meg a dollár-elszámolású országokból érkező behozatalét. A kiviteli árkülönbség viszont 46,1 százalék volt. Az 1966. évi KGST-árrendezés, többé-kevésbé a világpiac ármozgására figyelve, csökkentette ugyan a gépek berendezések árát, de ezzel együtt is megtartotta a relatív árszintet, ugyanis a nyersanyagokét, félkész termékekét és ipari fogyasztási cikkekét ennél nagyobb mértékben vette vissza. A magyar külkereskedelem rubelelszámolású importárai így 6,4, exportárai viszont csak 6,2 százalékkal csökkentek, a cserearány tehát tovább javult, s ez 1967-ben 38,4 milliárd forintot többletbevételt vagy kiadási megtakarítást jelentett. Az ország legalábbis a KGST-kapcsolatokban – mint látható – egyértelműen élvezte a nyersanyagok alacsony és a késztermékek magas árszintjének importon, illetve exporton keresztül érvényesíthető előnyeit.” Kádár beszédében indokoltan óvott az árreform szorgalmazásától. Pető Iván – Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története. 1945–1985. I. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985. 665.

valóságban még nincs tisztázva és rendezve. Ezeket is rendezni kell, s ez még a holnap feladata. Ezt nem lehet másképpen elintézni.

De azért alapján véve nem ez a fő jellemzője a szocialista vilárendszernek. A fő jellemzője az, hogy szocialista és az, hogy van. És higgyék el, hogy a mi oldalunkról nézve keservesen néz ki a mi egységünk, de amikor a NATO néz ránk, ő azért ezt másképpen látja, bár tudja, hogy mi vitatkozunk, mégis másképpen látja. Mert a mi alapvető érdekeink mégis közösek és ezt még senki sem próbálta ki kritikus helyzetben, hogy mi is történék. Mert a NATO katonai szervezetéből Franciaország kivonult, de ha igazi nagy összeszólalkozásról lenne szó, én nem garantálnám, hogy Franciaország kívül maradna a háborúból.⁷⁷ És ez bizonyos mértékig a mi oldalunkra is vonatkozik.

Megmondom őszintén, én ezek miatt a nézeteltérések miatt nem vagyok túlságosan elkeseredve. Ezzel, mint adott helyzettel, számolni kell. Ezek nem szükségszerű, tehát nem kibékíthetetlen ellentétek, mint a kizsákmányolók és egy gyarmati nép között. Ezek mégis szocialista országok közti ellentétek, amelyeket a szubjektív tényezőkön túl pozitívan is meg lehetne oldani. De negatív következménye is van ezeknek a különböző véleményeltéréseknek és néha – vagy gyakrabban – jelentkező tényleges ellentéteknek is. De ugyanezeket meg lehetne oldani rendesen is és remélem, el fog jönni az idő, hogy ezek így meg is oldódnak.

Azt mondják, hogy ennyi és ennyi baj van most a szocialista országokban. Nem azért, hogy viccet csináljak belőle, hanem hogy érzékeltessek valamit, elmondom, hogy most 14 szocialista ország van és ha a jövő héten 28 lenne, akkor kétszer annyi probléma volna az egymás közti viszonyokban és az egységben, de én két kézzel megszavaznám a kétszer annyi problémát és bajt, csak lenne már 28 szocialista ország. De ez ki fog alakulni és meg fogjuk találni a rendes, normális feloldás útját ezekben a különböző ideológiai és politikai véleményeltérésekben és az esetleges érdekütközésekben.

Valamit még a lengyel eseményekről. Én a lengyel helyzetről a következőt tudnám mondani, ami talán az Önök számára egy további vonást adhat a helyzet megítéléséhez, hiszen nagyjából egyformán tudjuk, hogy mi van ott.

A helyzet körülbelül úgy fejezhető ki, hogy a lengyel elvtársak értékelése szerint az ő fő bajuk nem az a színdarab volt, illetve nem annak a betiltása,⁷⁸ és nem is az egyetemisták tüntetései, hanem a fő bajok – ezt becsületesen megmondták – a társadalmon belül levő

⁷⁷ De Gaulle francia elnök 1966. február 21-én jelentette be, hogy országa kivonul a NATO katonai szervezetéből. Egyúttal az összes katonai egységét kivonta az atlanti fegyveres erők kötelékéből. A döntést követően az Egyesült Államoknak 1967. április 1-jéig el kellett hagyni valamennyi francia katonai támaszpontot. Ugyanakkor a NATO alapokmány 5. §-a értelmében Franciaország kész maradt „nem provokatív támadás esetén” harcolni szövetségesei oldalán. A NATO légi erő továbbra is használhatta a francia légteret, és az NSZK-ban lévő amerikai támaszpontok utánpótlási vonalai sem szakadtak meg Franciaországban.

⁷⁸ A diáktüntetések közvetlen előzménye Mickiewicz Ősök című színművének betiltása volt Varsóban. A darabot szovjetellenesség okán vették le a műsorról.

bizonyos ellentétek és feszültségek, amelyek fennállnak. Ők tehát ezt tudják. Ebből valamit meg is neveztek, s ennél sokkal többet én sem tudok. Azt mondták, az ő problémájuk most abban van, hogy 1956-ban leszámoltak a dogmatizmussal, a szektariánizmussal és a szektánsokkal, de nem számoltak le, vagy nem tudtak leszámolni a revizionizmussal. Innen maradtak nekik olyan maradványaik, amelyeknek a mai helyzetet köszönhetik. Az egyházak és a falu kérdését nem emlegették. Itt inkább elsődlegesen a tüntetésekről, meg ilyesmiről van szó. És van is okuk rá, hogy ezt mondják, mert ott olyan dolgok vannak, amikre mi nem is gondolunk. Lengyelországban a főiskolákon megszüntették 1956-ban a marxizmus oktatását és ez mind a mai napig szünetel. Két évvel ezelőtt bevezettek valami politikai tudományos ismertetést, vagy más ilyesmit, de még ez sem az, amit akartak. Ifjúságuk között ott maradtak a revizionisták, ez hatott, ezek ebben a szellemben nevelték és vezették az ifjúságot, ezek gazemberek. Ezt mondják. Ezért ne lepődjenek meg, ha a közeljövőben olyasmit látnak Lengyelországban, amit ők a revizionizmussal való leszámolásnak, vagy a revizionista maradványok felszámolásának tartanak.

Én tudom, hogy ez komplikált kérdés, és a magyar és a lengyel értékelés között van különbség bizonyos dolgokban a jelenlegi lengyel helyzetet illetően is. Mi például túlzottnak tartjuk a cionizmus emlegetését, és egyszerűen helytelennek, hogy valamilyen gyerek valamilyen cselekedete miatt a szülőt érje megtorlás. Ezt, mint módszert elítéljük, nem is alkalmaztuk, pedig ilyen ügyeink nekünk is voltak bőven. Ilyesmit azonban nem csináltunk és ezt elítéljük. Ott ilyen problémák vannak. Régi nézeteltéréseink 56 végétől vagy két esztendőn keresztül, – mert akkor nem volt meleg barátság a lengyel és a magyar párt- és állami vezetés között, – abból eredtek, hogy mindent fordítva csináltunk. Az összes ismert kérdések rokonkérdések voltak, de mindent fordítva csináltunk. Ők fordítva, és mi fordítva. Ennek az volt a következménye, hogy őket saját közvéleményük azzal támadta, hogy mi történik Magyarországon, minket pedig más oldalról támadtak, hogy Lengyelországban lám így lehet megoldani a kérdést. Ők előbb utána engedtek és aztán próbáltak húzni visszafelé. Gomulka elvtársnak, akit barátilag nagyon tisztelek, 1958-ban mondtam is,⁷⁹ hogy „Gomulka elvtárs, jobb előbb gorombának lenni, és utána finomkodni, mert ezért nem haragszik meg senki, mint előbb finomkodni és később kénytelenségből gorombáskodni, mert ez senki nem szereti.” Ez a probléma nemcsak ennyiből állt, de tény, hogy bizonyos kérdések megítélésénél ők akkor nem folytattak kétoldalú harcot, amikor mi meghirdettük azt a saroktételt, hogy elhatároljuk szocialista felfogásunkat mindkét irányban.

Persze ez azért beállítottság és szimpátia kérdése is. Én a lengyel szocializmus gyöngye pontjának a mezőgazdaság szocialista átalakításának hiányát, és a klérussal folytatott harc gyenge eredményeit tartom. Mert az más természetű. Ott van egy

---

⁷⁹ W. Gomulka, a LEMP első titkára vezetésével 1958. május 9-én érkezett lengyel párt- és kormányküldöttség Magyarországra. Kádár az ez alkalommal megtartott tárgyalásokra utal.

szovjetellenes nacionalizmus, valamikor oroszellenes volt. Ez egy olyan furcsa dolog, ezek a lengyel nacionalista körök is ragaszkodnak a szovjet csapatokhoz. Ott él, egy még erősebb németellenesség. Ilyen furcsa helyzet van, ilyen problémák vannak.

A csehszlovákiai helyzetről. Az okait el tudnám mondani, ebben van nekünk gyakorlatunk már a múltból. Valahogyan úgy látjuk, az egyik ok – és persze ez a legfontosabb, – hogy a pártvezetésben szubjektivizmus érvényesült. Ez nem is annyira egyszemélyi, vagy nem egyszemélyi, azért nem olyan volt, mint annak előtte, de bizonyos szubjektivizmus érvényesült és különböző hibákra vezetett. A pártélet nem volt demokratikus, a gazdasági koncepciókban hibákra vezetett. Akkor lazult a viszony, ez a szoros kapcsolat a párton belül, nem volt meg az egység már a munkástömegekkel, nem volt meg az az összeforrottság, ami régebben. Ilyenkor azután az összes baj ki szokott ütni. Jön az Írószövetség a maga problematikájával, a diákok is rögtön észbekapnak, és a pártban is megint nincs igazi szilárd támasz. Nem helyes döntések voltak, egyik területen is, meg a másikon is ilyen szubjektivizmus. Ott volt a személyi kultusz, meg a rehabilitáció. Hányszor mondtuk, csináljanak valamit, ilyet nem lehet csinálni, amit maguk. Olyasmit megcsináltak, voltak emberek, akik meghaltak, megállapították, hogy az ítélet alaptalan volt, s utána az eljárásnál perszerűen, jogilag rehabilitálták, a pártban fegyelmi büntetést adtak annak, akit nem tudom mikor kivégeztek, mert mint pártebert nem lehet rehabilitálni. Micsoda abnormalitás ez. Ezek azután megbosszulják magukat. Ha ugyanezt elővették volna négy évvel ezelőtt, rendesen, tisztességesen megcsinálhatták volna. Ez mindig veszélyes és rossz, az ilyen lépés, mert borzasztó erkölcsi csapás a pártra, amit nagyon soká lehet magyarázni, de azzal nem javítanak semmit, soha. Akárhogy megmagyarázzák, akkor is azt kérdezik, hogy volt ez lehetséges. Ez fájdalmas, meg sok embert érint. Mi ilyesmiben látjuk az okot. A mi értékelésünk szerint nem januárban kezdődött a baj, amikor Novotnyt leváltották az első titkárságról,⁸⁰ hanem régebben. Úgy kell mondani – és a szocializmus erejére gondolok, amikor azt mondom, több fő területen sok hibát kell csinálni, amíg olyan helyzetet elő lehet állítani, ami ott is volt a múlt év őszén, novemberben. Ilyen mélyebben lévő hibák. Beállt egy új folyamat, a zsilipek kicsit kinyíltak. Olyan, mint amikor a tűzoltók mennek egy házhoz és kinyitják az ajtót, s fellobban az egész, minden kijön hatványozottabban. Kiestek a kezükből a hírközlő szervek. Olyan szólások voltak a rádióban, tv-ben, fórumokon, gyűléseken, hogy rögtön azt mondtuk, ne csináljanak ilyesmit, ez nem jó, nem visz sehová. Hallom, még a Haraszi⁸¹ is azt mondta: hülyék azok a prágaiak, nem így kell ezt csinálni, okosabban. *(Derűltség.)*

⁸⁰ Antonín Novotný 1953 óta volt a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának első titkára. 1968 elején lemondott, és január 5-én Alexander Dubček vette át a helyét. 1957-től a köztársasági elnöki tisztelet is betöltötte, ettől 1968. március 22-én vált meg.

⁸¹ Haraszi Sándor (1897–1982) újságíró, politikus. A Tanácsköztársaság után Bécsbe emigrált, ahol újságíróként tevékenykedett. 1929-ben visszatért, kommunista magatartása miatt többször volt

Mi azt gondoljuk azért természetesen, ez a csehek belügye, magától értetődik. Mi azt tartjuk, a cseh szocializmusnak vannak olyan saját belső, egészséges erői, amelyek a társadalom aktuális, égető, nehéz kérdéseit szocialista megoldáshoz tudják juttatni. Nekünk ez a meggyőződésünk. Nekünk az a dolgunk, amennyiben rajtunk múlik, vagy tőlünk függ, akkor mi ezt segítsük, a magunk lehetőségei szerint. Természetesen, amit Prágában kell megoldani, nem Budapesten, sem Moszkvában, sem Berlinben, senki meg nem tudja oldani. Véleményem szerint politikai eszközökkel tudják megoldani a kérdéseket. Ez a meggyőződésünk. Nálunk ilyen vélemény van. Ez nem vág teljesen össze más pártok értékelésével. Van, ahol nagyobb az idegesség. Ezt nem akarom nagyon részletezni, legfeljebb annyit említek meg, hogy lengyel pozícióból szigorúbb a megítélés, mint a mienk, sötétebben látják. Meg is mondták becsületesen, náluk közvetlen kölcsönhatások jelentkeznek, és ez természetesen idegesítő. Varsóban éltették a prágaiakat, Prágában meg a varsóiakat. Persze, hogy ez idegesítő, s általában nem is segít a kérdések belső megoldásában.

Megmondom őszintén, mi miért nézzük nyugodtabban. Amiért ott pozitív erők küzdenek, azok minket nem idegesítenek. Demokratikus a pártélet, meg hogy a minisztertanács is végezzen valami kis önálló munkát (*Derűltség.*), ne legyen a sajtóban hivatalos cenzúra, – ezt vívják ki. Ezeket a kérdéseket, mi egész tűrhetően megoldottuk a magunk módján. Végül azért nem vagyunk idegesek, mert mi hiszünk eszméinkben, a nagy történelmi múlttal rendelkező csehszlovák pártban, a munkásosztályban, a népben is hiszünk abban, hogy nem lehet újra kapitalizmust csinálni egy szocialista országban, s ezért mi aránylag nyugodtak vagyunk. Bízunk a jelenlegi vezetésben, szolidárisak vagyunk vele, és a jövő héten⁸² úgyis kell egy-két szót szólni, olyat, hogy Dubcekéknek jó legyen, de más se kapjon szívbajt. (*Derűltség.*) Még arra is gondolnunk kell, hogy azok is rendes elvtársak, ők is őszintén aggódnak.

Az olaszok miért vannak mellettük, miért üdvözik ezt a nagy folyamatot. Ez egyébként olyan folyamat, amikor a Duna kiárad, úszik minden. Van tiszta víz, zavaros, holttetem stb. Az olaszok is mondták, vigyázni kell kicsit, meg ilyesmit. Ők választásra

---

börtönben. 1945 és 1948 között a *Szabadság* című napilap szerkesztője, ezután az MDP KB Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője volt. 1949-től az Athenaeum Könyvkiadó igazgatója lett. 1950 novemberében letartóztatták, koncepciós perben halálra, majd életfogytiglani börtönre ítélték, 1954-ben rehabilitálták, Nagy Imre hívévé vált. Kizárták, majd 1956 júliusában visszavették a pártba. 1956. október 31-étől a Népszabadságnak lett a főszerkesztője. 1956. november 4-én a jugoszláv követségre menekült, majd Snagovba (Románia) internálták. 1958. augusztus 19-én hatévi börtönre ítélték. 1960-ban amnesztiát kapott. A titkosrendőrség megfigyelése alatt állt. 1980-ig az Akadémiai Kiadónál dolgozott.

⁸² Június 13–15-e között magyar meghívásra Budapesten volt a legmagasabb rangú csehszlovák párt- és állami delegáció. A látogatás alkalmával új barátsági és együttműködési szerződést írtak alá a két ország vezetői.

készültek,⁸³ nekik az kell megint csak, hogy szocialista országban szabadság van, demokrácia, ez nekik segít, ezért örültek.

Még egyet: a kisebbségre, amit elmondtak, hogy az ott élő magyarságra hogyan fog hatni. Meggyőződésem szerint jól. Én úgy gondolom, amit ők elővettek, hogy a nemzeti kérdést rendezik, ez a föderatív megoldás,⁸⁴ ez tényleg állandó kérdés. És van komoly ígéret, garancia, hogy e közben ott az ilyen nemzeti kultúra stb. kérdéseket tisztességesen, marxista módon fogják rendezni.

Mert ez a föderáció olyan, mint amikor valakinek nem egyforma a két lába. Ez ilyen konstrukció. Inkább 1945-ben nézték volna meg. Például vannak külön szlovák szervek, de nincsenek külön cseh szervek. Meg is mondtuk Dubčeknek, hogy ennek a konstrukciónak az egyik lába hosszabb, mint a másik. Mert ha van külön szlovák szerv, hogyan létezik az egyedül? Például a cseh Központi Bizottság határoz valamit, azt kiadják cseh területen a megyéknek és azok kötelesek végrehajtani, a szlovákok azonban előbb összehívják saját központi bizottsági ülésüket és ott elhatározzák, hogy végrehajtják-e, vagy nem hajtják végre. Hát így nem lehet létezni. És ez van az állami munkában is. Így nem lehet dolgozni. De én biztos vagyok abban, hogy Csehszországban a nemzetiségi kérdést rendesen és becsületen fogják majd megoldani.

Kahána Mózes:⁸⁵ A csehek! És a szlovákok?

Kádár János: Nemcsak! Hát ott élnek magyarok, meg ukránok, meg németek stb. és ezeknek a dolgait is rendezni fogják, és van remény, hogy tisztességesen rendezik.

Még valamit az imperialistákról, hogy ne csak a magunk bajáról beszéljük, és akkor a végére érünk.

Az imperializmus támad és védekezik egyidejűleg. Higgyék el az imperialistáknak, amikor azt mondják, egyetlen harci céljuk, hogy a világgkommunizmus terjedésének gátat vessenek. Ez most őszinte és a helyzet reális felméréséből ered. Történelmileg tehát védekezésben vannak, de taktikailag támadnak. És támadhatnak is, mert a világhelyzet olyan, hogy erre nekik bőséges lehetőségeik vannak. Itt van az egész úgynevezett harmadik

⁸³ A május 19–20-án megtartott parlamenti és szenátusi választásokról van szó. Az Olasz Kommunista Párt ezen a második helyet szerezte meg és 1963-as előző választásokhoz képest némileg javított pozícióján. Eredmény: Kereszténydemokraták 39,1%, Olasz Kommunista Párt 26,9%, Egyesült Szocialisták 14,5%, Liberálisok 5,8%, Neofasiszták Pártja 4,5%, Proletár Egység–Szocialisták 4,5%, Republikánusok 2,0%, Monarchisták 1,3%, Dél-Tiroli Néppárt 0,5%, Egyéb 0,9%. A szavazásra jogosultak 93,8%-a élt szavazati jogával. (Az olasz szenátusi és képviselőházi választások. Magyar Nemzet, május, 22. 1. o.)

⁸⁴ Csehszlovákia föderatív átalakításáról Ludvík Svoboda 1968. október 30-án írta alá a törvényt, amely 1969. január 1-jén lépett hatályba. Ekkor Pozsonyban kikiáltották a Szlovák Köztársaságot. A Kádár János által említett felemásságok megmaradtak.

⁸⁵ Kahána Mózes (1897–1974) költő, író. Erdélyi származású, harcolt az I. világháborúban és a magyar Vörös Hadseregben. Bécsbe emigrált, majd 1922-ben Marosvásárhelyre költözött. Romániában kommunista szervezkedésben vett részt, a börtönből való szökés közben elvesztette egyik lábát. Nyugat-Európában, majd a Szovjetunióban dolgozott. 1964-ben költözött haza Moszkvából. 1968-ban József Attila-díjjal tüntették ki.

világ és az az ázsiai szocializmus, amely bizony nem egészen azonos szinten és nem egészen úgy áll, mint ahogy itt Európában a szocializmus legfejlettebb bázisán áll már. Ezekon a pontokon támadnak, mert úgy vannak vele, hogy békében élni nem tudnak, nagy háborút csinálni nem tudnak, de a nemzetközi vonalon az ő útjuk az, hogy itt-ott próbálnak valamit visszaszerezni a gyarmati viszonyokból, támadni, háborúskodni stb. Napi értelemben tehát ők most támadnak. Ezt a „mostot” nem a múlt hétre értem, hanem néhány évre gondolok. Kétségtelen, hogy napi értelemben támadtak. Hogy mennyiben jutottak előbbre, arra maguk is meg tudják adni a választ.

Az imperializmus általános helyzetét azért a legpontosabban és a legpregnansabban megint éppen a vietnami háború mutatja. Abba belemászott az USA és vajon hova ért el a háború három esztendeje alatt? Dél-Vietnamban a népet győzte le, nem tudta pacifikálni az általa patronált rendszert és a helyzetet, a vietnamiakkal általában nem bír, ellenben saját maga politikai krízisbe került, de nem csak politikai, hanem katonai és gazdasági krízisbe is került a háború folytán. És ami azt illeti, hogy most Párizsban ülnek és tárgyalnak, ezelőtt három esztendővel azt sem hitte volna egyetlen amerikai sem, hogy ide vezet a hároméves harc. A jelek szerint még hosszú ideig tárgyalni fognak. Úgy tűnik, hogy mindkét fél tárgyalni akar, és végül valamiféle megállapodáshoz is vezet majd a tárgyalás, de nem gyorsan, mert egyelőre mindkét fél szilárdan tartja pozícióit és nincs meg az a pont, ahol meg tudnának egyezni. A vietnamiak most követelik a bombázás és egyéb harci cselekmények beszüntetését, az amerikaiak meg azt mondják, jól van, csak valamit ti is engedjétek, a vietnamiak meg nem engednek. Mert más a helyzet, más kérdésről van szó.

Az imperialista világrendszer, mint olyan, krízisben van. Gyakorlatilag persze az imperializmus, mint olyan, 50 éve, a Szovjetunió megszületése óta van krízisben. Megszületett a szocialista világrendszer, a legnagyobb területen összeomlott a gyarmati rendszer, nem sok igazi gyarmatuk van már az imperialistáknak, összeszűkült a bázisuk. Ez valódi krízis, a rendszer krízise. Mi egy időben azt mondtuk, hogy az imperializmus rothad, gyengül, pusztul, és elfelejtettük hozzátenni, hogy azért közben az imperialista hatalmak és maga az imperializmus gazdaságilag erősödött, katonailag fejlődött. Hát azért most nem ugyanolyan az ereje, mint 1932-ben volt. De most már tudjuk reálisan szemlélni a dolgot, és ezt a közben erősödő és fejlődő imperializmust, amely politikailag is krízisben van. Itt van az USA. Ezt nem részletezem tovább. Ez mint a polgári fejlődés csúcspontja szerepel, hiszen ezt lehetett hallani tíz éve is, meg harminc éve is Magyarországon, Angliában, Franciaországban, vagy bárhol, hogy „nézd meg Amerikát!” Ezt most már ritkán fogják hallani ebben az értelemben, hogy „nézd meg Amerikát, ha valami szépet, vagy nagyot akarsz látni”. Mert hogy ez a rendszer idáig eljusson, ahova most eljutott, hogy a politikai nézeteltérések rendezésének egyetlen módja az orgyilkosság és hasonló – és itt még nem is igazi politikai nézeteltérésekről van szó, mert még nem az elnyomott osztály kelt fel, hanem

csak a burzsoázia egyik csoportja meg a másik csoportja harcol egymással – mutatja, hol tart az ő nagyon demokratikus szavazási rendszerük. És ez még nem is minden, csak a helyzet legszembetűnőbb jelentkezési formája. Ők tehát valódi politikai és rendszerbeli krízisben vannak.

Felmerült, mint krízistünet a diákok mozgolódása és ez tényleg érdekes dolog. Először Prágában mozgolódtak tavaly novemberben, vagy mikor. Azóta Párizsban, Varsóban, Belgrádban mozognak. Így külsőleg ezek a megmozdulások hasonlóképpen festenek, pedig valóságban nem hasonló problémákat takarnak. Tény az, hogy ezek a diákok radikálisan lépnek fel és az is tény, hogy mindkét oldalon valódi társadalmi problémák vannak a háttérben, nem pusztán diákkérdések. Ez így van Franciaországban is. Mert nagy kérdés a menzák, meg a férőhelyek problémája, de ettől nem lobban lángra egy ország, akármit csinálnak a diákok. Franciaországban az uralkodó osztályon belül és az elnyomott osztályban vannak krízisek, konfliktusok. És ugyanez jellemző más értelemben a varsói diákdolgozókra is. Ha nem lenne ott társadalmi mértékben az a néhány nagy probléma, akkor ennek a diákdolgozókra nem lenne ilyen következménye, és természetesen Belgrádban sem. Mert ott is vannak problémák. Ha akarja, az a diák ott is felvetheti, hogy milyen szocialista perspektíva áll előtt. Mert nemcsak a kollégiumi ágyakról van szó, hanem gondol jövőjére is, hazájára is, saját egzisztenciájára is, és Jugoszláviában valami nagyon biztató képet nem lehet látni. Ez már nekünk is eszünkbe jutott. Ezt azért említem meg, mert régebben nálunk más, amolyan pro-jugoszláv nézetek is voltak. Úgy tűnt, hogy az a szocializmus új modellje, ami ott van. De nézzék meg, mi van ott. Sokszor szinte már majdnem imádkozunk, hogy ez a Tito éljen még valameddig. Mert nemcsak a személyekről van itt szó. A fene tudja, miféle eltulodások lehetségesek. Most tíz napja talán olvastuk az újságban, a központi lapban, a Borbában és hasonlóban, hogy valahol a vajdasági területen két ember alapított egy 120 munkásra berendezett textilgyárat, amely szeptemberben kezd működni saját tőkével. Megmagyarázták, hogy ezek az öngazgatás eszméi jegyében történnek, mert az a két ember is ott fog dolgozni és mint munkás fog részesedni a jövedelemből, de tőkéje után úgy fog kamatot kapni, mintha bankba tette volna – vagy alig valamivel többet. Ez van írva.

És azonkívül még ott volt leírva, hogy vitatják, ez az új megoldás helyes, vagy nem helyes, és még nincs hivatalos állásfoglalás. Ha azt nem mondták volna, hogy új, ezt olyan régen feltalálták, hogy két ember alapít egy textilgyárat, ahol 120-an dolgoznak. És olyan érvet hoztak elő, hogy munkát ad 120 embernek. Nem így kell a szocialista jövőt alakítani, meg kell mondani őszintén, anélkül, hogy nagyon kritikusan belemennénk ezekbe. Van az ifjúságban elégedetlenség, egy forrongás, és a nyugati ifjúságnál mégis valahogyan a szocializmus felé, mert náluk a Guevara, meg a Mao arckép nem fogja viszont a szocializmust jelenteni, meggyőződésem szerint.

A párizsi diákok, nem tudom hány százaléka munkás-, meg parasztszármazású. Ebben egyébként sem sokat hiszek, de nem lehet magas százalék (**Közbeszólás: Négy százalék.**) Lengyelországban a lengyel elvtársak bevallása szerint 8 százalék, a lengyel egyetemeken 8 százalék a munkás és paraszt hallgatók. A jugoszlávok állítása szerint 15-20 százalék között van, bár igazuk volna. Radikalizálódnak. Ha már kommunizmus, akkor a legvörösebb legyen, nem kell sokat vitázni. Ez az ifjúság temperamentuma. Sajnos a helyzet, hogy nincs forradalmi helyzet Franciaországban. A munkásosztály és a baloldal erői nem szervezettek olyan mértékig, hogy a hatalmat átvegyék és meg is tartsák. Ezért nincs forradalmi helyzet.

Nagyon érdekes a sajtót olvasni. Most is a jugoszláv újságok, amikor magyarázzák, oktatják a franciákat, hogy a CGT nem tud a forradalom mai kérdéseire választ adni. Ők a tetves diáktüntetés kérdéseire nem tudnak választ adni, ami közben bekövetkezett náluk. Azt magyarázzák, hogy az öngazgatás módján kell ezt megoldani. Nem tudom, ez hogyan lesz. Ha nem demokratikus módszer, akkor csak antidemokratikus erők jöhetnek, ebből két baj lehet. Vagy azok felülkerekednek, vagy keményebb rendszabályok jöhetnek. Ez sem forradalmi válasz valamilyen kérdésre, ha már erről van szó. Ezeket sem lebecsülni, sem felbecsülni nem kell, mert ezek valóban jelentős kérdések. Ott, Franciaországban is nagy és fontos társadalmi kérdés, Lengyelországban is és nálunk is. És nincs minden megoldva.

Megmondom őszintén elvtársak, hogy én nem is nagyon csodálkozom, hogy az ifjúság a szocializmus adott modelljeit nem fogadja el, legalábbis ilyen ünnepnapokon, hanem valami még jobbat akar. Ez az ifjúság természete, és azt hiszem, a társadalmi fejlődés törvénye is, hogy majd később bizonyos tekintetben fejlődünk már, s akkor az előző tapasztalatokra lehet építeni. Én remélem, hogy Franciaországban majd csinálnak hamarosan szocializmust, s jobb megoldások lesznek, s odajárunk tapasztalatcserére. (*Derültség.*) Az ifjúság az nem a megvalósultat akarja, hanem annál szebbet akar. Ez a politikában is így van, mint minden másban, különbet és jobbat akar a megvalósultnál. Ezért nem szidnám őket, csak legfeljebb a realitásra kellene szorítani a fellépésben őket. A mi ifjúságunk nem különbet akar, mint ami nekünk megteszi? Persze, hogy különbet, jobbat. Lehet, hogy majd az is lesz, mire ők beállnak a sorba és csinálják. Most egy nemzedékből nem tellett ki, az adott viszonyok közt. Azért ennek is lehet örülni. Azt mondják: Hitler utolsó csatlósa – még Illyésnek sem tetszett – pedig sajnos ez történelmi igazság volt, az országra, az államra mondva. Itt a románoknak is több eszük volt, mint a magyar burzsoáknak, – a román burzsoáknak. (**Veres Péter: Nem az első eset.**)

A perspektívát illetően garantálni lehet, hogy a nemzetközi munkásmozgalomban egy-két-három éven belül egység nem lesz, és a szocialista világon belül sem. De létezik óhaj, egységtörekvések lesznek, azok erősödni fognak. És ez egy olyan munka, amit nem szabad abbahagyni. Ennek egy fázisa és állomása lesz a kommunista és munkáspártok

nemzetközi találkozója. Ha jósolni kellene, hogy több, vagy kevesebb párt lesz ott, akkor erre nem szívesen vállalkoznék. Nagyjából – érzésem szerint – annyi lesz ott is. Van egy kialakult politikai erőkörvonal. Sok éve folyik ez a hecc, legyen találkozó stb. Lehet, hogy két párttal több lesz, mint amikor itt volt. Lehet, hogy egyik itt volt, ott nem lesz. Ilyesmi lehet.

Ami a lényegét illeti, a kínaiak nem lesznek ott, az albánok, a kubaiak nem lesznek ott. Lehet, hogy a fele szocialista ország képviselői lesznek ott, az lehet. Mégis, mit kell csinálni? Meg kell csinálni, és előre kell menni. Itt van az, amikor mi is a lehetőségeink határain belül valamit befolyásolni tudunk. Például mi ezt a dolgot korlátozott mértékben kicsit befolyásolni tudtuk, még a budapesti tanácskozás lebonyolításánál is, és a továbbiakban is. Azért a mi szavazatunk is egy szavazat. Itt általában mi alapító tagnak számítunk, ebben az ügyben. Arról van szó, mi azért harcolunk, hogy az egység útját egyengessük. Érdekes 2, 14, 39, vagy 64 pártnak összejönni és tanácskozni. Mi arra törekszünk, hogy összefogjuk a tanácskozás érdemi és tartalmi részét elvi alapon, ami a legnagyobb összefogást teszi lehetővé. Azon kívül annak lehetőségét tartjuk nyitva azoknak is, akik nincsenek jelen, valamilyen ok miatt, hogy a tanácskozásba bekapcsolódjanak, presztízsveszteség nélkül.

A másik dolog: azért harcolunk, hogy kollektíve ne ítéljenek el semmiféle pártot, mert ez nem visz sehová, semmiféle jobb meggyőződésre pártot nem vitt, azonkívül most nem fogunk önkritikát gyakorolni. Még a szóban forgó pártot állami hatalom birtokában el nem mozdítja senki sem fegyveres erők nélkül. Akkor miért gyakoroljanak önkritikát. A kiátkozási rendszer elmúlt és nem visz sehová, itt a vesződség korszaka következik. Hogy ez meddig tart, nem tudom. Mi ennek hívei vagyunk, az internacionalista pozíció alapján állunk. Ugyanígy a Varsói Szerződés erősítésének és a KGST integrációjának hívei vagyunk. Ez alatt azt értjük, a Varsói Szerződésben mondtuk: szüntessék meg mind a kettőt, a NATO-t is, mert ezt is.

Ez elvi álláspont, és ezt valljuk. Persze egy kis különbséggel. Hogy tudniillik a NATO-nak öt perccel előbb kell megszűnnie. Mert a különbség az, hogy az egy rabló banda – átvitt értelemben –, mert imperialista erőcsoportosulás, a mienk pedig békeszerető és szocialista. Ha a NATO megszűnnék május 30-án, a szocialista világ nem indítana háborút három nap múlva, de fordítva már nem lehetne garantálni. Ezt jelképesen mondom, mert azért ők is részrehajlanak. (?) Jobb azt mondani, hogy egy időben.

A KGST-nél előre kell jutnunk valamiképpen valami integráció irányában, mert a jelenlegi korszerű termelés mellett nem lehet létezni nemzeti bezárkózás alapján és nemzeti méretekben. Mi támogatni fogunk minden integrációs megoldást, amely a nemzeti önállóság fenntartásával összeegyeztethető és gazdaságilag ésszerű. Ez politikailag is segíteni fogja a jövődőt és a perspektívát feltárni és kiművelni.

A mi internacionalizmusunknak természetesen része a Szovjetunióhoz való alapvető viszony. Ez következik a világnézetből, a politikai egyetértésből, a célok és az érdekek azonosságából és sok mindentől. És ha ezt úgy fejezzük ki, akkor így is gondoljuk és érezzük. Jelenleg nem lehet elképzelni a magyar nép érdekeinek jobb szolgálatát a külpolitika síkján, mint ezt a kialakult normális, megfelelő alapokon nyugvó szovjet-magyar barátságot, mégpedig tartósan.

Nem akarok szélsőséges példákkal dobálózni és szélsőségesen szovjetellenes embereket sem akar megnyerni senki, hogy legyenek hívei a szovjet-magyar barátságnak, de azért mondok erre egy példát. Ha a finn burzsoáziának volt annyi esze, hogy szembenézett a valóságos helyzettel és egy okos utat választott a Szovjetunióhoz való viszonyt illetően, akkor nekünk, akik kommunisták vagyunk, akik kommunizmust akarunk és szocializmust építünk, akiknek az eszméik és az érdekeik az övéikkel közösek, ne lenne annyi okosságunk és bölcsességünk, hogy – amit egyébként a nemzeti érdek is megkövetel – ez a barátság szélesedjék, mélyüljön, erősödjék és együttműködés legyen? Higgyék el elvtársak, a Szovjetunió minket semmiben a világon ki nem zsákmányol, mert nincs is olyan helyzet, hogy megtehetné. Az igazság az, hogy az újszülött szocialista országok, a harmadik világbeli országok szívják a Szovjetunió erejét is. Ha az ember jól utánagondol és utánaszámol, végső fokon ez sül ki és tényleg csak a legjobb érzéssel lehet gondolni a szovjet népre és vele kapcsolatban arra, amit úgy hívnak, hogy nemzeti karakter. Gondolatban beleképzeltem magamat, vajon a magyar karakterrel kibírták volna-e ezt, amit ez a szovjet nép magára vállalt és elviselt ismert történelme során. Megdöbbentő ez az internacionalizmus, ez a véghetetlen állhatatosság és türelem. Képzelték bele magukat egy pillanatra egy szovjet munkás, egy szovjet állampolgár gondolkodásába: mit nyomtak bele abba a Kínába, hogy lábra állítsák, vagy Albániába, hogy segítették a megfelelő időszakban a románokat. Vajon hogyan érzik magukat most azok az emberek? Én most nem a vezetőkre gondolok, mert jó, a vezető politizál, hanem a népre, amely ezt mégiscsak viseli. Vagy ott van Kuba, ahonnan most elegánsan kioktatták őket, hogyan kell forradalmárnak lenni. Igaz? Pedig hát mindennap a Szovjetunió tartja fenn Kubát – az igazat megvallva. Mert van egy olyan vicc is, hogy valamelyik távol-keleti kikötőben azt mondja egy szovjet matróz: nem értem a mi vezetőinket, minek kell ennyit fordulni? Jó emberek azok a kubaiak, legjobb lenne, ha egyszerre áthozzuk őket és nem kell mindennap odamenni. (*Derültség.*) Ha nem is egészen így van, azért mindenki tudja, mi a valóságos helyzet.

Hogy mennyire haladt a Szovjetunió a személyi kultusz maradványainak felszámolásával és mennyire nem, annak részletezésébe nem megyek bele. Egy bizonyos összefüggésre gondolok, aminek azért van értelme, és ezt meg akarom mondani, elvtársak. Mi önálló politikát viszünk, és ha ott októberben szorulnak az írók, az nem jelenti, hogy nálunk decemberben szorulniuk kell. Ez már nem úgy van, mint azelőtt. Ezt nem akarom

tovább részletezni. A Szovjetunió kicsit más helyzetben van, mint mi. Mert mi nyugodtan nézzük a csehszlovák helyzetet, de a Szovjetunió már más helyzetben van, mert neki egyidejűleg sokfelé kell néznie. Neki több oka van a nyugtalanságra és érthető, ha fellépnek, amikor valamiféle zavaros vagy valóban elítélni való dolgok történnek. Én egyetértek azzal, hogy azokat a lótolvajokat – mert nem is volt köztük talán egyetlen író sem – elítélték legutóbb.⁸⁶ Egyszerűen szélhámosok voltak. Mi nem így csináltuk, ők meg úgy csinálták, és higgyék el, ott a közvélemény nem is egészen olyan, mint nálunk, azért sem haragudna, ha agyonlőnék az illetet. Az illetőnek publikált írásműve nincs, egyszer valamit összefabrikált, kicsempészte álnéven Nyugatra és ezért megbüntetik. De én ebbe nem tudok így beavatkozni, mert annyira nem ismerem a dolgokat, de azt tudom, hogy az irodalompolitikának a kezelésében vannak általában jobb és egyszerűbb eszközök is, és akkor minek az ilyen felhajtás és a botrány?

Annak idején Hruscsovval vitatkoztam egy-két dologról és meg is mondtam: „Hruscsov elvtárs, megint itt van ez a maguk jó poros bolsevik stílusa. Mert ha ugyanarról van szó, mi azt mondjuk: Jó napot, foglaljanak helyet, erről és erről van szó, maguk meg azt mondják, hogy jó napot, és rögtön a gyomrába neki.” Ők annyira megszokták a harcot, hogy már a jó napot is így megy, és mindent ebben a bolsevik stílusban intéznek.

Amit a XX. kongresszuson csináltak, az történelmi tett volt, de a mód nem volt jó, ahogyan felvetették a Sztálin-kérdést úgy, hogy minden évben kétszer kell utána igazítani, egyszer jobbra, egyszer balra. Ott más helyzetben vannak a vezetők. A világ sorsa múlik az észrevételeiken és figyelmükön, és higgyék el, az irodalom dolgaival ritkábban és kevesebben foglalkoznak, lényegileg még nálunk is kevesebbet. Csak ha jelzés jön, hogy baj van és rendezni kell, akkor azt mondják, hogy hát rendezzék és utána megnézik, mi van a Sínai-félszigeten és az egyéb ilyen problémákkal.

Tovább nem részletezem. Nem tudom, mire tudtam választ adni és mire nem. Inkább arra gondoltam, hogy kicsit körüljárva a kérdéseket, gondolatokról próbálok szólni a magam módján, semmint hogy a biblia soros és napi textusát felolvassam, mert az nem a legjobb módszer.

Befejezésül még szeretnék valamit mondani. Két nappal ezelőtt találkoztam a budapesti és a budapesti kerületi titkárokkal,⁸⁷ s majdnem rokon témáról beszéltünk. Arról volt szó, hol állunk a IX. kongresszus határozatainak végrehajtásában, főleg politikai vonalon. Ezért mondom, hogy majdnem rokontéma volt. És ott az egyik elvtárs azt mondta,

⁸⁶ Alekszandr Ginzburgot és három társát 1967 decemberének végén tiltott irodalom terjesztése miatt ítélték el. E. Fehér Pál: A Ginzburg-ügy és a szovjet irodalom gondjai. Élet és Irodalom, 1968. 4. sz. 4. Az ezt megelőző 1966-os ítéletekre, illetve a Szolzsenyicinnel szembeni magatartásra és a hivatalos szovjet reagálásokra I. Zárt, bizalmas, számozott II. i. m. 128.

⁸⁷ Kádár János a budapesti kerületi pártbizottságok első titkárainak értekezletén. Népszabadság, 1968. június 5.

hogy gondolni kell az emberek túlterheltségére, nagyon túl vannak terhelve az emberek. Nem is annyira a függetlenítettek, nem arról van szó, hanem az alapszervi titkárok, akik közben rendszeresen végzik hivatásszerű munkájukat, és amellet párttitkárok. Nekem erre reflektálni kellett. Azt mondtam: foglalkozzanak a túlterheléssel, az emberek egészségével állandóan. Így általában nincs értelme erről beszélni, hogy ki van túlterhelve, ki nem. Ott kommunista funkcionáriusokról volt szó. Minden kommunista – azt mondtam – attól kezdve túlterhelt, amióta kommunista. Akárhol van, ő attól kezdve úgy és annyit fog az eszméért dolgozni, amennyit bír. És azonkívül a túlterheltség sajátos dolog a politikai munkánál. Azt mondtam: most például jónak tartom a párt politikáját és módszereit, hogy azt képviselni nem nehéz, könnyebb. Emlékszem olyan időre, amikor nehezebb volt, most könnyebb képviselni, nem kell félni a kérdésektől, lehet beszélni, nem mondják azt: miért mondta négy hónapja az ellenkezőjét.

Ennél a munkánál, általában minden munkánál úgy van – szellemi, fizikai munkánál – fáraszt, tönkretesz, ha nincs értelme és nincs eredménye. És nem fáraszt, nem tesz tönkre az, aminek van értelme és van eredménye. Én úgy tartom, ez a mi közös ügyünk. Olyan szakaszban vagyunk és olyan módon dolgozunk, hogy értelme is van, érti az ember, mit és miért csinál, és eredményeink is vannak. Tehát akkor nem fárasztó – szerintem – és érdekes dolog ez. És hogyha szabad így szólnom, azt mondom, ez közös eredményünk azért mégis amire jutottunk, és ahová jutottunk. Én szeretném, ha azt is éreznék, hogy ezt rajtunk kívül nem ronthatja el senki – ez rajtunk múlik –, de mi el tudjuk rontani, ha akarjuk, bebizonyult ez nálunk már.

Azt mondom elvtársak, most már valahogyan mindig növekvő, jobb megértés, egyetértés, meg közös elvek alapján dolgozunk együtt továbbra is, s eddig is voltak eredmények, amelyeket érdemes már féltetni. Mert úgy is reagálnak az emberek a csehszlovákiai, meg mindenféle helyzetre, hogy azt ne rontsuk el, amit elértünk, most nekünk semmi nem kell, ami ezt felborítaná. Azt hiszem, nagyon igazuk van ezeknek az embereknek.

Azután itt van: párttagok, nem párttagok, ilyen stílusban munkálkodók, olyan stílus hívei, meg témában, műfajban különböző emberek. Pedig azért valahogyan mindnyájunkat összeköt, hivatás szerint különböző emberek vagyunk ugyan, de összeköt minket a népünk, egy népnek a fiai vagyunk, és a szocializmusunk ügye.

Azt szeretném elmondani, hogy a Központi Bizottság ebben a harcban támaszkodott az Írószövetségre, az írók támogatására, az irodalomra, mint segítő faktorra, s a jövőben is erre építeni fogunk, és támaszkodni fogunk. Amennyiben Önöknek vannak problémáik, amivel egyedül nem tudnak megküzdeni, és a Központi Bizottság, a kormány szerveihez fordulnak, annyi megértést elvárhatnak, hogy azt figyelemmel és gonddal fogjuk kezelni, ha indokolt, vagy jogos egyet fogunk érteni. És ebben az értelemben köszönöm figyelmüket, s

Önöknek, a jelenlévőknek is és általában, mint a mi társadalmunk fontos embereinek sok sikert kívánok. *(Hosszan tartó, nagy taps.)*

Dobozy Imre: Kedves Barátaim!

A zárszó rám maradt, de kérek ne ijedjete meg. Azt hiszem, nem volna szerencsés és elegáns vállalkozás, ha én most okos méltatást próbálnék hozzáfűzni Kádár elvtárs előadásához. Az meg talán nem volna elég okos, ha elkezdenék egy-két részlet megállapításával vitatkozni. Egy gondolatot szeretnék csak kiragadni, azt, amelyik az egész előadáson végigvonult, és amit, mint módszert, a mi mesterségünkben is nagyon tudunk használni: a teljességre törekvést. Mert még a részletet is úgy lehet igazán összefüggéseiben látni, körüljárni, körültagogatni, ha ebben is benne van, hány szállal kötődik máshová, hány fényben ragyog fel, ha a teljességre törekvésről nem feledkezünk meg.

És még egyet: amikor mindnyájunk nevében őszintén megköszönöm ezt a valóban nyílt és gondolatébresztő beszélgetést, arra szeretném megkérni Kádár elvtársat, hogy a legközelebbi találkozásig ne várjunk öt évet, látogasson meg bennünket hamarább. *(Taps.)*

(Kádár János: Köszönöm szépen.)

PIL 765. f. 84. ő. e. Géppel írt másodlat.

A szövegből a gyorsírók vagy szövegleírók szignóit elhagytuk. A dokumentum részletei megjelentek In: Múltunk, 2008/4. sz. 150–195.